

Σημ: Η δημοσίευση της παρούσας διπλωματικής εργασίας δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Παρέχει μια αναλυτική εικόνα πάνω στην ίδρυση και δράση των αντικομμουνιστικών οργανώσεων κατά την περίοδο της γερμανικής κατοχής αλλά και την μετέπειτα πορεία τους.

Διπλωματική εργασία :

Τα Τάγματα Ασφαλείας στην Πελοπόννησο
ιδεολογικές διαστάσεις και μνημονικός λόγος

Γιώργος Πετρόπουλος

Αθήνα

2007

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

<i>Πρόλογος</i>	3
<i>1. Οι πρακτικές της «συνεργασίας» στην κατεχόμενη Ευρώπη</i>	6
<i>2. Οι δοσιλογικές κυβερνήσεις στη κατεχόμενη Ελλάδα, 1941-1944</i>	10
<i>3. Τα Τάγματα Ασφαλείας και οι υπόλοιποι ένοπλοι δοσιλογικοί σχηματισμοί</i>	19
<i>4. Η περίπτωση της Πελοποννήσου</i>	33
<i>5. Το προοίμιο των Ταγμάτων Ασφαλείας στην Πελοπόννησο. Η αντιαστική ένοπλη ομάδα «Ελληνικός Στρατός»</i>	37
<i>6. Τα Τάγματα Ασφαλείας</i>	53
<i>7. Ο μνημονικός λόγος των Ταγμάτων Ασφαλείας</i>	73
<i>8. Βιβλιογραφία</i>	91

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στην παρούσα εργασία, επιχειρείται να διερευνηθούν διαστάσεις των ένοπλων δοσιλογικών πρακτικών, στην Πελοπόννησο κατά τη διάρκεια της Κατοχής.

Η συνεργασία με τις κατοχικές δυνάμεις δεν αποτελεί αποκλειστικά Ελληνικό φαινόμενο, καθώς εμφανίζεται στο σύνολο των κατεχόμενων Ευρωπαϊκών χωρών, σε ορισμένες μάλιστα περιπτώσεις, προσλαμβάνοντας μαζικές διαστάσεις.

Με το μεγαλύτερο μέρος της Ευρώπης υπό κατοχή, οι Γερμανικές δυνάμεις, έπρεπε να διαχειριστούν ένα μεγάλο αριθμό φυσικών και ανθρώπινων πόρων, και να το εντάξουν στην εξυπηρέτηση των αναγκών του συνεχιζόμενου πολέμου. Στην κατεύθυνση αυτή, θα έπρεπε να αναζητηθούν, «συμμαχίες» με πολιτικές και κοινωνικές δυνάμεις στο εσωτερικό των κατεχόμενων χωρών, έτσι ώστε να εξελιχθεί η πολεμική προσπάθεια με το μικρότερο δυνατό κόστος για το Γερμανικό στρατό, διοχετεύοντας ταυτόχρονα τους πόρους της κατεχόμενης χώρας στην πολεμική προσπάθεια.

Μια ερμηνευτική προσέγγιση της «συνεργασίας» ως Γερμανικής πρωτοβουλίας, θα ήταν μονοδιάστατη, γιατί δεν θα λάμβανε υπόψη την ποικιλία των κινήτρων που οδήγησαν στη συνεργασία, αλλά και τις διαφορετικές – κατά περίπτωση – προσδοκίες που προβάλλουν οι συνεργαζόμενοι στην πολεμική συγκυρία.

Σε κάποιες περιπτώσεις προκύπτουν ιδεολογικές ταυτίσεις, καθώς, ο κινηματικός χαρακτήρας του Ναζισμού απέκτησε ευρύτατη απήχηση στη μεσοπολεμική Ευρώπη. Παράλληλα στην αναμενόμενη (το 1941) επικράτηση του Γερμανικού στρατού επενδύονται μια σειρά από εθνικές φιλοδοξίες, αλλά και προσδοκίες επίλυσης επίδικων ζητημάτων του παρελθόντος προς το συμφέρον αυτών που θα έπαιρναν το μέρος του νικητή.

Στην Ελληνική περίπτωση οι δοσιλογικές πρακτικές που εμφορούνται από ιδεολογικές ταυτίσεις με τον Ναζισμό, είχαν μάλλον περιθωριακό

χαρακτήρα, και ουδέποτε κατάφεραν να προσλάβουν μαζικές διαστάσεις, όπως σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες. Η πολιτική και στρατιωτική ελίτ άλλωστε, στην πλειοψηφία της, τηρεί στάση αναμονής, προκειμένου να καθορίσει τις επιλογές της ανάλογα με την εξέλιξη του πολέμου.

Η ιδιαιτερότητα της Ελληνικής περίπτωσης έγκειται στο ότι οι μαζικού χαρακτήρα ένοπλες δοσιλογικές πρωτοβουλίες συνδέονται άμεσα με την ενίσχυση του αντιστασιακού κινήματος, αλλά και το διαφαινόμενο τέλος της Γερμανικής κατοχής.

Η εαμική αντιστασιακή εκδοχή, έθετε ως πρώτη προτεραιότητα την αποχώρηση των Γερμανών, αλλά και την ήττα του φασισμού. Συνοδευόταν όμως και από το αίτημα για ευρύτερες κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές, που θα συμπαρέσυραν τις κατεστημένες δομές της προπολεμικής εξουσίας.

Τα Τάγματα Ασφαλείας αποτελούν τον βασικό ένοπλο μηχανισμό που ανέπτυξε το δοσιλογικό κράτος σε συνεργασία με τις αρχές κατοχής, προκειμένου να αντιμετωπίσει την κατίσχυση του εαμικού προτάγματος στην Ελληνική ύπαιθρο. Αν και η πρωτοβουλία ανήκει στην αντιβασιλική αντικομμουνιστική εκδοχή του μεσοπολεμικού πολιτικού κατεστημένου, πολύ γρήγορα θα ελεγχθεί από κύκλους βασιλοφρόνων αντικομμουνιστών. Το διαιρετικό σχήμα άλλωστε βενιζελικών-βασιλοφρόνων που καθορίζει τις στοιχίσεις των υποκειμένων στο Μεσοπόλεμο, ανασχηματίζεται από την προτεραιότητα αντιμετώπισης της συνολικής αμφισβήτησης της προπολεμικής πολιτικής τάξης από την εαμική αντίσταση.

Η Πελοπόννησος θα αποτελέσει προνομιακό χώρο ανάπτυξης των Ταγμάτων Ασφαλείας. Την άνοιξη και το καλοκαίρι του 1944, πολυάριθμα τάγματα θα αναπτυχθούν στις μεγαλύτερες πόλεις της Πελοποννήσου. Θα διερευνηθούν οι κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες που συνετέλεσαν στην ανάπτυξή τους, καθώς και η συνεισφορά σε αυτό της έκβασης των εμφύλιων συγκρούσεων ανάμεσα στον ΕΛΑΣ και στην αντιαμική αντιστασιακή οργάνωση που συνεστήθη από τους αξιωματικούς με την ενίσχυση των Βρετανών και της εξόριστης κυβέρνησης.

Παράλληλα θα αναζητηθούν οι σημαίνουσες πτυχές στο λόγο των αντιστασιακών ένοπλων σχηματισμών, προκειμένου να διευκρινιστούν οι ιδεολογικές διαστάσεις του φαινομένου, οι συγγένειες με το αντικομμουνιστικό φρόνημα της συντηρητικής σκέψης τους μεσοπολέμου, αλλά και η τομή που συνιστούν οι εμφύλιες κατοχικές συγκρούσεις ως στοιχείο ανάδυσης της μεταπολεμικής ιδεολογίας της εθνικοφροσύνης.

Με το τέλος της Κατοχής τα μέλη των Ταγμάτων Ασφαλείας θα αποτελέσουν τον βασικό ένοπλο μηχανισμό, με τον οποίο θα διεξάγει η αντιστασιακή παράταξη τον Εμφύλιο πόλεμο. Για τη συμμετοχή τους αυτή θα επανενταχθούν στο «εθνικό σώμα», καθώς θα υποβαθμισθεί ή θα αποσιωπηθεί η συνεργασία με τις κατοχικές δυνάμεις.

Η διερεύνηση των διαστάσεων του μνημονικού λόγου των ανθρώπων που στελέχωσαν τα Τάγματα Ασφαλείας αποτελεί το δεύτερο σκέλος της παρούσας εργασίας όπου επιχειρείται να εξεταστεί η ανασύσταση της κατοχικής περιόδου διαμεσολαβημένη από τους νοσηματοδοτικούς προσανατολισμούς που επιβάλλει η ιδεολογία της εθνικοφροσύνης.

Οι πρακτικές της «συνεργασίας» στην κατεχόμενη Ευρώπη

Στο τέλος του 1941, το μεγαλύτερο μέρος της Ευρώπης – από την Ουκρανία έως τις Γαλλικές ακτές, και από την Νορβηγία έως τα Βαλκάνια – βρίσκεται κάτω από Γερμανική κατοχή. Για τους Γερμανούς η αναζήτηση συνεργασιών στις κατεχόμενες περιοχές αποτελούσε μια συνήθη τακτική. Η τακτική αυτή εμφάνιζε μεγάλη ευελιξία, καθώς κατόρθωνε να προσαρμόζεται και να εκμεταλλεύεται, κάθε είδους ιδεολογικές, κοινωνικές, τοπικές ή εθνοτικές παραμέτρους, έτσι ώστε να διευκολυνθεί το έργο της ανεύρεσης «προθύμων» για να εξυπηρετήσουν τις γερμανικές δυνάμεις.

Το φαινόμενο της «συνεργασίας» (collaboration¹) εμφανίζεται στο σύνολο των κατεχόμενων ευρωπαϊκών κρατών προσλαμβάνοντας διαστάσεις που – ειδικά κατά την πρώτη περίοδο του πολέμου όπου ο Γερμανικός στρατός μοιάζει ανυπέρβλητος – σε πολλές περιπτώσεις υπερβαίνουν σε δυναμική τις αντιστασιακές πρακτικές.

Πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη των πρακτικών της συνεργασίας φαίνεται να αποτελεί η ισχυρή κοινωνική απήχηση της ναζιστικής και φασιστικής ιδεολογίας, κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου στα ευρωπαϊκά κράτη και συνακόλουθα η δημιουργία κομμάτων ή κινήσεων που στην περίοδο του πολέμου αποτέλεσαν σημεία στήριξης των κατοχικών δυνάμεων. Στα ιδεολογικά φορτία των πολιτικών κινήσεων εμπεριέχονται εθνικιστικές επιδιώξεις, ακραίος πολιτικός ριζοσπαστισμός, αντικομμουνισμός,

1 Ο όρος collaboration (συνεργασία) ως δηλωτική συγκεκριμένων πρακτικών διευκόλυνσης, αλλά και αρωγής των κατοχικών δυνάμεων πρωτοεμφανίζεται κατά τη διάρκεια του πολέμου, όταν, μετά την ήττα των γαλλικών στρατευμάτων και την κατάληψη της βόρειας Γαλλίας από τα γερμανικά στρατεύματα ο στρατάρχης Petain σε διάγγελμα του αποδέχεται την αρχή της συνεργασίας μεταξύ των δύο χωρών. Στο καταγωγικό του σημειώσιμο ο όρος αντιστοιχεί περισσότερο στην επιβολή της συνεργασίας από το νικητή στον ηττημένο. Στην ελληνική περίπτωση ο όρος “συνεργασία” δεν βρήκε μεγάλη ανταπόκριση καθώς επικράτησε ο εννοιολογικά φορτισμένος όρος “δωσιλογισμός”. Για την καταγωγή της έννοιας της συνεργασίας βλ. Σχετικά στο συλλογικό : *The Oxford companion to the Second World War*, Oxford, Oxford University Press, 1995

αντικοινοβουλευτισμός και αντισημιτισμός, που συναρθρώνονται γύρω από την επιδίωξη εγκαθίδρυσης της «Νέας Τάξης».

Η αναβίωση και υποδαύλιση καταπιεσμένων εθνοτικών επιδιώξεων και η επιτηδευμένη ανάδειξη εθνικών συγγενειών με τους γερμανόφωνους πληθυσμούς στις κατεχόμενες χώρες, παρείχε επιπλέον δυνατότητες επιδίωξης συνεργασιών με τους κατεχόμενους πληθυσμούς.

Οι Φλαμανδικοί πληθυσμοί στο Βέλγιο και οι Ουγενότοι² στη Γαλλία, αλλά και οι κάτοικοι των Βαλτικών χωρών, όπου βίαια αναστέλλεται η εθνική τους ολοκλήρωση με την ένταξή τους στη Σοβιετική Ένωση, οι Ουκρανοί Κοζάκοι γύρω από την περιοχή του ποταμού Ντον, αλλά και οι Κροάτες στα Βαλκάνια, και οι εθνοτικές ομάδες του Καυκάσου αντιμετωπίζουν τη Γερμανική κατοχή ως μια ευκαιρία εκπλήρωσης των εθνικών τους επιδιώξεων.

Ειδικότερα στο Ανατολικό Μέτωπο οι πρακτικές της συνεργασίας αποκτούν δυσανάλογα μεγάλες διαστάσεις, καθώς πέρα από τη δυναμική των εθνικών φιλοδοξιών αναβιώνει και το κοινωνικά συγκρουσιακό περιβάλλον του Μεσοπολέμου. Έτσι ενσωματώνονται στην πολεμική σύγκρουση τα διακυβεύματα που παρήχθησαν κατά την διάρκεια της βίαιης κολεκτιβοποίησης και η αντιπαλότητα κουλάκων και Σοβιετικής εξουσίας. Ταυτόχρονα οι αφόρητες συνθήκες που δημιουργεί στους πληθυσμούς η βιαιότητα της Γερμανικής προέλασης οδηγεί πολλούς στη συνεργασία ως μέσο πλέον επιβίωσης μπροστά στη φαινομενικά αναπόφευκτη επικράτηση της Γερμανικής πολεμικής μηχανής.

Η συνεργασία των πληθυσμών των κατεχόμενων χωρών δεν περιορίζεται μόνο στην πολιτική επικράτηση φιλικών καθεστώτων ή στις οικονομικές διευκολύνσεις που παρέχονται για τη διεξαγωγή του πολέμου, αλλά επεκτείνεται και στη συγκρότηση ένοπλων σχηματισμών (ένοπλες πολιτοφυλακές που διαδραμάτισαν σπουδαίο ρόλο κατά την εφαρμογή των σχεδίων της «Τελικής Λύσης», του Ολοκαυτώματος των Εβραϊκών πληθυσμών ειδικά στις Βαλτικές χώρες, αλλά και στην Πολωνία), τόσο για τη διαφύλαξη της τάξης στις κατεχόμενες περιοχές, αλλά και – κυρίως – για την εξυπηρέτηση των μεγάλων

² Πρόκειται για Γάλλους προτεστάντες που κατοικούν στην διαφιλονικούμενη ήδη από τον 19ο αι. περιοχή της Αλσατίας.

αναγκών σε έμψυχο υλικό που είχαν δημιουργήσει τα πολυμέτωπα πεδία των μαχών του Γερμανικού στρατού. Είναι χαρακτηριστικό ότι – ειδικά κατά το τέλος του πολέμου – οι μεραρχίες των Waffen SS, (πολεμικών SS) επανδρώνονται κατά κανόνα από Νορβηγούς, Δανούς, Φλαμανδούς και Γάλλους στρατιώτες³, οι δε μεραρχίες Nordland και Charlemagne των SS (αποτελούμενες από στρατιώτες προερχόμενους από τις Κάτω Χώρες τη Σκανδιναβία και τη Γαλλία) έμειναν να υπερασπίζονται μέχρι τέλους το Reichstage.

Αμφιλεγόμενη και ταυτόχρονα εμβληματική φυσιογνωμία των πρακτικών της ένοπλης συνεργασίας με τις κατοχικές δυνάμεις στο Ανατολικό μέτωπο αποτελεί ο στρατηγός Vlasov⁴. Ήρωας του Κόκκινου Στρατού στη μάχη της Μόσχας, αιχμαλωτίζεται από τους Γερμανούς, οι οποίοι πολύ σύντομα εκμεταλλεζόμενοι τον υποβόσκοντα αντικομμουνισμό του τον στρέφουν ενάντια της Σοβιετικής Ένωσης. Με την αμέριστη φυσικά υποστήριξη των Γερμανικών υπηρεσιών, συγκροτεί το Ρωσικό Απελευθερωτικό Κίνημα με στρατιωτικό σκέλος το Ρωσικό Απελευθερωτικό Στρατό. Επενδύοντας στη συσσωρευμένη δυσαρέσκεια που έχουν επιφέρει οι κοινωνικές αλλαγές, αλλά και οι διώξεις της προηγούμενης περιόδου, επιχειρεί να στρατολογήσει άνδρες από τις τάξεις των Ρώσων κουλάκων, αλλά κατά κανόνα από τα εκατομμύρια των αιχμαλώτων του Σοβιετικού στρατού που συνωστίζονται στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, και που έχουν να διαλέξουν ανάμεσα στο σχεδόν βέβαιο θάνατο από την αστία και τις ασθένειες, και στη πιθανότητα επιβίωσης με την ένταξη τους στους ένοπλους σχηματισμούς του Ρωσικού Απελευθερωτικού Στρατού. Ο συνολικός αριθμός που επάνδρωσε τη στρατιά υπολογίζεται ότι ξεπέρασε το ένα εκατομμύριο, υπηρετώντας τις ανάγκες του Γερμανικού στρατού στο Ανατολικό μέτωπο ως βοηθητικό προσωπικό.

Αμέσως μετά τη λήξη του πολέμου σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες, όπου το φαινόμενο της συνεργασίας προσέλαβε μεγάλες διαστάσεις, οι συνεργάτες ή κατ’

3 Για την σύνθεση των Waffen SS, βλ. σχετικά στο: Antony Beevor, *Βερολίνο : η πτώση, 1945*, μετ. Κωνσταντίνος Κρίσης, Αθήνα, Γιοβόσσης, 2004

4 Για τον στρατηγό Vlasov και τη δράση του βλ. σχετικά : George Fischer «General Vlasov’s official biography» in *Russian Review*, vol.8, no.4, (1949), p.p. 284-301. Marc Eliot, «Andrei Vlasov: a Red Army general in Hitler’s service» in *Military Affairs*, vol.46, no.2, (1982), pp. 84-87

υποψία συνεργάτες, αντιμετώπισαν δίκες και χιλιάδες από αυτούς εκτελέστηκαν. Περιοχές με πληθυσμούς εθνοτικών ομάδων που ενέταξαν τον εθνικό τους “αλτρωτισμό” στις γερμανικές επιδιώξεις εκκενώθηκαν. Η μεγαλύτερη μετακίνηση πληθυσμών σημειώθηκε στην περιοχή του Καυκάσου όπου χιλιάδες μέλη εθνοτικών ομάδων αναγκάστηκαν να την εγκαταλείψουν και να οδηγηθούν στη Σιβηρία, ως ένα είδος συλλογικής τιμωρίας. Στην καλύτερη περίπτωση, οι συνεργάτες και ο κοινωνικός τους περίγυρος αντιμετώπισαν τη διαπόμπευση, την κοινωνική απομόνωση και το στιγματισμό.

Η έναρξη του Ψυχρού Πολέμου επαναπροσδιόρισε τις προτεραιότητες, επαναδιευθετώντας τους πόλους της σύγκρουσης, αίροντας έτσι ως ένα βαθμό στις δυτικές κοινωνίες, τους όρους πάνω στους οποίους συγκροτείται η συλλογική μνήμη του πολέμου⁵. Σε συνδυασμό με το «κοινωνικό τραύμα» που άφησε πίσω της το μέγεθος της συνεργασίας, ενεργοποίησε διεργασίες απώθησης και επαναδιαπραγμάτευσης της ιστορίας αποκρύπτοντας ουσιαστικά τα μεγέθη που προσέλαβε το φαινόμενο και μεγεθύνοντας αντίστοιχα τις αντιστασιακές πρακτικές⁶.

5 Ειδική περίπτωση σχετικά με τη διαχείριση των δοσιλογικών πρακτικών αποτελεί η Ελλάδα. Οι συνθήκες του Εμφυλίου που ακολούθησε την απελευθέρωση, ουσιαστικά ενέταξαν - έστω και με αντιφάσεις και προβληματισμούς - τους δοσιλογικούς μηχανισμούς στη μαχόμενη αντικομμουνιστική παράταξη. Το ζήτημα αυτό θα αναλυθεί διεξοδικότερα παρακάτω, όπου θα αναζητηθούν οι μηχανισμοί ενσωμάτωσης τους στο «εθνικόφρον» κράτος.

6 Για την συνεργασία στον Ευρωπαϊκό χώρο, τις τοπικές, ιδεολογικές και κοινωνικές πτυχές βλ. σχετικά: Peter Davies, *Dangerous liaisons: collaboration and World War Two*, Harlow, Pearson, c2004. R. Bennett, *Under the shadow of the swastika : the moral dilemmas of resistance and collaboration in Hitler's Europe*, New York, New York University Press, 1999. H.F. Dahl, *Quisling : a study in treachery*, Cambridge, Cambridge University Press, 2000. *The Oxford companion to the Second World War*, ό.π., σ.σ.246-252. Martin Blinkhorn, *Fascism on the right in 1919-1945*, Harlow, Longman, 2000. Tanja Penter, “Collaboration on trial : new source material on Soviet post war trials against collaborators” in *Slavic Review*, vol.64, no.4 (2005), pp. 782-790 και Stanley Hofman “Collaborationism in France during World War II” in *Journal of modern history*, vol. 40, no.3 (1968), pp.375-395.

Οι δοσιλογικές κυβερνήσεις στη κατεχόμενη Ελλάδα, 1941-1944

Στις 20 Απριλίου του 1943 υπογράφεται από το στρατηγό Τσολάκογλου η συνθηκολόγηση της στρατιάς της Ηπείρου τερματίζοντας και τυπικά τις εχθροπραξίες στην ηπειρωτική Ελλάδα. Λίγες μέρες αργότερα στις 30 Απριλίου 1941 ο Τσολάκογλου διορίζεται ως πρωθυπουργός από τις γερμανικές αρχές κατοχής⁷.

Η αποδοχή από μέρους ανάληψης της πρωθυπουργίας δίνει πολύ γρήγορα λύση στο – συγκυριακά - δυσεπίλυτο πρόβλημα της κάλυψης του κενού εξουσίας που δημιουργείται μετά την κατάρρευση του μετώπου, και τη φυγή του βασιλιά και της κυβέρνησης στην Κρήτη. Βασική στρατηγική άλλωστε των Γερμανών στις κατεκτημένες χώρες ήταν η στοιχειώδης έστω διατήρηση των προκατοχικών δομών μέσω της εγκαθίδρυσης στην εξουσία κυβερνήσεων μαριονετών. Η τακτική αυτή αποσκοπεί στην εμπέδωση των αναγκαίων νομιμοποιήσεων, προκειμένου να επιτευχθεί η ομαλή διεξαγωγή των στρατιωτικών επιχειρήσεων με το λιγότερο κόστος όσο αναφορά τη διάθεση στρατευμάτων σε μια στρατηγικά ήσσονος σημασίας κατεχόμενη χώρα, όπως η Ελλάδα..

Στη δεδομένη χρονική στιγμή - με την κυβέρνηση και το βασιλιά να συνεχίζουν, σε συνεργασία με τους Βρετανούς, τον πόλεμο στην Κρήτη - η ανάληψη της πρωθυπουργίας από τον Τσολάκογλου παρείχε στους Γερμανούς μια πρώτη τάξεως λύση.

Ο Τσολάκογλου δεν ανήκει στην κατηγορία των Γερμανόφιλων πολιτικών, με ιδεολογικές και πολιτικές συγγένειες με το Ναζιστικό καθεστώς που προσδοκούσε την εφαρμογή της «Νέας Τάξης» πραγμάτων στην Ευρώπη. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι διακατέχεται από δέος για την ισχύ της Γερμανικής πολεμικής μηχανής, και είτε προσδοκώντας, είτε φοβούμενος την κατάληξη του

⁷ Σπύρος Γασπαρινάτος, *Η Κατοχή: η κατοχική περίοδος μέχρι τον Οκτώβριο 1943*, τ.1, Αθήνα, Σιδέρης, 1998, σ.210

πολέμου, αποφασίζει να συνεργαστεί με τις Γερμανικές δυνάμεις, αναμένοντας κάποια πιθανά οφέλη ή την αποτροπή «εθνικών καταστροφών».⁸

Με την ανάληψη των καθηκόντων του ορίζει ως προγραμματικές επιδιώξεις τα εξής : α) την απελευθέρωση όλων των Ελλήνων αιχμαλώτων, β) να εξασφαλισθεί βοήθεια στα θύματα του πολέμου, γ) να επιτευχθεί η όσο το δυνατό εύρυθμη λειτουργία της οικονομίας, δ) να εξασφαλισθεί ο επισιτισμός του πληθυσμού και ε) να τηρηθεί η τάξη και η ασφάλεια στην κατεχόμενη χώρα⁹.

Όπως είναι ήδη γνωστό πλην της απελευθέρωσης των αιχμαλώτων η κυβέρνηση Τσολάκογλου δεν κατάφερε να πραγματοποιήσει κανέναν από τους διακηρυγμένους στόχους της, όπως άλλωστε και οι κατοχικές κυβερνήσεις που ακολούθησαν.

Η διαπίστωση αυτή μας δίνει την δυνατότητα να ανιχνεύσουμε ορισμένες από τις αιτίες (εκτός των ηθικών, ιδεολογικών και πολιτικών) που οι δοσιλογικές κυβερνήσεις δεν απέκτησαν ποτέ κανενός είδους νομιμοποίηση, καθώς δεν μπόρεσαν ποτέ να διαχειριστούν κανένα από τα προβλήματα που προέκυψαν στην Ελληνική επικράτεια από την πολεμική συγκυρία

Στις 30 Απριλίου 1941 αποφασίζεται η πολιτειακή μεταβολή αποδίδοντας τη συντακτική και νομοθετική εξουσία στην κυβέρνηση και ταυτόχρονα μετονομάζεται η χώρα από Βασίλειον της Ελλάδος σε Ελληνική Πολιτεία, ενώ η μορφή του πολιτεύματος παραπέμπεται να «κανονισθεί δια του Καταστατικού Χάρτου της Ελληνικής Πολιτείας¹⁰», παράλληλα αίρονται οι συνέπειες του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου, τύποις βεβαίως καθώς χιλιάδες κομμουνιστές συλληφθέντες κατά την προηγούμενη περίοδο εξακολουθούν να παραμένουν στις φυλακές και στην εξορία.

8 Το δέος απέναντι στο Γερμανικό στρατό διακατέχει και την πλειοψηφία του αστικού προπολεμικού πολιτικού κόσμου. Και το μη προδιαγεγραμμένο της έκβασης του πολέμου οδηγεί τους περισσότερους από αυτούς σε στάση αναμονής, που οδηγεί ουσιαστικά στην αποχή από κάθε αντιστασιακή δραστηριότητα παρά τις επίμονες εκκλήσεις του ΕΑΜ. Η στάση αυτή είναι φανερό ότι αρχίζει να αλλάζει μετά την αρνητική για τους Γερμανούς τροπή που παίρνει ο πόλεμος, έπειτα από τις ήττες στο Στάλινγκραντ και στη Βόρεια Αφρική. Για τις προθέσεις του στρ. Τσολάκογλου βλ. σχετικά: Hagen Fleisher, *Στέμμα και σβάστικα: η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης, 1941-1945*, τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, [χ.χ], σ.σ. 155-172

9 Γασπαρινάτος, ό.π. σ. 212

10 ό.π. σ. 213

Δύσκολα θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι η πολιτειακή μεταβολή (παρά την ασάφεια στη διατύπωση της) συνιστά ιδεολογική επικράτηση των φιλογερμανικών-φιλοναζιστικών κύκλων στο εσωτερικό των κατοχικών ελίτ. Η παρουσία βεβαίως του βασιλιά συμβολίζει για τους γερμανόφιλους ένα απαρχαιωμένο θεσμό που δεν αρμόζει ιδιαίτερα στον πολιτισμό της «Νέας Τάξης» συμβολίζει βέβαια πολύ περισσότερο την πρόσδεση της Ελλάδας στην Βρετανική σφαίρα επιρροής.

Εδώ όμως έχουμε να κάνουμε μάλλον με μια τακτική κίνηση που υπαγορεύτηκε από τις γερμανικές αρχές κατοχής και τη συγκυρία της συνεχιζόμενης αναμέτρησης στην Κρήτη, αλλά και από την αναγκαιότητα πρόσκτησης νομιμοποιητικών αναφορών για τον Τσολάκογλου και το υπουργικό του συμβούλιο.

Σε πολλά στελέχη του πολιτικού προσωπικού της προπολεμικής Ελλάδας (ειδικά ανάμεσα στο χώρο των αντιβενιζελικών) η γερμανική κατοχή παρουσιάζεται ως μια πρώτης τάξης ευκαιρία να απαλλαγούν από τις συνέπειες της δικτατορίας, και αναλόγως με την εξέλιξη του πολέμου να αποτρέψουν την επάνοδο του Γεώργιου στην Ελλάδα, λύνοντας έτσι με οριστικό τρόπο το πολιτειακό ζήτημα¹¹. Επίσης η διάχυτη πεποίθηση σε μερίδα του πολιτικού κόσμου, αλλά και των ταπεινωμένων στρατιωτών ότι η πολιτική ηγεσία τους εγκατέλειψε και παρέδωσε τη χώρα, ενδεχομένως ενίσχυαν τη φιλόδοξη σκέψη στην κυβέρνηση Τσολάκογλου ότι θα αποκτούσε τις νομιμοποιήσεις που ζητούσε.

Οι εξελίξεις βέβαια αποστέρησαν κάθε έρεισμα της κυβέρνησης Τσολάκογλου στον ελληνικό λαό, αλλά και σε μερίδα του πολιτικού κόσμου. Η υποχρέωση παράδοσης μεγάλου τμήματος της επικράτειας στις ιταλικές δυνάμεις κατοχής, όπως και της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης στον «προαιώνιο» αντίπαλο του ελληνικού εθνικού δόγματος (τους Βουλγάρους), υπονόμειε κάθε

11 Σύμφωνα με μεταπολεμικές αφηγήσεις του Τσολάκογλου, μετά την ανακήρυξη της Ελλάδας σε αβασίλευτη δημοκρατία πολλοί πολιτικοί τον επισκέφτηκαν δίνοντας του συγχαρητήρια για την πρωτοβουλία του. Άλλοι όπως ο Σοφιανόπουλος της αριστερής πτέρυγας του ΑΚΕ ευελπιστεί ότι οι Γερμανοί θα αποκαταστήσουν τις ελευθερίες, ενώ πιστεύει ακράδαντα στη νίκη των Γερμανών. Για τις αντιδράσεις του πολιτικού κατεστημένου κατά την πρώτη περίοδο της Κατοχής, βλ. σχετικά: Fleischer, *Στέμμα και σβάστικα*, ό.π. σ. 157

πατριωτικό ισχυρισμό από πλευράς Τσολάκογλου¹². Και αυτά συνδυασμένα με την υποψία για τα πιθανά προσωπικά κίνητρα του πρώτου κατοχικού πρωθυπουργού, εφόσον, ήταν αυτός που υπέγραψε τη συμφωνία παράδοσης εγκαταλείποντας τη μάχη και έσπευσε αμέσως να αναλάβει πρωθυπουργός.

Η αδυναμία του Τσολάκογλου να διευθετήσει τα συσσωρευμένα προβλήματα που προκύπτουν – ειδικά στον επισιτιστικό τομέα, αλλά και στον τομέα της ασφάλειας της υπαίθρου - προσανατολίζουν τις κατοχικές δυνάμεις στην αντικατάστασή του¹³. Οι μεν Ιταλοί επιδιώκουν να τον αντικαταστήσουν με ένα συγγενές προς τη φασιστική ιδεολογία πρόσωπο, ενώ οι Γερμανοί επιζητούν ευρύτερες συναινέσεις μέσα από πρόσωπο λιγότερο ταυτισμένο μαζί τους, καθώς βέβαια τα μικρά φιλοναζιστικά κόμματα δεν φαίνεται να διαθέτουν τα απαραίτητα ερείσματα μέσα στην Ελληνική κοινωνία.

Τελικώς, στις 2 Δεκεμβρίου 1942, ο Τσολάκογλου παραιτείται και καθήκοντα πρωθυπουργού αναλαμβάνει ο αντιπρόεδρος της πρώτης κατοχικής κυβέρνησης, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, Κωνσταντίνος Λογοθετόπουλος. Η σύνθεση της κυβέρνησης φαίνεται να απηχεί τους συσχετισμούς των κατοχικών δυνάμεων, αλλά και τις πιέσεις που ασκούν διάφοροι φιλοναζιστές ηγετίσκοι, που φιλοδοξούν να αναρριχηθούν σε κυβερνητικές θέσεις. Πάνω από όλα εκφράζει την αδυναμία των κατοχικών δυνάμεων στη δεδομένη συγκυρία, να επιτύχουν τη μεγαλύτερη δυνατή συναίνεση ανάμεσα στις αντικομμουνιστικές πολιτικές δυνάμεις.

12 Κατά τον σχηματισμό της κυβέρνησης Τσολάκογλου έγινε προσπάθεια να ενταχθούν στρατιωτικοί που ανδραγάθησαν στα μέτωπα της Αλβανίας και τέτοιοι ήταν ο Δεμέστιχας, ο Μπάκος, ο Κατσιμήτρος, ο Μουτούσης, πρόσωπα που η έξωθεν καλή μαρτυρία διαβεβαίωνε για τον πατριωτισμό τους, και ταυτόχρονα έδινε τη δυνατότητα στον Τσολάκογλου να διαβεβαιώνει τους Γερμανούς ότι οι ένοπλες δυνάμεις θα πειθαρχήσουν στη νέα κυβέρνηση. Βλ. σχετικά Marc Mazower, *Στην Ελλάδα του Χίτλερ: η εμπειρία της Κατοχής*, μετ. Κώστας Κουρεμένος, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, c1994, σ.σ.44-45. Για τη σύνθεση της κυβέρνησης Τσολάκογλου στο : Σπύρος Γασπαρινάτος ό.π. σ.212

13 Πέραν των κατοχικών δυνάμεων, αυτή που φαίνεται να πλειοδοτεί είναι η οργάνωση ΕΣΠΟ μέσω του αρχηγού της Στεροδύμου. Η ΕΣΠΟ κατηγορεί τον Τσολάκογλου ότι «εροσουλεί κατά του άξονος, έχοντας το ένα πόδι στο Βερολίνο και το άλλο στο Λονδίνο», με την ανατίναξη των γραφείων της ΕΣΠΟ από την ΠΕΑΝ και το θανάσιμο τραυματισμό του Στεροδύμου σταματάει και η κριτική στο πρόσωπο του Τσολάκογλου. Βλ. σχετικά: Fleischer, ό.π. σ.σ. 359-360

Στο διάγγελμα του φροντίζει να επιτεθεί εναντίων των κομμουνιστών, πράξη που αποτυπώνει την αγωνία μέρους του παραδοσιακού πολιτικού κόσμου, αλλά και των αρχών κατοχής για την αυξανόμενη επιρροή του Εαμικού κινήματος

«...πειθαρχίαν εις την κυβέρνησιν και μακριά από ανθρώπους του σκότους, τους ασυνειδήτους και ταραξίας κομμουνιστάς οι οποίοι επιζητούν εν ονόματι του πατριωτισμού, να δημιουργήσουν την προσφιλή εις αυτούς εικόνα της αναρχίας, της λεηλασίας και της αρπαγής¹⁴...»

Με τις αντικομμουνιστικές αναφορές, ο Λογοθετόπουλος επιχειρεί παράλληλα να συσπειρώσει τους ανησυχούντες πολιτικούς γύρω του. Όμως δεν πρόκειται για την προσωπικότητα που θα μπορούσε να αποκτήσει τις ευρύτερες δυνατές συναινέσεις, οι δε πολιτικοί ηγέτες φαίνεται να αναμένουν αδρανείς την εξέλιξη του πολέμου για να τοποθετηθούν, κάτι που αποτυπώνεται σε μια αποστροφή του διαγγέλματός του

«...ευρισκόμεθα άπαντες προ της καταπληκτικής στάσεως ήν τηρούν πλείστοι εκ των άλλοτε εντολοδόχων του Ελληνικού Λαού. Ούτοι, οχυρωθέντες εις στα φρούρια της ιδίας αυτών σκοπιμότητος, αδιάφοροι προ της χειμαζομένης Πατρίδος, ουδεμίαν ηθέλησαν να προσφέρουν υπηρεσίαν εις την Ελλάδα¹⁵...»

Ασήμαντη πολιτικά, αλλά και διοικητικά η κυβέρνηση Λογοθετόπουλου χαρακτηρίζεται μόνο από την αποτυχημένη προσπάθεια πολιτικής επιστράτευσης.

14 Την ίδια αντικομμουνιστική ρητορική θα τη συναντήσουμε αρκετές φορές αργότερα και από τους ηγέτες των Ταγμάτων Ασφαλείας, αλλά και από το εμφυλιακό «εθνικόφρων» κράτος.

Το απόσπασμα του διαγγέλματος Λογοθετόπουλου στο Γασπαρινάτος ό.π., σ. 216

15 Ό.π. σ. 215

Οι δε κατοχικές δυνάμεις, σχεδόν αμέσως με την ανάληψη καθηκόντων προσανατολίζονται στην προσφορότερη λύση της αντικατάστασής του¹⁶.

Αυτή δεν θα αργήσει να βρεθεί στο πρόσωπο του Ιωάννη Ράλλη, παλαιού, φιλοβασιλικού πολιτικού, στελέχους του Λαϊκού κόμματος, και προπολεμικά υπουργού των Ναυτικών. Το πρόσωπο του Ι. Ράλλη συγκέντρωνε τα χαρακτηριστικά που, από τον Απρίλιο του 1941, αναζητούσαν οι κατοχικές δυνάμεις, έναν πολιτικό με – στοιχειώδη έστω – διοικητική εμπειρία και ταυτόχρονα μια πολιτική προσωπικότητα με εύρος επιρροής και στα δύο προπολεμικά πολιτικά στρατόπεδα, αλλά και στον έτερο πόλο εξουσίας του ελληνικού πολιτικού σκηνικού, τους στρατιωτικούς.

Η σύνθεση του υπουργικού συμβουλίου απηχεί ως ένα βαθμό τις συναινέσεις που αποκτά ο Ι. Ράλλης στους πολιτικούς και στρατιωτικούς κύκλους της Αθήνας.

Σε αυτή περιλαμβάνονται ο Α. Ταβουλάρης βενιζελογενούς πολιτικής καταγωγής διασυνδεόμενος με τον Θ. Πάγκαλο, ο υπερυπουργός Ε. Τσιρονίκος και ο υπουργός εργασίας Ν. Καλύβας, πρώην συνδικαλιστής και σοσιαλιστής. Επίσης και ο Ν. Λούβαρις, παραιτηθείς από την προηγούμενη κατοχική κυβέρνηση Τσολάκογλου, επανέρχεται στο υπουργικό συμβούλιο, κατόπιν των πιέσεων που δέχεται από τον Αρχιεπίσκοπο Δαμασκηνό, ο οποίος διατηρεί στενές σχέσεις τόσο με την εξόριστη κυβέρνηση της Μέσης Ανατολής όσο και με τους Άγγλους.

Το ότι η κυβέρνηση Ράλλη τυγχάνει της εγκρίσεως, ή έστω της ανοχής της εξόριστης κυβέρνησης, πέρα των μεταπολεμικών αναφορών του Ι. Ράλλη επιβεβαιώνεται και από το Γερμανό πρεσβευτή και κατοχικά πληρεξούσιο της Γερμανικής κυβέρνησης στην Ελλάδα Altenbourg, ο οποίος αναφέρει σχετικά:

«...Σχετικά μ' αυτό θα ήθελα να υπογραμμίσω ότι ο Ράλλης είχε δηλώσει επανειλημμένα σε μεταξύ μας συζητήσεις, ότι ανέλαβε το αξίωμα μετά από συνεννόηση με την εξόριστη κυβέρνηση του Καίρου¹⁷ ...»

¹⁶ Για τις διεργασίες και τις αναζητήσεις των κατοχικών δυνάμεων, αναλυτικά στο: Fleischer, ό.π. σ. 362

Ανεξάρτητα από την ακρίβεια των πληροφοριών και των εκτιμήσεων για την αποδοχή της κυβέρνησης Ράλλη από την εξόριστη κυβέρνηση, το σίγουρο είναι πάντως, ότι πρόκειται για την κατοχική κυβέρνηση που απολαμβάνει ευρύτερων συναίνεσεων σε σχέση με τις προηγούμενες, και δεν είναι τυχαίο ότι αποδεικνύεται η μακροβιότερη όλων.

Η ραγδαία εξάπλωση του Εαμικού κινήματος και η κυριαρχία του στην ύπαιθρο θορυβούν τους πολιτικούς και στρατιωτικούς κύκλους στην Αθήνα και στη Μέση Ανατολή. Και αν την προηγούμενη περίοδο παρακολουθούσαν με απάθεια περιμένοντας για το πια κατεύθυνση θα πάρουν οι πολεμικές επιχειρήσεις, η νίκη των Βρετανών στη Βόρεια Αφρική και των Σοβιετικών στο Στάλινγκραντ, κάνουν επιτακτική την ανάγκη διαχείρισης της κατοχικής συγκυρίας, αλλά και της δημιουργίας των προϋποθέσεων για την επαναφορά της παλαιάς πολιτικής τάξης στη μεταπολεμική Ελλάδα.

Αυτή η ευρεία συμμαχία δεν είναι προφανής ειδικά κατά την πρώτη περίοδο της κυβέρνησης Ράλλη, καθώς αυτή φαίνεται να είναι κάτω από την ισχυρή επιρροή των βενιζελικών, αντιβασιλικών κύκλων. Η πολιτική επιρροή, που συνίσταται στην καταγγελία της προπολεμικής κυβέρνησης που οδήγησε τη χώρα στον πόλεμο είναι προφανής στις προγραμματικές δηλώσεις.

«... Ο Ελληνικός Λαός γνωρίζει ότι η εις την Πατρίδα μας ενσκήψασα θύελλα είναι δυστυχώς έργο εκείνων οι οποίοι, επιλήσμονες γενομένοι των ιερών των υποχρεώσεων, επέβαλον εις την ελευθέραν Χώραν μας εν τυρρανικόν καθεστώς, το οποίο απερισκέπτως ήγαγε ημάς εις την δίνην του πολέμου, ενώ ηδύνατο η μικρά Ελλάς, δια σώφρονος και νουνεχούς διακυβερνήσεως, να παραμείνει εκτός αυτής¹⁸...»

17 Το απόσπασμα περιλαμβάνεται στον πρόλογο του G. Altenbourg για το δίτομο έργο *Στέμμα και Σβάστικα* του Hagen Fleischer, ό.π., σ. 31

18 Η παράθεση του αποσπάσματος στο Γασπαρινάτος, ό.π. σ. 217

Η επιρροή των αντικομμουνιστικών και ταυτόχρονα αντιβασιλικών βενιζελικών κύκλων θα λήξει γρήγορα καθώς η ανάγκη συσπείρωσης των αντικομμουνιστικών δυνάμεων, προκειμένου να αντιμετωπιστεί η ηγεμονία του εαμικού επιχειρήματος, καθιστά επιτακτική την ανάγκη ανασύστασης της συμβολικής φιγούρας του βασιλιά, ως αναφορικού σημείου συγκέντρωσης των αντικομμουνιστικών δυνάμεων, και ταυτόχρονα εγγυητή της αποκατάστασης του προπολεμικού πολιτικού κόσμου.

Οι αυταρχικές και φασιστικής καταγωγής φιλοδοξίες του Πάγκαλου, του Γονατά, και άλλων βενιζελικών, άλλωστε ουδέποτε κατάφεραν να αποκτήσουν την ιδεολογική ηγεμονία του αντικομμουνιστικού χώρου, κινούμενες μάλλον περιθωριακά. Ακόμη και το φασιστικής εμπνεύσεως καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου δεν κατάφερε σε καμιά στιγμή να προσλάβει χαρακτήρα μαζικού κοινωνικού κινήματος, όπως συνέβη στη Γερμανία, την Ιταλία και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, ενώ παρέμενε προσηλωμένο στη Βρετανική σφαίρα επιρροής. Άλλωστε η διαφανόμενη ήττα των δυνάμεων του Άξονα δεν δίνει περιθώρια για ανάπτυξη και κατίσχυση ιδεολογικών μοντέλων που να συγγενεύουν με τα καθεστώτα των χωρών αυτών.

Φαίνεται λοιπόν, ότι κατά την διάρκεια της κυβέρνησης Ράλλη να εμφανίζονται οι πρώτες διεργασίες – με ατέλειες και ασυνέχειες – για την συγκρότηση του αντι-εαμικού μετώπου, που θα μορφοποιηθεί ιδεολογικά εντός του πεδίου της «εθνικοφροσύνης» και που με την συμβολική φιγούρα του βασιλιά επικεφαλής θα διεξαγάγει τον Εμφύλιο πόλεμο.

Οι κατοχικές κυβερνήσεις – συμπεριλαμβανομένης και του Ι. Ράλλη – ως δοτές και ελεγχόμενες από τις κατοχικές δυνάμεις δεν κατάφεραν μέχρι το τέλος της Κατοχής να αποκτήσουν τις απαιτούμενες νομιμοποιήσεις στον Ελληνικό λαό. Η κατάρρευση του κρατικού μηχανισμού, η αποδιάρθρωση των δικτύων διακίνησης εμπορευμάτων που – σε συνδυασμό και με άλλες παραμέτρους - οδήγησε στο λιμό της Αθήνας, αλλά και η αδυναμία εμπέδωσης κάθε είδους κυβερνητικής εξουσίας στην ύπαιθρο, κατέστησαν τις δοσιλογικές κυβερνήσεις πλήρως αφερέγγυες.

Παρ' όλα αυτά η περίοδος της κυβέρνησης Ράλλη, είναι εξαιρετικά κρίσιμη καθώς – η κυβέρνησή του – καλείτε να διαχειριστεί ένα πολιτικό πεδίο που συγκροτείται από τρεις πυλώνες εξουσίας, την κατοχική κυβέρνηση που στερείται νομιμοποίησης από τον πληθυσμό και μέρους του πολιτικού κόσμου, την εξόριστη κυβέρνηση της Μέσης Ανατολής με σοβαρά ερείσματα όχι μόνο ανάμεσα στους αντικομμουνιστές πολιτικούς, αλλά και τους φιλελεύθερους, και την ΠΕΕΑ, την κυβέρνηση του αντιστασιακού κόσμου που κυριαρχεί στην ορεινή Ελλάδα, αποκτώντας ευρύτατη αποδοχή ανάμεσα στους πληθυσμούς της υπαίθρου..

Καλείται επίσης να αντιμετωπίσει την συνεχώς αυξανόμενη ισχύ του Εαμικού αντιστασιακού κινήματος και ταυτόχρονα να προετοιμάσει τις συνθήκες προκειμένου να διαμορφωθούν οι όροι επαναφοράς του παλαιού πολιτικού συστήματος, συνδυαζόμενη με την αποτροπή του αντιστασιακού κόσμου από την προσπάθεια κατάληψης της εξουσίας. Και ο βασικός ένοπλος μηχανισμός που θα χρησιμοποιήσει η δοσιλογική κυβέρνηση Ράλλη για να επιτύχει τους παραπάνω σκοπούς θα είναι τα Τάγματα Ασφαλείας.

Τα Τάγματα Ασφαλείας και οι υπόλοιποι ένοπλοι δοσιλογικοί σχηματισμοί

Στις 7 Απριλίου 1943, διαδεχόμενος τον Κωνσταντίνο Λογοθετόπουλο, αναλαμβάνει πρωθυπουργός της Κατοχικής κυβέρνησης ο Ιωάννης Ράλλης.

Λίγο αργότερα, στις 15 Ιουνίου 1943, δημοσιεύεται διάταγμα με το οποίο αποφασίζετε η δημιουργία τεσσάρων ευζωνικών ταγμάτων σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη¹⁹, η απόφαση αυτή συμπληρώνεται με τη νομοθετική πρόβλεψη επέκτασης των Ταγμάτων Ασφαλείας και στην επαρχία τον Φεβρουάριο του 1944²⁰.

Τα τάγματα αυτά θα επανδρώνονταν από εθελοντές, και τον εξοπλισμό τους θα αναλάμβαναν οι Γερμανικές και Ιταλικές δυνάμεις Κατοχής.

Κατά την πρώτη περίοδο λειτουργίας τους – από την άνοιξη έως και το φθινόπωρο του 1943 – δεν φαίνεται να εμφανίζεται μεγάλη προθυμία για κατάταξη, αλλά και πολλές επιφυλάξεις από τις κατοχικές δυνάμεις σχετικά με τον εξοπλισμό τους. Ως αίτια για την απροθυμία των δύο πλευρών φαίνεται να είναι για τους μεν Έλληνες εθελοντές ο φόβος ότι μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως ένοπλο ελληνικό τμήμα στο ανατολικό μέτωπο (κάτι που ενδεχομένως να υπήρχε στους σχεδιασμούς των Γερμανών) , για τις δε κατοχικές δυνάμεις η αμφιβολία για το «φιλοαξονικό φρόνημα» των υπό σχηματισμό ένοπλων σωμάτων.

Είναι προφανές ότι ο σχηματισμός των Ταγμάτων Ασφαλείας ήταν αποτέλεσμα μιας κοινής πρωτοβουλίας, τόσο των δυνάμεων Κατοχής, όσο και της κυβέρνησης Ράλλη που με διαφορετικές ενδεχομένως προσδοκίες, συναινούσαν στην αναγκαιότητα καταστολής του ολοένα αυξανόμενων αντιστασιακών δραστηριοτήτων από τις δυνάμεις του ΕΛΑΣ.

Σε ραδιοφωνικό του διάγγελμα ο Ι. Ράλλης περιγράφει του στόχους του:

19 ΦΕΚ, Ν. 260, Α-180, 15-4-1943

20 ΦΕΚ, Ν.1249,Α 48, 25-2-1944

«Η κυβέρνησις μου θα ήτο ανάξια του ονόματός της αν άφηνε την συνέχιση των μισερών αυτών έργων. Προς τούτο εθεώρησεν ως υπέρτατον καθήκον την οργάνωσιν των Σωμάτων ασφαλείας, προς αντιμετώπισιν των κακούργων και των ληστών, των τροφοδοτουμένων εκ του εξωτερικού (...). Την δύναμιν ταύτην των Σωμάτων Ασφαλείας συνεκροτήσαμεν με την συνδρομήν των γερμανικών Αρχών προς τις οποίες απηυθύνθημεν²¹ ...»

Για τους αντικομμουνιστικούς κύκλους της Αθήνας η αντιμετώπιση του «κομμουνιστικού» κινδύνου – που επίσειε η ισχυροποίηση της Αντίστασης – θα απέτρεπε τον κίνδυνο της κοινωνικής ανατροπής, και παράλληλα θα έδινε τα απαραίτητα εύσημα στην κυβέρνηση (απέναντι στους Βρετανούς, και την εξόριστη κυβέρνηση) καθώς αυτή θα διευκόλυνε το έργο της επιστροφής του βασιλιά. Επιστροφή που με την κατίσχυση του Εαμικού προτάγματος, κάθε άλλο παρά πιθανή φάνταζε στα τέλη του 1943 ή στις αρχές του 1944.

Λίγο διαφορετικές φιλοδοξίες είχαν βέβαια, οι αρχικοί εμπνευστές των Ταγμάτων Ασφαλείας οι βενιζελικοί Θ. Πάγκαλος και Στυλιανός Γονατάς. Η αρχική ιδέα περιελάμβανε τη δημιουργία «δημοκρατικών» ταγμάτων,²² ασφαλώς αντικομμουνιστικού χαρακτήρα, που θα μάχονταν τις δυνάμεις της Αντίστασης, και που την κρίσιμη στιγμή θα απέτρεπαν την επάνοδο του βασιλιά στην Ελλάδα.

Οι Βρετανικές υπηρεσίες πληροφοριών σε αναφορά τους για τα Τάγματα Ασφαλείας, περιγράφουν την πρώτη περίοδο, και τις πρωτοβουλίες των αντιβασιλικών αξιωματικών.

«Αναφορές από την Ελλάδα έχουν επανειλημμένα αναφέρει τον Πάγκαλο και τον Γονατά ως εμπνευστές του σχεδίου για τον σχηματισμό των Ταγμάτων Ασφαλείας. Είναι γνωστή η γνώμη του Γονατά ότι η ύπαρξη

21 Γασπαρινάτος, ό.π., σ. 223 και Cris Woodhouse, *Το μήλο της έριδος*, Αθήνα, Εξάντας, 1976, σ. 52

22 Για την πρωτοβουλία συγκρότησης των Τ. Α και τις φιλοδοξίες των βενιζελικών βλ. σχετικά: Mazower, *Στην Ελλάδα του Χίτλερ*, ό.π. σ. 352

στρατιωτικών δυνάμεων υπό τον έλεγχο της Κυβέρνησης Δοσιλόγων είναι αναγκαία για την παρεμπόδιση της αναρχίας, και αξιωματικοί, μέλη της οργάνωσης του Γονατά και του Παπαγεωργίου ΕΔΕΣ, έλαβαν την εντολή να καταταγούν στα Τάγματα. Είναι πιθανόν ο Πάγκαλος να έδωσε την εντολή στα δικά του πρωτοπαλήκαρα, τους πολιτικοστρατιωτικούς να καταταγούν επίσης (...). Οι δεδηλωμένοι στόχοι των Ταγμάτων ήταν:

α) Να εξασφαλίσουν την τάξη σε περίπτωση κομμουνιστικών αναταραχών

β) Να εμποδίσουν την επιστροφή του Βασιλιά

Ο δεύτερος στόχος μπορεί να είχε προταθεί ως κίνητρο για Βενιζελικούς ή Δημοκρατικούς αξιωματικούς ανέργους από το 1935, να εγγραφούν στα Τάγματα...²³»

Παρ' όλη τη σφοδρότητα της σύγκρουσης των πολιτικών υποκειμένων που συγκροτούν τη μεσοπολεμική πολιτική ιστορία, κοινό σημείο που φαίνεται να τους ενώνει είναι ο αντικομμουνισμός και η προτεραιότητα υπεράσπισης του κοινωνικού καθεστώτος. Τμήματα δε της «βενιζελικής» παράταξης φαίνεται να ελκύονται ιδιαίτερα από στρατοκρατικές λύσεις που θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ως συμβολικό, αλλά και πραγματικό αντίβαρο στην εικόνα του βασιλιά-ηγέτη του αντίπαλου στρατοπέδου.

Οι ίδιοι άλλωστε έχουν χρησιμοποιήσει ευρέως την ιδέα των παρακρατικών «ταγμάτων εφόδου» για την επίτευξη των πολιτικών στόχων – πρακτικά για την εξουδετέρωση του αντιπάλου²⁴.

23 Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, Αγγλική Υπηρεσία Πληροφοριών, «Αναφορά για τα Τάγματα Ασφαλείας», Φ.965/Α/1, στα *Αρχεία Εθνικής Αντίστασης, 1941-1944*, τ. 8, «Κατοχικές Αρχές-Τάγματα Ασφαλείας», Αθήνα, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, 1998

24 Η δραστηριοποίηση ένοπλων παρακρατικών σχηματισμών είναι ιδιαίτερα προσφιλής κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου. Από τη Δημοκρατική Άμυνα του «εθνικού διχασμού» έως τις οργανώσεις των «επιστράτων», και τις αντικομμουνιστικές οργανώσεις παλαιών πολεμιστών, χρησιμοποιήθηκαν για την επίτευξη των πολιτικών σκοπών, δρώντας πολλές φορές ανεξέλεγκτα, φτάνοντας και ως τη φυσική εξόντωση των πολιτικών αντιπάλων (δολοφονία Δραγούμη). Για την περίοδο του Μεσοπολέμου βλ. ενδεικτικά στα: Θάνος Βερέμης, *Οι επεμβάσεις του στρατού στην ελληνική πολιτική, 1916-1936*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1977. Νίκος Αλιβιζάτος, *Πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922-1974 : όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1983. Άλκης Ρήγος, *Η Β' ελληνική δημοκρατία, 1924 1935: κοινωνικές διαστάσεις*

Η συγκυρία όμως είναι δυσμενής για τέτοιου είδους πρωτοβουλίες. Το πολιτικό σχίσμα που καθοδηγεί την πολιτική δραστηριότητα του Μεσοπολέμου φαίνεται να μεταβάλλεται κατά τη διάρκεια της Κατοχής, καθώς νέα πολιτικά υποκείμενα θέτουν νέες προτεραιότητες, μεταβάλλοντας το πολιτικό σκηνικό.

Ο προβληματισμός για την επάνοδο του βασιλιά, η αντιβασιλική διάθεση εν τέλει, αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό των αντιστασιακών δυνάμεων. Τίθεται όμως όχι μέσα στο πλαίσιο επανόδου του παλαιού πολιτικού σχίσματος, αλλά συνοδευόμενο από τη θέληση για ευρύτερες αλλαγές που απειλούν πλέον τα συστατικά δόμησης του προπολεμικού πολιτικού κόσμου.

Και οι Γερμανοί άλλωστε, δεν φαίνεται να συναινούν σε αυτό το ενδεχόμενο, αφενός γιατί δεν θεωρούν ιδιαίτερα επιτυχή μια πρωτοβουλία που θα απομόνωνε ένα σημαντικό κομμάτι του πολιτικού κόσμου, με το οποίο επιζητούσε τη συνεργασία και αφετέρου γιατί οι προσανατολισμοί τους για το μέλλον του πολέμου, φαίνεται να έχουν αλλάξει.

Με σχεδόν προδιαγεγραμμένη την αρνητική εξέλιξη του πολέμου, αρχίζει να καλλιεργείται σε ορισμένα τμήματα της ναζιστικής ελίτ, η ιδέα μετατροπής του πολέμου σε αντικομμουνιστικό με την αναδιάταξη των συμμαχικών στρατοπέδων, εναντίον πλέον της Σοβιετικής Ένωσης. Μια πρωτοβουλία λοιπόν που θα δυσαρεστούσε τους Βρετανούς, καθώς θα απέκλειε το βασικό πόλο άσκησης αντικομμουνιστικής πολιτικής στην Ελλάδα, θα ήταν σίγουρα ένα γεγονός που δεν θα ευνοούσε τις φιλοδοξίες για μελλοντικές συνεργασίες²⁵.

Παρά τις επίμονες εκκλήσεις για κατάταξη εθελοντών στα Τάγματα Ασφαλείας, η ανταπόκριση παραμένει μικρή έως το φθινόπωρο του 1943. Η συνθηκολόγηση των Ιταλικών δυνάμεων, διαλύει και τις τελευταίες επιφυλάξεις

της πολιτικής σκηνής, Αθήνα, Θεμέλιο, 1988. Γιώργος Θ. Μαυρογορδάτος, *Εθνικός διχασμός και μαζική οργάνωση : οι επίστρατοι του 1916*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1996. Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ), *Η ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα : ο Μεσοπόλεμος 1921-1940*, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2003 3τ. Β2.

25 Κατά τον M. Mazower, η αντίληψη αυτή δεν εκφράζει ενιαία το στρατιωτικό και τον πολιτικό πόλο των γερμανικών δυνάμεων κατοχής, γράφει σχετικά : «Ο μόνος δυναμικός επικριτής αυτής της συγκροτημένης αν και κινικής πολιτικής ήταν ο Βάλτερ Μπλούμε, ο επίφοβος αρχηγός της SiPo/SD που ποτέ δεν παραιτήθηκε από την ελπίδα να ξαναβαθύνει το χάσμα ανάμεσα σε αντιμοναρχικούς και βασιλόφρονες έτσι ώστε να μετατρέψει τα Τάγματα Ασφαλείας σε αποτελεσματικό προύργιο εναντίων των Βρετανών» πρβλ, Mazower ό.π. σ.356

του γερμανικού επιτελείου, σχετικά με την αναγκαιότητα ύπαρξης μιας ένοπλης αντικομμουνιστικής πολιτοφυλακής, όπως είναι τα Τάγματα Ασφαλείας, προκειμένου να αναλάβουν την αντιμετώπιση των αντιστασιακών δυνάμεων.

Τελικά, κατά το τέλος του 1943, μετά την στρατολόγηση μερικών εκατοντάδων ανδρών, επιτυγχάνεται να συγκροτηθούν τρία τάγματα στην Αθήνα.

Ταυτόχρονα ο Ράλλης αυξάνει τις πιέσεις προς τους απρόθυμους – να καταταγούν – αξιωματικούς, απειλώντας τους με ποινές σε περίπτωση που δεν σπεύσουν να καταταγούν. Λίγο αργότερα, την άνοιξη του 1944 δημοσιεύεται κατάλογος αξιωματικών που αρνήθηκαν να καταταγούν «εθελοντικά», οι οποίοι τοποθετούνται στις λίστες των αποστράτων, χάνοντας το μισθό, τα δελτία τροφίμων, και τα συνταξιοδοτικά τους δικαιώματα. Το Φεβρουάριο του 1944 σημειώνονται μαζικές απολύσεις στην Αστυνομία Πόλεως, με ταυτόχρονη στέρηση του σιτηρεσίου, αλλά και της επικοινωνίας με τους παραμένοντες στην υπηρεσία²⁶. Η κίνηση αυτή εντάσσεται στο σχεδιασμό της εκκαθάρισης και αναδιοργάνωσης των Σωμάτων Ασφαλείας, προτρέποντας εμμέσως τους απολυμένους, προκειμένου να επανακτήσουν τα απωλεσθέντα προνόμια, να καταταγούν στα Τάγματα Ασφαλείας.

Κάτω από αυτές τις πιέσεις, κάποιοι αξιωματικοί κατατάσσονται, κάποιοι άλλοι φεύγουν για την Μέση ανατολή, και άλλοι – οι λιγότεροι – εντάσσονται στις αντιστασιακές ομάδες²⁷.

Αναγκαστικά τα τάγματα πλαισιώνονται με δυσανάλογα μεγάλο αριθμό υπαξιωματικών, και η ενδυμασία που επιλέγεται είναι η παραδοσιακή στολή των ευζώνων, που άλλωστε είναι και η ενδυμασία της ανακτορικής φρουράς που αποτελεί και τη βάση πάνω στην οποία συγκροτούνται τα Τάγματα.

Μετά το σχηματισμό τους ορισμένα Τάγματα παραμένουν στην Αθήνα, κάποια τμήματα του αναχωρούν για την Πάτρα και άλλα για την Εύβοια.

Σε πρώτη φάση το Τάγμα Ασφαλείας της Πάτρας στρατολογεί φτωχούς και πεινασμένους,²⁸ χωρίς να επιτυγχάνεται η προβλεπόμενη αθρόα συμμετοχή

26 Ό.π. σ. 101

27 Mazower, ό.π, σ. 353

28 Ό.π. σ.354

«νομιμοφρόνων», «εθνικιστών» πολιτών. Η κατάσταση για το Τάγμα της Πάτρας αρχίζει να αλλάζει τον Απρίλιο του 1944, όταν οι μονάδες του ΕΛΑΣ διαλύουν την αντιστασιακή ομάδα ΕΚΚΑ και το ένοπλο τμήμα της, το 5/42 τάγμα του Ψαρρού που δρούσε στην περιοχή της Δωρίδας. Η πλειοψηφία των εναπομεινάντων μελών της οργάνωσης περνούν στην Πάτρα και κατατάσσονται στα Τάγματα Ασφαλείας.

Με την ισχυροποίηση τους αρχίζουν «εκκαθαρίσεις» των «κομμουνιστικών στοιχείων» στην Πάτρα, σύλληψη υπόπτων και των οικογενειών τους και ίδρυση στρατοπέδου συγκέντρωσης για την φύλαξη τους, ενώ παράλληλα αναλαμβάνουν επικουρικά με τις γερμανικές δυνάμεις τη φύλαξη και τη διεκπεραίωση των Εβραίων της περιοχής, στα στρατόπεδα συγκέντρωσης²⁹.

Ανάλογες δραστηριότητες αναπτύσσει και το Τάγμα της Εύβοιας. Με την άφιξή τους, υπό την ηγεσία του στρατηγού Λιάκου και υπαρχηγό τον συνταγματάρχη Παπαθανασόπουλο (ο οποίος αναλαμβάνει την αρχηγία των Ταγμάτων μετά το θάνατο από δυνάμεις του ΕΛΑΣ του Λιάκου) συλλαμβάνει 150 ομήρους, τους οποίους αποστέλλει στην Αθήνα προκειμένου να χρησιμοποιηθούν ενόψει μελλοντικών απωλειών του Τάγματος του³⁰.

Η δραστηριότητα του τάγματος δεν περιορίζεται φυσικά, σε αυστηρά στρατιωτικές επιχειρήσεις, αλλά κατά κανόνα αναλίσκεται σε λεηλασίες και πυρπολήσεις, προκαλώντας περισσότερο την αντιπάθεια και λιγότερο την συμπαράσταση των αντιστασιακών πολιτών³¹. Είναι χαρακτηριστικό ότι η στρατολογία αποδίδει ελάχιστα – και μόνο υπό την άγρια τρομοκρατία – και οι ενισχύσεις του Τάγματος πραγματοποιείται κυρίως με ενισχύσεις που αποστέλλονται από την Αθήνα³².

29 Ό.π.

30 ΔΙΣ, «Αναφορά για τα Τάγματα Ασφαλείας», ό.π., σ. 113

31 Για τη συγκρότηση και την ιστορία των Ταγμάτων Ασφαλείας Εύβοιας, καθώς και για την αντιμετώπισή τους από τον πληθυσμό στο: Γιάννης Δουατζής, *Οι Ταγματασφαλίτες: ντοκουμέντα από τα αρχεία τους που τεκμηριώνουν την εγκληματική τους δράση στην Εύβοια τα χρόνια της κατοχής*, πρόλογος Γιάννη Κάρτη, Αθήνα, Τολίδης, [1980?]

32 ΔΙΣ, ό.π. σ.112

Τα νέοιδρυόμενα Τάγματα της Αθήνας λειτουργούν ως αφετηριακοί χώροι στρατολογίας που οδηγούν εν συνεχεία στην εξακτίνωση των μονάδων στην επαρχία κυρίως στην κεντρική και νότια Ελλάδα. Παράλληλα όμως αναπτύσσουν δραστηριότητες, είτε με ίδιες δυνάμεις, είτε ως επικουρικής δύναμης στα γερμανικά «μπλόκα».

Αρχηγός των Ταγμάτων αρχικά αναλαμβάνει ο υποστράτηγος Δερτιλής, αξιωματικός που έχει «διαπρέψει» πολλάκις κατά το παρελθόν ως κινηματίας. Κατά την περίοδο που η γερμανική αντίληψη περί της κατεύθυνσης που θα πάρουν τα Τ.Α. δεν είχε παγιωθεί, ο Δερτιλής συλλαμβάνεται και αποστέλλεται στη Βιέννη.³³ Αρχηγός των Τ.Α. της Αθήνας αναλαμβάνει ο συνταγματάρχης Πλυτζανόπουλος, προαχθείς από τη διοίκηση του Τ. Α. Πάτρας.

Η πρώτη μεγάλη επιχείρηση των Αθηναϊκών Ταγμάτων διεξάγεται το Νοέμβριο του 1943 εναντίον των αναπήρων του ελληνοϊταλικού πολέμου. Στην πλειοψηφία τους, οι ανάπηροι που είναι εγκατεστημένοι σε διάφορα νοσοκομεία της Αθήνας, είναι οργανωμένοι στο ΕΑΜ δρώντας επικουρικά, και ως κάλυψη των ενόπλων τμημάτων του ΕΛΑΣ. Πολλοί από αυτούς συλλαμβάνονται και οδηγούνται στις φυλακές Χατζηκώστα. Οι μισοί από τους συλληφθέντες αναπήρους, θα εκτελεστούν τμηματικά ως το τέλος της Κατοχής³⁴. Παρόμοιες επιθέσεις διεξάγονται και αργότερα με επιδρομές των Ταγμάτων στην Κοκκινιά και στην Καλογρέζα τον Μάρτιο του 1944. Οι επιδρομές αυτές καταλήγουν σε συλλήψεις ή και σε επιτόπου εκτελέσεις. Σε γενικές γραμμές η κατάσταση στην Αθήνα, από την άνοιξη του 1944 έως την απελευθέρωση, χαρακτηρίζεται από συγκρούσεις των δυνάμεων του ΕΛΑΣ με τα Τάγματα Ασφαλείας, που είτε διενεργούν αυτόνομες επιχειρήσεις, είτε συνεπικουρούν τις Γερμανικές δυνάμεις στις δικές τους επιχειρήσεις.³⁵

Το καλοκαίρι του 1944 ο αριθμός των μελών των Ταγμάτων Ασφαλείας αυξάνεται με γεωμετρική πρόοδο, ταυτόχρονα συντελείται και η ιδεολογική υπερίσχυση των βασιλοφρόνων αντικομμουνιστών έναντι των αντιβασιλικών. Η

33 Mazower, ό.π., σ.356

34 Για την επιχείρηση των Τ.Α. εναντίον των αναπήρων βλ. σχετικά Δουατζής, *Οι Ταγματασφαλίτες*, ό.π., σ.25, στο ΔΙΣ, ό.π., σ. 109, και Γασπαρινάτος, ό.π. σ. 237

35 Ό.π. σ.σ 238-239

μετάλλαξη αυτή μπορεί εν μέρει να ερμηνευτεί από τη μέριμνα που επιδεικνύουν οι φιλοβασιλικοί κύκλοι της Μέσης Ανατολής, για τη δημιουργία ένοπλων ερεισμάτων που θα επιτρέψουν την επάνοδο του βασιλιά. Άλλωστε μεγάλος αριθμός από τους νέο κατατασσόμενους – ειδικά στην Πελοπόννησο – σχετίζεται με τις πρωτοβουλίες που ανέπτυξαν φιλοβασιλικοί κύκλοι για τη δημιουργία αντιστασιακών ομάδων . Έτσι πέντε τάγματα δραστηριοποιούνται στην Αθήνα, τρία στην Εύβοια, οκτώ στην Θεσσαλονίκη, τρία στην Αιτωλοακαρνανία, και δέκα στην Πελοπόννησο³⁶. Τα τελευταία υπάγονται κάτω από τη διοίκηση του Β' Αρχηγείου Χωροφυλακής, με διοικητή τον συνταγματάρχη Παπαδόγγονα.

Οι διαφοροποιήσεις στην οργανωτική και διοικητική διάρθρωση των ένοπλων πολιτοφυλακών του δοσιλογικού κράτους δημιουργεί εύλογες συγχύσεις, που συσκοτίζουν περαιτέρω τη δράση τους.

Κρίνεται σκόπιμο να επιχειρηθεί μια «τυπολογική» τεκμηρίωση των ένοπλων αντι-εαμικών σωμάτων, καθ' ότι ο όρος «Ταγματασφαλίτες» φέρεται να εμπεριέχει το σύνολο των δοσιλογικών ένοπλων σωμάτων που έδρασαν κατά την Κατοχή, αλλά σε κάποιες περιπτώσεις και αντικομμουνιστικές ομάδες που κινήθηκαν στην περιοχή ενός «γκρίζου» δοσιλογισμού. Η διερεύνηση αυτή έχει μια επιπλέον αξία, καθώς μας δίνει την δυνατότητα να ανιχνεύσουμε στάσεις και συμπεριφορές των δρώντων υποκειμένων, εντασσόμενες στο πλαίσιο κατοχικής συγκυρίας.

Η πρώτη κατηγοριοποίηση αφορά τα «ευζωνικά» Τάγματα. Που δημιουργήθηκαν με βάση την ανακτορική φρουρά. Τα τάγματα αυτά συγκροτήθηκαν με πρωτοβουλία της κυβέρνησης Ράλλη, και με ενεργό την συμμετοχή των αντιβασιλικών αξιωματικών, και εν συνεχεία στελέχωσαν τα τάγματα σε Εύβοια, Πάτρα, Αργίριο, Κόρινθο, Ναύπακτο και Πύργο³⁷. Λόγω των προβλημάτων στρατολόγησης που περιγράφηκαν παραπάνω, αρχικά στελεχώθηκαν επί το πλείστον με υπαξιωματικούς, και επανδρώθηκαν κατά

36 Για τη διάρθρωση των Τ. Α. βλ. σχετικά: ΔΙΣ, ό.π. σ.σ 105-119 και Γασπαρινάτος ό.π ,σ.σ, 230-231

37 Τάσος Κωστόπουλος, *Η αυτολογοκριμένη μνήμη: τα Τάγματα Ασφαλείας και η μεταπολεμική εθνικοφοροσύνη*, Αθήνα, Φιλίστωρ, c2005, σ. 16, για την δημιουργία των Ευζωνικών Ταγμάτων βλ. επίσης Andre Gerolymatos, «The Security Battalions and the Civil War» in *Journal of Hellenic Diaspora*, v. 12, n1, p 18 αλλά και, ΔΙΣ, ό.π σ.σ 44-45

κανόνα με «λούμπεν» στοιχεία, και ποινικούς κατάδικους που προσέβλεπαν στον προσπορισμό οφελών από τις λεηλασίες που θα πραγματοποιούσαν. Ίσως έτσι εξηγείται ως ένα βαθμό η εγκληματική συμπεριφορά των ταγμάτων σε πολλές περιοχές.³⁸

Με δεδομένες τις ιστορικές νομιμοποιητικές αναφορές του αντιστασιακού κόσμου στο '21, και την απουσία αντίστοιχων αναφορών στο λόγο του αντι-εαμικού στρατοπέδου, προκαλεί εντύπωση η χρήση της παραδοσιακής ενδυμασίας (η χρήση της ευζωνικής ενδυμασίας στα Τ.Α. τους προσέδωσε το αρνητικό προσωνύμιο «γερμανοτσολιάδες» αν και αυτή η ενδυμασία δεν χρησιμοποιήθηκε από το σύνολο των Ταγμάτων Ασφαλείας), που παραπέμπει περισσότερο σε συμπεριφορές ανταρσίας παρά σε ένοπλο σώμα της νομιμοφροσύνης. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι η επιλογή παραπέμπει περισσότερο σε προσπάθεια να νοηματοδοτηθεί «εθνικά» η δοσιλογική δραστηριότητα. Πάντως η χρησιμοποίηση της ευζωνικής ενδυμασίας φαίνεται να ανακαλεί περισσότερο την δράση των ευζωνικών ταγμάτων των Βαλκανικών πολέμων και της Μικρασιατικής εκστρατείας, και λιγότερο το κλεφταρματολικό παρελθόν. Δεν λείπουν βέβαια και εκ των υστέρων προσπάθειες να συνδεθεί η δράση των Ταγμάτων Ασφαλείας με τους Αρματωλούς και τη δράση τους κατά την επανάσταση του 1821.

Στην Αττική επίσης δρουν μια σειρά από αντι-εαμικές ομάδες, των οποίων η ίδρυση δεν εντάσσεται στην πρωτοβουλία της κυβέρνησης Ράλλη, αλλά μάλλον σχηματίζονται αυτόνομα και σε εθελοντική βάση, δρώντας όμως σε συνεργασία με τα ευζωνικά τάγματα και την Ειδική Ασφάλεια του Λάμπου.³⁹ Σε αυτή την κατηγορία υπάγονται οργανώσεις όπως του **Κώνστα στη Χασιά**, η ομάδα **των αδελφών Παπαγεωργίου στο Παγκράτι**, που πρωτοστάτησε στις συγκρούσεις με

38 Για τη ληστρική συμπεριφορά των Τ. Α. στην Εύβοια, στο Δουατζής, *Ταγματασφαλίτες*, ό.π σ.σ 75-85

39 Στο πλαίσιο αναδιοργάνωσης των κατασταλτικών μηχανισμών η κυβέρνηση Ράλλη αναθέτει στον Αλέξανδρο Λάμπου, τη διοίκηση της Ειδικής Ασφάλειας, τμήματος της χωροφυλακής με στοχευμένη δράση εναντίων του ΕΑΜ. Ταυτόχρονα εκδίδει ταυτότητες της Ειδικής Ασφάλειας σε αντικομμουνιστικά αποσπάσματα, τα οποία δεν υπόκεινταν στον άμεσο πολιτικό έλεγχο της κυβέρνησης Ράλλη. Mazower, ό.π, σ. 353

τον ΕΛΑΣ ειδικά κατά το τέλος της Κατοχής⁴⁰, η «**Οργάνωσις Εθνικών Δυνάμεων Ελλάδας**» στα Ιλίσσια.⁴¹

Με μια σχετική αυτονομία αναπτύσσονται επίσης και οι ένοπλες δοσιλογικές οργανώσεις στη Θεσσαλία και τη Μακεδονία.

Χαρακτηριστική περίπτωση, αποτελεί ο «Εθνικός Αγροτικός Σύνδεσμος Αντικομμουνιστικής Δράσης» (ΕΑΣΑΔ), που αποτελεί πρωτοβουλία αντικομμουνιστών παραγόντων του Βόλου, με την ενεργή στήριξη των Γερμανικών αρχών ασφαλείας (SD)⁴² προκειμένου να κατασταλεί ή έστω να περιοριστεί το ισχυρό αντιστασιακό ρεύμα που υπάρχει στη Θεσσαλία.

Στρατολογεί κατά κανόνα φτωχούς αγρότες, και δεν έχει ενιαία ενδυμασία, καθώς οι άνδρες της φορούν πολιτικά, με μοναδικό διακριτικό ένα πράσινο περιβραχιόνιο, οι οποίοι εκτός από αντικομμουνιστές εμφανίζονται πιστοί στον Φύρερ και τα εθνικοσοσιαλιστικά ιδανικά.

Αρχικά συγκροτείται από άνδρες που προέρχονται από τις διαλυμένες βλαχόφωνες οργανώσεις που είχαν δημιουργήσει οι Ιταλοί, επιδιώκοντας να δημιουργήσουν αποσχιστικό κίνημα, ανάμεσα στους βλαχόφωνους πληθυσμούς της κεντρικής Ελλάδας⁴³. Από τον αρχικό πυρήνα των δεκαεπτά μελών, θα φτάσει στην ακμή του να αριθμεί περί τους πεντακόσιους⁴⁴. Η δράση τους αποκτά χαρακτηριστικά συμμορίας με πρωτοφανή αγριότητα, καθώς συνεχείς δολοφονίες πολιτών και λεηλασίες⁴⁵ φτάνουν σε τέτοιο σημείο έτσι ώστε ο

40 Ό.π σ. 375

41 Κωστόπουλος, *Αυτολογοκριμένη Μνήμη*, ό.π. σ.19-20

42 Ο δήμαρχος του Βόλου και φερόμενος ως οπαδός του Ζέρβα φαίνεται να αναλαμβάνει ενεργή δράση για την εγκατάσταση του ΕΑΣΑΔ, Mazower, ό.π. σ. 364

43 Πρόκειται για τους άνδρες της V Λεγεώνας που συγκρότησαν οι Ιταλοί. Μετά τη συνθηκολόγηση των Ιταλών, η λεγεώνα διαλύεται και τα μέλη της που γλίτωσαν από τα αντίποινα των πολιτών και του ΕΛΑΣ, συγκεντρώθηκαν και αποτέλεσαν τον πυρήνα του ΕΑΣΑΔ, βλ. σχετικά Fleischer, ό.π., σ.σ 367-368

44 Για τη συγκρότηση, τη στελέχωση και τη δράση του ΕΑΣΑΔ, αναλυτικά σε έκθεση των Βρετανικών υπηρεσιών στο ΔΙΣ, ό.π., σ.σ. 121-124

45 Στην επιστολή του αναφέρει: «...Είναι αληθές ότι επί του στρατιωτικού έργου οι εθνικιστικάί ομάδες ενήργησαν με άφθαστον φιλοπατρία (...). Πλήν όμως η έλειψις εκ μέρους των ομαδαρχών ανωτέρας στρατιωτικής και πολιτικής μορφώσεως και διαπαιδαγωγήσεως (...) και το αμέθοδον των ενεργειών κατέστησαν τας ομάδας ταύτας πληγήν δια την πόλην του Βόλου και τα περίχωρα. Αι συλλήψεις πολλάκις εγένοντο εις την τύχην (...) αι δε εκτελέσεις κατά τρόπον απάνθρωπον, όστις αποτελεί ύβριν κατά του δημοσίου φρονήματος της πόλεως του Βόλου...» για το απόσπασμα στο Mazower, ό.π. σ.364

δήμαρχος, που πρωτοστάτησε για την εγκατάστασή τους, να ζητά από τους Γερμανούς να τους ελέγξουν. Οι δε «Ελληνικά Αντικομμουνιστικά Ομάδες» Βόλου σε επιστολή τους προς την Μητρόπολη Δημητριάδος, προσπαθούν να διαχωρίσουν τη θέση με τις πρακτικές του ΕΑΣΑΔ.⁴⁶ Ως αρχηγός τους φέρεται ο Τάκης Μακεδών (Μαύρος), πρώην υπαξιωματικός της χωροφυλακής, ο οποίος διατείνεται ότι ενισχύεται από τους Άγγλο-αμερικάνους⁴⁷, κάτι που ισχυρίζονται στην πλειοψηφία τους τα μέλη των ένοπλων αντικομμουνιστικών ομάδων. Λόγω της ακραίας – και ουσιαστικά ποινικού χαρακτήρα – συμπεριφοράς των μελών της, δεν απέκτησε ποτέ ερείσματα στη κοινωνία της Θεσσαλίας, ούτε καν ανάμεσα στους «εθνικιστές» - αντικομμουνιστές παράγοντες της περιοχής.

Εθνικοσοσιαλιστικής ρητορικής και αποστασιοποιημένος από τις ιδεολογικές και πολιτικές αναζητήσεις της κυβέρνησης Ράλλη ήταν και ο «Εθελοντικός Ελληνικός Στρατός» (ΕΕΣ) του συνταγματάρχη Πούλου. Όχι ιδιαίτερα γνωστός ως αξιωματικός, ο Πούλος μάλλον εντασσόταν ιδεολογικά στους αντιβασιλικούς αξιωματικούς που γοητεύονται από τα αντικομμουνιστικά φασιστικά και αντισημιτικά κηρύγματα του Μεσοπολέμου. Δραστηριοποιείται στην «Εθνική Ένωση Ελλάδος» (ΕΕΕ), μια φιλοναζιστική και αντισημιτική οργάνωση της περιόδου, και αργότερα σε Γερμανικό κατασκοπικό δίκτυο. Το 1943 προσφέρεται εθελοντικά να βοηθήσει τις Γερμανικές δυνάμεις στην αντιμετώπιση του ΕΛΑΣ, δημιουργώντας ένοπλο τμήμα που δραστηριοποιείται στην περιοχή της Πέλλας. Από τον Ιανουάριο του 1944 συνεπικουρείται από το σώμα του ελληνομαθή λοχία του Γερμανικού στρατού Schubert, το οποίο είχε συγκροτηθεί στην Κρήτη από Κρητικούς γερμανόφιλους⁴⁸. Όπως και στην περίπτωση του ΕΑΣΑΔ η εξαιρετική αγριότητα με την οποία διενεργεί τις επιχειρήσεις κάνουν το τμήμα του Πούλου αντιπαθή ακόμη και ανάμεσα στους αντικομμουνιστές κατοίκους της περιοχής.

46 Ιάκωβος Περ. Χονδροματίδης, *Η μάχη σιιά στην Ελλάδα: εθνικοσοσιαλιστικές και φασιστικές οργανώσεις στην Ελλάδα του μεσοπολέμου και της Γερμανικής κατοχής*, [Αθήνα], Ιστορική μονογραφία του περιοδικού Στρατιωτική Ιστορία, c2001 σ. 72

47 ΔΙΣ, ό.π.σ.123

48 Για την ίδρυση της ένοπλης ομάδας του Schubert βλ. σχετικά: ΔΙΣ, ό.π. σ.σ 119-120

Σε μια εποχή που το αντικομμουνιστικό στρατόπεδο στην Ελλάδα αρχίζει να συγκροτείται υπό τη συμβολική αλλά και πραγματική αιγίδα του βασιλιά, και με την υποστήριξη, ή έστω την ανοχή των Βρετανών, κινήσεις σαν τον ΕΑΣΑΔ ή σαν του Πούλου φαντάζουν παράταιρες με το ιδεολογικό κλίμα της εποχής, καθώς η εμμονή τους στην στήριξη του εθνικοσοσιαλιστικού ιδεώδους που παραπαίει δεν μπορεί να διαμορφώσει μια πειστική πρόταση για την μεταπολεμική διαχείριση της διαφαινόμενης σύγκρουσης ανάμεσα στους πόλους που αναδεικνύονται κατά την διάρκεια της κατοχής. Εκφράζουν μια παρωχημένη διατύπωση του αντικομμουνισμού, που εγκλωβισμένη στις εμμονές της αδυνατεί να διαχειριστεί τις μεταβολές που συντελούνται κατά τη διάρκεια του πολέμου, καθώς ερμηνεύει τη συγκυρία με νοηματικά εργαλεία του μεσοπολέμου.

Ο συνταγματάρχης Πούλος και το απόσπασμα του ακολουθεί κατά την υποχώρησή τους, το Γερμανικό στρατό συμμετέχοντας στις μάχες που διεξάγουν, ως επικουρικό, αστυνομικό σώμα. Με το τέλος του πολέμου συλλαμβάνεται από τους Αμερικάνους και μεταφέρεται στην Αθήνα όπου δικάζεται. **Πρόκειται για έναν από τους ελάχιστους που κατηγορήθηκαν για δοσιλογισμό και εκτελέστηκαν**

49

Λίγο διαφορετική περίπτωση είναι τα ένοπλα αντικομμουνιστικά σώματα των ορθόδοξων τουρκόφωνων της Δυτικής και Κεντρικής Μακεδονίας.

Όπως και τα υπόλοιπα ένοπλα αντικομμουνιστικά σώματα της βόρειας Ελλάδας υπάγονται απευθείας στις Γερμανικές αρχές, υπό των διοικητή των SS Schimana, και συγκροτήθηκαν χωρίς τον έλεγχο της κυβέρνησης Ράλλη, παρά τις επίμονες προσπάθειες του. Φαίνεται πως οι προσπάθειες αυτές προσέκρουαν στην εξισοροποιητική πολιτική των Γερμανών, καθώς προσπαθούσαν να εκμεταλλευθούν τις γλωσσικές και πολιτισμικές διαφορές στην περιοχή, αλλά και στη σθεναρή αντίδραση των Βούλγαρων απέναντι στην προοπτική ίδρυσης Ταγμάτων Ασφαλείας, που να ελέγχονται από την κυβέρνηση Ράλλη⁵⁰.

Στην ακμή τους, οι ένοπλες ομάδες των τουρκόφωνων Ποντίων της Μακεδονίας φθάνουν να αριθμούν αρκετές χιλιάδες ενόπλους, με ηγετικές

49 Για το απόσπασμα Πούλου αναλυτικά στο: Χονδροματίδης, ό.π. σ.σ. 75-80

50 Κωστόπουλος, ό.π. σ.

φυσιογνωμίες τους ντόπιους οπλαρχηγούς, Κισιά Μπατζάκ, Μιχάλαγα, Αντών Τσαούς.

Η συνεργασία των πληθυσμών αυτών με τους Γερμανούς δεν πηγάζει από κάποια ιδεολογική σχέση με τον εθνικοσοσιαλισμό όπως στην περίπτωση των προηγούμενων οργανώσεων, και δεν είναι ασφαλώς ενταγμένη στις θεωρητικές προσεγγίσεις του κατοχικού αντικομμουνισμού που εκπορεύεται από την κυβέρνηση Ράλλη. Η αντίθεση του με το ΕΑΜ ενδεχομένως έχει να κάνει με τις ιδιομορφίες της κοινοτικής τους οργάνωσης, και με εν γένει πολιτισμικά χαρακτηριστικά ενός παραδοσιακού, συντηρητικού τρόπου οργάνωσης, που προσκρούει στο εαμικό νεωτερικό πρόταγμα, αλλά και στην αντιπαράθεση τους με τους σλαβόφωνους πληθυσμούς της περιοχής, που την περίοδο εκείνη δραστηριοποιούνται μέσα από το χώρο του ΕΑΜ.⁵¹

Ηγετικά στελέχη του Εθνικού Ελληνικού Στρατού⁵² πάντως ταξιδεύουν το καλοκαίρι του 1944 στη Βιέννη, ταυτιζόμενοι με την πολεμική προσπάθεια των Γερμανών, ενώ ταυτόχρονα διατηρούν και στενή σχέση με τα αντικομμουνιστικά δίκτυα της Μακεδονίας και μέσω αυτών και με τους Βρετανούς. **Πρόκειται για το μοναδικό δοσιλογικό μηχανισμό, που με το τέλος της Κατοχής, ενσωματώνεται μέσω του Τάγματος Ασφαλείας Νιγρίτας στις δυνάμεις του Συμμαχικού Στρατηγείου Μέσης Ανατολής⁵³.**

Ένοπλες ομάδες συστήνονται και από μειονοτικούς πληθυσμούς, κατόπιν ενθάρρυνσης της Γερμανικής διοίκησης, τα οποία εντάσσουν στην πολεμική συγκυρία τα εθνοτικά ή αποσχιστικά τους προτάγματα.

51 Για τους τουρκόφωνους Πόντιους κατά την περίοδο της Κατοχής, τις πολιτισμικές τους ιδιαιτερότητες και την πολιτική τους συμπεριφορά: Νίκος Μακραντζίδης, *Γιασασίν Μιλλέτ : ζήτω το έθνος : προσφυγιά, Κατοχή και Εμφύλιος : εθνοτική ταυτότητα και πολιτική συμπεριφορά στους τουρκόφωνους ελληνορθόδοξους του Δυτικού Πόντου*, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης 2001

52 Πρόκειται για τη δοσιλογική μετεξέλιξη της «Πανελληνίας Απελευθερωτικής Οργάνωσης», (ΠΑΟ) αντιστασιακής οργάνωσης που ιδρύθηκε στη Θεσσαλονίκη από τον Ταγματάρχη Παπαθανασίου. Συνδέεται οργανωτικά αλλά και πολιτικά με την κυβέρνηση της Μ. Ανατολής και τους Βρετανούς αργότερα εντάσσει στους στόχους της και την προστασία του κοινωνικού καθεστώτος από την κομμουνιστική απειλή και περί το τέλος του 1943 ορισμένα στελέχη του έρχονται σε επαφή με την κατοχική κυβέρνηση. Με την διάλυση της, άλλα στελέχη προσχωρούν στον ΕΛΑΣ, και άλλα στα Τάγματα Ασφαλείας βλ. σχετικά Γασπαρινάτος ό.π. σ.σ 275-282, Fleisher, ό.π. σ.σ 103-104

53 Κωστόπουλος, ό.π. σ.σ 23-24

Τέτοιες περιπτώσεις είναι τα τρία Εθελοντικά Τάγματα Ασφαλείας που συγκροτούν οι Σλαβομακεδονικοί πληθυσμοί της Δυτικής Μακεδονίας, κινούμενοι από την επιδίωξη δημιουργίας της ανεξάρτητης Μακεδονίας στα πλαίσια εφαρμογής της «Νέας Τάξης» στην Ευρώπη⁵⁴. Ανάλογες περιπτώσεις είναι η Λεγεώνα V των βλάχικων πληθυσμών, αλλά και η «Ξίλια»(Εθνική Αλβανική Διοίκηση Τσαμουριάς) των Τσάμηδων της Θεσπρωτίας. Και οι δύο δημιουργήθηκαν από τις Ιταλικές κατοχικές δυνάμεις, οι οποίες υποδαύλισαν τις αποσχιστικές και αλυτρωτικές φιλοδοξίες τους.

Ενώ η Λεγεώνα διαλύθηκε μετά την συνθηκολόγηση των Ιταλών (χωρίς ουδέποτε να καταφέρει να αποκτήσει ιδιαίτερη επιρροή ανάμεσα στους Κουτσόβλαχους), η Ξίλια πέρασε στη Γερμανική διοίκηση και συμμετείχε, στις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις, εναντίων των ανταρτών.

Η Ξίλια συνάντησε την καθολική αποδοχή ανάμεσα στον πληθυσμό των Τσάμηδων ίσως λόγω της παραδοσιακής τους οργάνωσης σε φατρίες, και συνακόλουθα της επιλογής των ηγετών τους να πλαισιώσουν τις κατοχικές δυνάμεις, ελπίζοντας σε εθνοτικά ανταλλάγματα. Προς το τέλος της κατοχής οι δυνάμεις του ΕΔΕΣ, του Ν. Ζέρβα, εξεδίωξαν το σύνολο των Τσάμηδων από την περιοχή της Θεσπρωτίας, προς την Αλβανία.⁵⁵

54 Ό.π. σ. 24-25

55 Για τους Τσάμηδες βλ. σχετικά: Γιώργος Μαργαρίτης, *Οι ανεπιθύμητοι συμπατριώτες: στοιχεία για την καταστροφή των μειονοτήτων της Ελλάδας: Εβραίοι, Τσάμηδες*, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2005

Η περίπτωση της Πελοποννήσου

Η συγκρότηση των Ταγμάτων Ασφαλείας στην Πελοπόννησο, αποτελεί μια ιδιαίτερη περίπτωση, καθώς εκεί φαίνεται να συγκεντρώνονται οι μεγαλύτεροι σε αριθμό σχηματισμοί, οι οποίοι εντάσσονται στην άμεση δικαιοδοσία της κατοχικής κυβέρνησης Ράλλη. Ταυτόχρονα είναι η περιοχή όπου εμφανίζονται εθελοντικές πρωτοβουλίες βασιλοφρόνων κατοίκων για τη συγκρότηση ένοπλων αντικομμουνιστικών πολιτοφυλακών, οι οποίες θα εξοπλιζόνταν από τους Γερμανούς, πριν ακόμη το φαινόμενο πάρει διαστάσεις στην Αθήνα – κατόπιν των πρωτοβουλιών Ράλλη – αλλά και στην υπόλοιπη Ελλάδα.

Στην περίπτωση της Πελοποννήσου, οι διαστάσεις αλλά και το περιεχόμενο των δοσιλογικών πρακτικών παραμένει δυσερμήνευτο καθώς τα ερμηνευτικά σχήματα που βασίζονται σε προϋπάρχουσες και ισχυρές αντιθέσεις ως πρωτεύουσας συνθήκης για τις εμφύλιες συγκρούσεις της Κατοχής δεν φαίνεται να επαρκούν για να αποδώσουν – με ατελείς έστω ερμηνείες - την ένταση και το ακραίο των συγκρούσεων στην Πελοπόννησο.

Η Πελοπόννησος κατοικείται από ομοιογενείς εθνοτικά πληθυσμούς, με σχετικά ενιαία πολιτισμικά χαρακτηριστικά. Σε σχέση με υπόλοιπες περιοχές της Ελλάδας δεν εγκαταστάθηκε μεγάλος και συμπαγής πληθυσμός προσφύγων από την Μικρά Ασία (εγκαταστάθηκαν σε μικρούς αριθμούς, κυρίως σε κάποιες περιοχές της Αργολίδας), που σε πολλές περιπτώσεις οδήγησαν σε συγκρούσεις και αμοιβαία ανασφάλεια, που με τη σειρά της οδήγησε σε αντιδιαμετρικές στοιχίσεις των κατοίκων κατά την διάρκεια των εμφύλιων συγκρούσεων της Κατοχής, αλλά και αργότερα του Εμφυλίου

Στην Πελοπόννησο επίσης, κατά κανόνα δεν υπάρχουν μεγάλες ιδιοκτησίες, παρότι πρόκειται για μια αγροτική περιοχή, και ο αγροτικός κλήρος είναι κατανεμημένος σε μεγάλο αριθμό, μικρών ιδιοκτησιών. Στις πεδινές περιοχές κυριαρχούν καλλιέργειες μιας εκχρηματισμένης αγροτικής οικονομίας

(σταφίδα, ελαιόλαδο, κρασί) που δίνουν τη δυνατότητα υψηλότερων προσόδων για τους καλλιεργητές, αλλά και τη δυνατότητα προσωπικής διαπραγμάτευσης, καθώς σε πολλές περιπτώσεις οι ίδιοι εμπορεύονται τα προϊόντα τους.

Στους ορεινούς πληθυσμούς αντίθετα η οικονομική επιβίωση συντελείται μέσω πολλαπλών πηγών απόκτησης εισοδήματος. Με μικρές γεωργικές και κτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις, αλλά και με τη μετανάστευση προς τα πεδινά προκειμένου να εργαστούν ως εργάτες γης, αλλά και ακόμη μακρύτερα, στην Αθήνα, αλλά και στην Αμερική⁵⁶.

Παράλληλα με τις αγροτικές περιοχές στη δυτική Πελοπόννησο ανθούν και ισχυρά αστικά κέντρα – που συνδέονται με την εμπορευματική δραστηριότητα της σταφίδας – ως διαμετακομιστικοί σταθμοί εξαγωγής του προϊόντος στην Ευρώπη (Πάτρα και Καλαμάτα).

Καθώς οι περιοχές αυτές αναπτύσσονται, συγκεντρώνουν βιοτεχνική και βιομηχανική δραστηριότητα και συνακόλουθα τη συσσώρευση εργατών από τις γύρω αγροτικές περιοχές, που παράλληλα έρχονται σε επαφή με τις σοσιαλιστικές και κομμουνιστικές ιδέες και τον εργατικό συνδικαλισμό.

Η Πελοπόννησος όμως βασικά παραμένει μια συντηρητικά πολιτικά προσδιορισμένη περιοχή. Τοπικές ελίτ που συνδέονται με την κεντρική εξουσία συγκροτούν ισχυρά πελατειακά δίκτυα διαμεσολαβώντας κάθε πτυχή της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής δραστηριότητας. Οι ελίτ αυτές δραστηριοποιούνται κατά κανόνα στο πλαίσιο του Λαϊκού κόμματος καθώς οι βενιζελικοί πολιτικοί σχηματισμοί δεν τυγχάνουν ισχυρής επιρροής στην περιοχή της Πελοποννήσου⁵⁷.

Ένας από τους ισχυρότερους πόλους των τοπικών ελίτ αποτελείται από το σώμα των αξιωματικών που απολαμβάνουν ευρύτατης αποδοχής από το ντόπιο πληθυσμό και παράλληλα συνδέονται μέσω των πελατειακών δικτύων με τους

56 Μεγάλο κύμα μεταναστών προς την Αμερική σημειώνεται κατά την περίοδο της σταφιδικής κρίσης κατά τα τέλη του 19ου αι. και στις αρχές του 20ου αι. Η κρίση χτυπάει περισσότερο τις πεδινές περιοχές της δυτικής και νοτιοδυτικής Πελοποννήσου, αλλά και τις ορεινές περιοχές, καθώς οι κάτοικοί τους απασχολούνται σε μεγάλους αριθμούς ως εποχιακοί εργάτες στις καλλιέργειες, αλλά και στα εργοστάσια επεξεργασίας σταφίδας.

57 Για το πολιτικό φρόνημα των κατοίκων της Πελοποννήσου, και την ισχύ των συντηρητικών ιδεολογιών βλ. σχετικά: Fleischer ό.π., τ.2, σ.σ 99-100

δύο αντιμαχόμενους πόλους της κεντρικής εξουσίας κυρίως όμως με τους φιλοβασιλικούς.

Σε αυτό το συντηρητικό πολιτικό περιβάλλον ήταν φυσικά δύσκολο να αναπτυχθούν αντιστασιακές δραστηριότητες, ειδικά η εαμική πρωτοβουλία, η οποία έθετε πολιτειακά και κοινωνικά προτάγματα που δεν αντιστοιχούσαν στις επιδιώξεις των τοπικών ελίτ, και ταυτόχρονα αντιμετώπιζαν την επιφυλακτικότητα των κατοίκων.

Το 1942, αρχίζουν να αναπτύσσονται μικρές ανταρτομάδες με επικεφαλείς τους αδελφούς Κανελόπουλου στην Μεσσηνία, και τον Λεβεντάκη στην Λακωνία, αλλά και άλλες ακόμα μικρότερες στον Πάρνωνα και στο Μαίναλο, χωρίς να είναι όλες σε επαφή με το ΕΑΜ και τους σκοπούς του, αλλά διακατεχόμενοι από πολιτική ριζοσπαστικότητα, που πολύ σύντομα θα τους έφερνε κοντά στο ΕΑΜ.

Από αυτές τις ομάδες μόνο έξι αντάρτες θα καταφέρουν να επιβιώσουν μετά το χειμώνα του 1942. Ουσιαστικά η συγκρότηση του ΕΛΑΣ συντελείται από την άνοιξη του 1943. Ο σμήναρχος Μίχος κατόπιν εντολής του ΕΑΜ ιδρύει μια μικρή αντιστασιακή ομάδα στην περιοχή της Αχαΐας, η οποία πραγματοποιεί με σχετική επιτυχία επιθέσεις εναντίων των Ιταλικών στρατευμάτων κατοχής, και παράλληλα μεγάλο αριθμό στρατολογιών ανάμεσα στους κατοίκους.

Βλέποντας τα προβλήματα στην ανάπτυξη των Ελασίτικων αντιστασιακών σχηματισμών η Κ.Ε του ΕΑΜ αποστέλλει το καλοκαίρι του 1943 ομάδα ογδόντα επίλεκτων ανταρτών από τις δυνάμεις του Άρη Βελουχιώτη, μαζί με τοπικά στελέχη που είχαν αναγκαστεί να φύγουν το προηγούμενο διάστημα από την Πελοπόννησο, για τη Στερεά Ελλάδα.

Μετά τις πρώτες επιτυχίες αίρεται η αρχική καχυποψία των κατοίκων οι οποίοι αρχίζουν να βλέπουν ευνοϊκότερα τις εαμικές πρωτοβουλίες.

Από αυτή την περίοδο και μετά αρχίζει να ισχυροποιείται με γεωμετρική πρόοδο, και σε λίγο θα κυριαρχεί στις ορεινές περιοχές⁵⁸.

58 Για την ιστορία των αντάρτικων δυνάμεων του ΕΛΑΣ στην Πελοπόννησο και την πρώτη φάση ανάπτυξη τους βλ. σχετικά: Ηλίας Παπαστεριόπουλος, *Ο Μωριάς στα όπλα*, Αθήνα, [χ.ό.], 1965 τ.1 και Γρηγόρης Κριμπάς, *Η Εθνική Αντίσταση στη Μεσσηνία και στους γύρω νομούς*, [Αθήνα], [χ.ό.], [χ.χ] σ.σ 39-110,

Η δυσχέρεια ανάπτυξης των εαμικών αντιστασιακών πρωτοβουλιών, μας δίνει μια πρώτη διάσταση των συντηρητικών πολιτικών κατευθύνσεων των κατοίκων της Πελοποννήσου. Η διαπίστωση αυτή μας δίνει μια πρώτη – ατελή – ερμηνεία για το εύρος του φαινομένου ανάπτυξης των αντικομμουνιστικών δοσιλογικών σχηματισμών στην Πελοπόννησο.

Για να μπορέσουμε όμως να κατανοήσουμε επαρκέστερα την ανάπτυξη των ένοπλων αντικομμουνιστικών πολιτοφυλακών στην περιοχή θα πρέπει να τη δούμε ως συνέχεια των πρώτων ένοπλων αντιστασιακών πρωτοβουλιών, στις οποίες παίρνουν μέρος οι αξιωματικοί της Πελοποννήσου, καθώς αυτές φαίνεται να αποτελούν – μετά την διάλυσή τους – το βασικό τροφοδότη σε στρατιωτικό προσωπικό των Ταγμάτων Ασφαλείας.

Οι περιοχές άλλωστε στις οποίες αναπτύχθηκαν τα Τάγματα Ασφαλείας απηχούν την πρόθεση τόσο της κατοχικής κυβέρνησης, όσο και – εμμέσως – των Βρετανών και της κυβέρνησης της Μέσης Ανατολής να δημιουργήσει αντίρροπους ένοπλους πόλους στη στρατιωτική ισχύ του ΕΛΑΣ. Η αποτυχία εγκατάστασης – κάτω από την πίεση του ΕΛΑΣ – ένοπλων ομάδων δημιουργεί το απαραίτητο κενό για την ενσωμάτωση μεγάλου μέρους των αντικομμουνιστικών προθέσεων στους δοσιλογικούς σχηματισμούς των Ταγμάτων Ασφαλείας.

Για να μπορέσουμε να κατανοήσουμε λοιπόν τη διαδρομή, τις κοινωνικές διαστάσεις και τα ιδεολογικά φορτία των ανθρώπων που επανδρώνουν τα Τάγματα, θα πρέπει πρώτα να επιχειρήσουμε να διερευνήσουμε πτυχές της συγκρότησης, της δράσης και τέλους της διάλυσης της αντι-εαμικής οργάνωσης των αξιωματικών, του «Ελληνικού Στρατού» (Ε.Σ.).

Το προοίμιο των Ταγμάτων Ασφαλείας στην Πελοπόννησο. Η αντιστασιακή ένοπλη ομάδα «Ελληνικός Στρατός»

Η συγκρότηση του Ε.Σ. (Ελληνικός Στρατός) αποτέλεσε πρωτοβουλία αρχικά κατωτέρων αξιωματικών με αρχικό σκοπό τη «διατήρηση του εθνικού φρονήματος»⁵⁹. Στην αρχή συνεστήθη ως Οργάνωση Κατωτέρων Αξιωματικών (Ο.Κ.Ε.)⁶⁰ για να μετονομαστεί εν συνεχεία σε Ε.Σ., επιδιώκοντας ουσιαστικά την ταύτιση της συγκεκριμένης προσπάθειας, τόσο με τον προπολεμικό Εθνικό στρατό, το στρατό της Αλβανίας, όσο και η σύνδεση-αναγνώριση του με το Στρατηγείο της Μέσης Ανατολής και το συμμαχικό αγώνα.

Χαρακτηριστική είναι η απάντηση του λοχαγού Γ. Καραχάλιου, (σε υστερόχρονη αφήγηση του) εκ των ηγετών του Ε.Σ. σε σχετική ερώτηση Εαμικών στελεχών:

«.....αλλά ήθελον να πληροφορηθούν που ανήκουν αι ημετέροι ομάδες και τι σημαίνει το χαρακτηριστικόν Ε.Σ. .Τους απήντησα ότι Ε.Σ. σημαίνει Ελληνικός Στρατός αποτελούμε συνέχεια του Στρατού της Αλβανίας και του τοιούτου της Μ. Ανατολής»⁶¹

Πρόκειται ουσιαστικά για τη σοβαρότερη προσπάθεια δημιουργίας αντιστασιακής οργάνωσης που θα δρούσε παράλληλα ή αντιτιθέμενα στο ΕΑΜ, και κάτω απ' τον Ε.Σ. φαίνεται να συσπειρώνονται διάφορου τύπου οργανώσεις και επιδιώξεις.

59 Γιάννης Σχίνιας, *Η εθνική αντίσταση στη Μεσογία*, Αθήνα : [χ.ό.], 1984, σ.41

60 Ό.π.,

61 *Αρχεία Εθνικής Αντίστασης*, Αθήνα, Δ.Ι.Σ., 1998, Φ.909 α/Α/7β, σ.380

Ήδη από το καλοκαίρι του 1941 διαφαίνεται η προσπάθεια μιας κάποιας πρώτης συνεννόησης των κατωτέρων κυρίως αξιωματικών με προοπτική να αναφερθεί εν συνεχεία στους ανωτέρους.⁶²

Πρέπει να σημειωθεί ότι από τη στιγμή της κατάρρευσης του Αλβανικού μετώπου φαίνεται ότι ενυπάρχει στο – κατώτερο κυρίως – στρατιωτικό προσωπικό, καθώς και στους εφέδρους η αίσθηση της προδοσίας και της εγκατάλειψης απ' τους υψηλόβαθμους αξιωματικούς που εκδηλώνεται με μια γενικότερη απαξία συνολικά στις αφηγήσεις της περιόδου.⁶³ Η ανάθεση πολιτικών καθηκόντων στο ανενεργό πλέον στρατιωτικό προσωπικό φαίνεται να επιδεινώνει την κατάσταση⁶⁴ καθώς ακολουθεί συνολική κατάρρευση των υφιστάμενων κρατικών δομών.

Σε δημοσίευμα τοπικής εφημερίδας συναντάμε το εξής σχόλιο για την δραστηριοποίηση του στρατιωτικού προσωπικού σε πολιτικά καθήκοντα.

«...Η απόφαση της Κυβερνήσεως όπως χρησιμοποιηθούν οι άνευ εργασίας αξιωματικοί εις υπηρεσίας Διοικητικής πλησίον των Νομαρχιών, είναι δίκαια από δύο απόψεων. Εν πρώτοις δίδεται ασχολία και τα μέσα της συντηρήσεως εις τους πολεμιστάς αξιωματικούς, οι οποίοι εκπληρώσαντες ευόρκως το προς την πατρίδα καθήκον των, ευρέθησαν και αυτοί μέσα εις τον σάλον της καταστροφής, χωρίς να γνωρίζουν που θα έπρεπε να προσανατολισθούν. Αφ' ετέρου όμως οι αξιωματικοί ούτοι, θα δυνηθούν να προσφέρουν πλείστας υπηρεσίας υπέρ του κοινωνικού συνόλου, παρέχοντες την συνδρομήν των, εις τους Νομάρχας και εκτελούντες με την ευσυνειδησίαν που τους διακρίνει, τα ανατεθησόμενα εις αυτούς καθήκοντα⁶⁵ ...»

62 Νίκος Ζερβής, *Καλαμάτα : Κατοχή- Αντίσταση-Απελευθέρωση*, Καλαμάτα: [χ.ό], 2001, σ.136

63 Βλέπε σχετικά στο Γ. Μαργαρίτης, *Από την ήττα στην εξέγερση*, Αθήνα, Ο Πολίτης, 1993 σ. 50-57

64 Η ενασχόληση των αξιωματικών στα κατά τόπους γραφεία επισιτισμού και στις επιτροπές του Ερυθρού Σταυρού δημιουργεί νέες εντάσεις και προστριβές με τον υπόλοιπο πληθυσμό καθώς πλέον η συγκέντρωση και διανομή των τροφίμων αποτελεί διακύβευμα επιβίωσης για τον πληθυσμό

65 Εφημερίδα *Σημεία*, 17 Ιουνίου 1941

Ουσιαστικά όλο το επόμενο διάστημα το σώμα των αξιωματικών παραμένει ανενεργό από κάθε ένοπλη αντιστασιακή δραστηριότητα και στην πλειοψηφία του αναλώνεται σε ατέρμονες συζητήσεις και παλινωδίες σχετικά με τη συγκρότηση ένοπλων τμημάτων.

Σημαντικό ρόλο στη στάση αυτή φαίνεται να παίζει η προσκόλλησή τους στο Στρατηγείο Μέσης Ανατολής, καθώς ανέμεναν μέσω αυτού και των Βρετανικών αποστολών την πρωτοβουλία, αλλά κυρίως την ενίσχυση για την έναρξη αυτής της προσπάθειας.

Φαίνεται να υπερισχύουν ανάμεσά τους οι περισσότερο «φρόνιμες» σκέψεις, καθώς η ισχύ της γερμανικής στρατιωτικής μηχανής φαντάζει ανυπερβλήτη και η έκβαση του πολέμου μάλλον αναμενόμενη προς την πλευρά των δυνάμεων του Άξονα⁶⁶. Ειδικά στην περιοχή της Πελοποννήσου φαίνεται να είναι συγκεντρωμένος ένας μεγάλος αριθμός αξιωματικών, οι οποίοι είτε ακολούθησαν τα τμήματα στα οποία ήταν διοικητές, είτε επέστρεψαν στους τόπους καταγωγής⁶⁷.

Μόνο στην περιοχή της Ελληνικής Στρατιωτικής Διοικήσεως Καλαμάτας, τις αρχές του 1943, ο αριθμός των αξιωματικών όλων των βαθμών ανέρχεται σε

66 Η επιφυλακτική στάση του συνόλου σχεδόν του προσωπικού που εντάσσεται και περιπλέκεται στους εξουσιαστικούς μηχανισμούς περιγράφεται από τον Σ. Γασπαρινάτο ως «αναμονισμός», η στάση αυτή συνίσταται στην αναμονή των εξελίξεων και τον καθορισμό της στάσης ανάλογα με τον προσφορότερο προς εξασφάλιση των ιδίων στόχων. Ειδικά για το στρατιωτικό προσωπικό θεωρεί ότι η στάση αυτή οφείλεται κατά βασικά στην απραξία της στρατιωτικής ηγεσίας. Γασπαρινάτος, ό.π σ. 140

67 Είναι προφανείς οι σχέσεις του πληθυσμού της Πελοποννήσου με το εξουσιαστικό δίπολο (πολιτικο-στρατιωτικό) της μεσοπολεμικής Ελλάδας. Τουλάχιστον ως την επέκταση των ορίων του Ελληνικού κράτους, αποτελούσε τη βασική γεωγραφική ενότητα άντλησης τόσο πολιτικού όσο και στρατιωτικού προσωπικού. Η σχέση αυτή αρχίζει ήδη απ' τη σύσταση του Ελληνικού κράτους και συνεχίζεται αναπαράγόμενο μέσω των πελατειακών δικτύων και της αλληλεξάρτησης του πολιτικο-στρατιωτικού συμπλέγματος. Για την κοινωνική διάρθρωση του σώματος των αξιωματικών όπως και για το πελατειακό σύστημα αναλυτικά στο Θάνος Βερέμης, *Οι επεμβάσεις του στρατού στην ελληνική πολιτική, 1916-1936*, Αθήνα, Οδυσσεάς, c1983

72⁶⁸, και συμπεριλαμβανομένων της επαρχίας Ολυμπίας και της περιοχής Φαλαισίας Αρκαδίας σε 240. Όλο αυτό το ετοιμοπόλεμο στρατιωτικό προσωπικό καθ' όλη τη διάρκεια φαίνεται αδρανές προσπαθώντας στην καλύτερη των περιπτώσεων να αποκτήσει επαφή με αντιστασιακές κινήσεις στην Αθήνα, ή με την εξόριστη κυβέρνηση της Μέσης Ανατολής.

Η στάση αυτή έρχεται σε αντίθεση με το ήδη διαμορφωμένο κλίμα που συντηρείται και ενισχύεται στις τάξεις των νέων, των εφέδρων αξιωματικών που κατέχουν ήδη τη θέση «τοπικής ελίτ» καθότι δάσκαλοι ή υπάλληλοι δημοσίων υπηρεσιών οι περισσότεροι.

Οι αργόσχολοι αξιωματικοί την ώρα που «κρίνεται η τύχη της πατρίδας» και που όλο και περισσότεροι άνθρωποι της υπαίθρου βιώνουν τις επαχθείς συνέπειες της Κατοχής προκαλεί μάλλον θυμηδία αν όχι οργή. Χαρακτηριστική είναι η αφήγηση του Κ. Παπακωνσταντίνου (Μπελά) σχετικά με την παρουσία των αξιωματικών στη Μεγαλόπολη

...σ' όλο το διάστημα που ο λαός οργανωνόταν κι αντιμετώπιζε τα προβλήματα επιβίωσης αλλά και προετοιμασίας για την ένοπλη αντίσταση, καμιά δεκαριά μόνιμοι αξιωματικοί χαζολόγαγαν όλη μέρα στα καφενεία με κύρια απασχόλησή τους πως θα τα βολέψουν καλύτερα. Έκαναν όμως και σχέδια μεγάλα, κριτικάριζαν τις επιχειρήσεις στα διάφορα μέτωπα, ζούσαν σ' έναν δικό τους κόσμο μακριά από τον «λαουτζικό», θεωρούσαν τους εαυτούς τους ότι ανήκουν σε ιδιαίτερη κάστα. Όσο γι' αυτά που έβλεπαν και άκουγαν για αντίσταση τα θεωρούσαν σαν τρέλες και βλακειές. Αυτοί πίστευαν ότι τη λευτεριά θα τη φέρουν ο Βασιλιάς και οι Εγγλέζοι. Πίστευαν ότι χωρίς αυτούς δεν μπορεί να οργανωθεί στρατός και αντάρτικο⁶⁹.

Η κατάσταση της αδράνειας στην οποία είχε περιέλθει η πλειοψηφία των αξιωματικών φαίνεται να αλλάζει στις αρχές του 1943.

68 Ο αριθμός αναφέρεται στη διαταγή της Στρατιωτικής Διοικήσεως με την οποία καλούνται οι αξιωματικοί να παρουσιαστούν στην έδρα της διοικήσεως και αναφέρεται ως πληροφορία στο Ζερβής, ό.π, σ.143

69 Κωνσταντίνος Παπακωνσταντίνου, *Η νεκρή μεραρχία*, Αθήνα, Αλφειός, 1987 τ.1, σ. 48

Η ανάπτυξη του ΕΛΑΣ σε πολλές περιοχές, αλλά και οι εξελίξεις του πολέμου που προδικάζουν την ήττα των δυνάμεων του Άξονα κινητοποιούν τους Βρετανούς και την κυβέρνηση της Μέσης Ανατολής, προς την κατεύθυνση δημιουργίας ένοπλων σωμάτων που θα διαφοροποιούνται από το πολιτικό πρόταγμα του ΕΑΜ.

Το μοναδικά φιλικά διακείμενο ένοπλο σώμα είναι ο ΕΔΕΣ του Ζέρβα που δραστηριοποιείται στην περιοχή της Ηπείρου, και οι υπόλοιπες περιοχές αρχίζουν πλέον να κυριαρχούνται από τις δυνάμεις του ΕΛΑΣ.

Επιχειρείται λοιπόν να δραστηριοποιηθούν οι ιδεολογικά συγγενείς δυνάμεις στην περιοχή της Πελοποννήσου έτσι ώστε να συγκροτηθούν άμεσα ένοπλα τμήματα, που αρχικά θα αποτρέψουν την συνεχή εξάπλωση του ΕΛΑΣ, και αργότερα θα κυριαρχήσουν στην περιοχή αποτρέποντας τη διεκδίκηση της εξουσίας από το αντιστασιακό κίνημα.

Η δραστηριοποίηση των αξιωματικών προς την κατεύθυνση δημιουργίας αντάρτικου στην περιοχή αρχίζει με την άφιξη των Βρετανών⁷⁰, αξιωματικών Reid, Harrington και Frazer «συνδέσμων» με το Στρατηγείο Μέσης Ανατολής. Φαίνεται ότι ως πρώτη λύση προκρίνεται ίδρυση αντάρτικων ομάδων υπό την αιγίδα του ΕΔΕΣ, γι' αυτό καταφθάνει στην περιοχή ο αντισυνταγματάρχης Γεωργίου προσπαθώντας να τεθεί αρχηγός της κίνησης των αξιωματικών. Η προσπάθεια ναυαγεί καθώς οι αξιωματικοί δυσπιστούν για τις προθέσεις του Γεωργίου, αλλά και για το «σοσιαλίζον» πρόγραμμα του Ζέρβα. Οι αξιωματικοί άλλωστε που δραστηριοποιούνται στην Πελοπόννησο είναι κυρίως φιλοβασιλικών πεποιθήσεων και δύσκολα θα υπάγονταν στην ηγεσία του Ζέρβα, ενός κινηματία αντιβασιλικού αξιωματικού και απότακτου του 1935.⁷¹ Σε

70 Fleischer, ό.π. σ. 96

71 Για την αποστολή Γεωργίου και τις αιτίες της αποτυχίας της, από την μεριά του ΕΔΕΣ στο Ηρακλής Πετιμεζάς, *Εθνική αντίσταση και κοινωνική επανάσταση – Ζέρβας και ΕΑΜ*, Αθήνα, [χ.ό.], 1991 επίσης σε έκθεση προς το ΓΕΣ που υποβάλει ο ταγματάρχης Κοκλώνης αναφέρεται ως αιτία της αποτυχίας Γεωργίου, η υπονόμηση της προσπάθειάς του από τον λοχαγό Καραχάλιο και τοπικούς παράγοντες με σκοπό τον προσπορισμό των χρημάτων που έστελναν οι Βρετανοί, βλ. σχετικά, στο: *Έκθεση για την πολιτική κατάσταση στην Ολυμπία και την Τριφυλία, και την μάχη της Γαρόδισης με τους αντάρτες του ΕΑΜ* την 6η Αυγ. 1943, Φ.909 α/Β/2 α, στο ΔΙΣ, ό.π, σ. 346

κατοπινή του έκθεση για τα γεγονότα στην Πελοπόννησο το 1943 ο Γ. Καραχάλιος, στέλεχος του Ε.Σ. αναφέρει:

«...Την εποχή εκείνην με επεσκέφθη ο Αντ/ρχης Γεωργίου ως εκπρόσωπος του Ζέρβα και ηθέλησε να δηλώσω εξάρτησιν από τον Ζέρβα και εξυπηρέτησιν από την οργάνωσιν του. Τον ηυχαρίστησα και του είπα ότι επιθυμούμε να μην ανήκουμε εις παρατάξεις και οργανώσεις, αίτινες ως διεδίδετο είχαν πολιτικούς και πολιτειακούς σκοπούς...⁷²»

Ενδεικτική των πολιτικών πεποιθήσεων των αξιωματικών του Ε.Σ είναι και η αναφορά του διοικητή των Καραμπινιέρων στην περιοχή σχετικά με την προκήρυξη που διένειμε ο συνταγματάρχης Γιαννακόπουλος αρχηγός του Ε.Σ:

«...Ο άνω αναφερθείς είναι αρχηγός των μοναρχικών ομάδων (οπαδοί του βασιλέως Γεωργίου) και δια της προκηρύξεως του αποδεικνύει ότι δεν υπάρχει ουδεμία συμφωνία μεταξύ αυτών και των κομμουνιστών τοιούτων της ΕΑΜ...⁷³»

Παρ' ότι λοιπόν η οργάνωση Ε.Σ. υπάρχει στην περιοχή ουσιαστικά από το 1941, η δραστηριοποίηση της προς την κατεύθυνση δημιουργίας ένοπλων ομάδων αρχίζει την άνοιξη του 1943, με την δειλή εμφάνιση κάποιων μικρών ανταρτοομάδων με ελλιπή οπλισμό και μέσα. Στα μέσα του καλοκαιριού της ίδιας χρονιάς αρχίζει μια σταδιακή ενδυνάμωση των αντάρτικων ομάδων του Ε.Σ, καθώς η Βρετανική υποστήριξη ενθαρρύνει περισσότερους αξιωματικούς να συμμετάσχουν στην προσπάθεια, ενώ ταυτόχρονα εντάσσονται στους σχηματισμούς του Ε.Σ. μικρότερες ένοπλες ομάδες χωρίς σαφή πολιτικό προσανατολισμό. **Μέχρι την διάλυσή τους από το ΕΛΑΣ τα τμήματα του Ε.Σ. ουδέποτε ανέπτυξαν καμιά σοβαρή αντιστασιακή δράση.**

72 Αρχεία Εθνικής Αντίστασης,, ΔΙΣ ό.π., «Εκθεση δράσης Ανταρτικών Ομάδων Ε.Σ. στις περιοχές Ολυμπίας και Τριφυλίας», Φ.909 α/Α/1 σ. 381

73 ΔΙΣ, ό.π. Φ909α/Β/5β, σ.335

Ως αρχηγός των ένοπλων τμημάτων αναλαμβάνει ο συνταγματάρχης Γιαννακόπουλος, ενώ η όλη προσπάθεια καθοδηγείται ουσιαστικά από τον συνταγματάρχη Παπαδόγγονα (κατοπινό αρχηγό των Ταγμάτων Ασφαλείας στην Πελοπόννησο, ο οποίος το προηγούμενο διάστημα φέρεται να έχει ζητήσει από τους Ιταλούς να του παράσχουν όπλα προκειμένου να διασφαλίσει την τάξη στη περιοχή).

Η καχυποψία των Ιταλών δεν επέτρεψε την ευόδωση του αιτήματος Παπαδόγγονα, ο οποίος πλέον στρέφεται προς την συμμαχική βοήθεια⁷⁴.

Η ανάπτυξη των τμημάτων του Ε.Σ. συμπίπτει με την παράλληλη ανάπτυξη του ΕΛΑΣ, και η «συγκατοίκηση» στα βουνά της Πελοποννήσου δημιουργεί προστριβές ανάμεσα στις δύο οργανώσεις. Το φιλοβασιλικό φρόνημα των περισσοτέρων αξιωματικών του Ε.Σ και τα αντι-εαμικά κηρύγματα τους, επιτείνουν τη δυσπιστία κάνοντας αναπόφευκτη τη σύγκρουση. Τμήματα του ΕΛΑΣ στην Τριφυλία περικυκλώνουν μια μικρή ομάδα του Ε.Σ. και την αφοπλίζουν⁷⁵.

Η ηγεσία του Ε.Σ., χωρίς να υπολογίζει τους δεδομένους συσχετισμούς των δυνάμεων θεωρεί ότι βρήκε την κατάλληλη ευκαιρία να κυριαρχήσει στην περιοχή, καταστέλλοντας τις δυνάμεις του ΕΛΑΣ.

Στις 9 Αυγούστου 1943 σε προκήρυξη του ο Γιαννακόπουλος, αφού κηρύσσει τον πόλεμο στο ΕΑΜ καταλήγει:

«...Να συστήσωμεν είς τον Ελληνικόν Λαόν να μην λιποψυχήση είς τα τρομοκρατικές μεθόδους της ΕΑΜ ούτε να εξαπατάται από τα κυνικότητος ψεύδη, αλλά να παραμείνη σταθερός είς τας επάλξεις της νομιμότητος κατά την απειλούσης αυτόν δεινώς αναρχίας, δια να μη γνωρίση την τραγική κατάστασιν της Γαλλικής Επαναστάσεως (1793) κατά την οποίαν 200.000 Ιακωβίνοι, μεταξύ των οποίων η πλειονότης ήσαν απόφοιτοι των φυλακών, και γενικώς αποτυχημένοι από την ζωήν διώκησαν (...) και εφόνευσαν

74 Αφήγηση του ιδίου σχετικά με το αίτημα του στο Ζερβής ό.π. τ.3, σ.135

75 Βλ. σχετικά: Ζερβής ό.π. τ. 3 σ.σ 187-214 και Fleischer, ό.π. σ. 98

τόσους Γάλλους όσοι δεν είχαν φονευθεί κατά τα 600 προηγούμενα της Επανάστασεως χρόνια...⁷⁶».

Από το ύφος και τις ιστορικές παραπομπές της προκήρυξης, είναι προφανές ότι το κοινό απεύθυνσης της είναι οι εγγράμματες τοπικές ελίτ. Η επίκληση της νομιμότητας είναι ένα επαναλαμβανόμενο μοτίβο στο λόγο των αντικομμουνιστικών ένοπλων ομάδων, καθώς επιχειρείται μέσω αυτής η ενεργοποίηση των «ενστίκτων» διατήρησης των ιεραρχήσεων από την τοπική ελίτ.

Ο παραλληλισμός του Εαμικού κινήματος με την τρομοκρατία των Ιακωβίνων, μας διαλευκάνει ως ένα βαθμό την αντίληψη που διαμορφώνει ο συντηρητικός πολιτικός κόσμος των αξιωματικών, για τις προτεραιότητες και την πρακτική του Εαμικού επιχειρήματος.

Ο Γιαννακόπουλος επανέρχεται με νέα προκήρυξη, που αποτυπώνει με ενάργεια το πόσο ξεκομμένοι είναι οι αξιωματικοί, από την κατάσταση και τις απαιτήσεις που διαμορφώνει η κατοχική συγκυρία.

«Εν ονόματι της Φίλτατης Πατρίδος και των νομίμων Αρχών της Ελευθέρας Ελλάδος ανασυγκροτούμε τον Ελληνικόν Στρατόν εις την Περιοχή δια την απελευθέρωση της Πατρίδος μας.

Παρακαλούμεν τα διάφορα ένοπλα τμήματα της υπαίθρου να τεθώσιν υπό τας διαταγάς και την σκέπην των Αξιωματικών του Στρατού και να πειθαρχίσωσιν εις τους Νόμους και Στρατιωτικούς Κανονισμούς. Κάθε τοιούτος που δεν θα συμμορφωθεί με την πρόσκλησίν μας και θα επιχειρήση ν' αντιδράση εις το έργο μας, θα κτυπηθή και θα διαλυθή δια της βίας.

Θα εξασφαλίσωμεν την ελευθερίαν των πολιτών και των πολιτικών και κοινωνικών πεποιθήσεων. Κάθε άτομον ή οργάνωσις είναι ελευθέρα να έχη τις πεποιθήσεις της αρκεί μόνον οι πεποιθήσεις αυτά να μην στρέφονται κατά της έννοιας της Πατρίδος της Θρησκείας και της Οικογένειας (...). Θα

⁷⁶ Η προκήρυξη περιλαμβάνεται στο Εμμανουήλ Τσουδερός, *Ιστορικό Αρχείο, 1941-1944*, Αθήνα, Φυτράκης, 1990, σ.σ. 332-333

εξασφαλίσωμεν την ομαλήν μετάβασιν από της δουλείας εις την ελευθερίαν κατά την περίοδον της αποχωρήσεως των ξένων στρατευμάτων και θα κτυπήσουμε πάσαν τρομοκρατικήν προσπάθειαν προς επιβολήν δια της βίας ανατρεπτικών αρχών⁷⁷ ...»

Από την υπερβολική φιλοδοξία που διατρέχει το κείμενο – καθώς ο Γιαννακόπουλος αναμένει παράδοση του ΕΛΑΣ στους αξιωματικούς – είναι προφανές ότι ο συντάκτης του δεν έχει αντιληφθεί, τους συσχετισμούς των δυνάμεων στην περιοχή, και περισσότερο τις μεταβολές που έχουν συντελεστή τα δύο προηγούμενα χρόνια, με την ανάπτυξη πολιτικών πρακτικών που αναιρούν τις προπολεμικές ιεραρχήσεις, στις οποίες επενδύει ο Γιαννακόπουλος και οι αξιωματικοί προκειμένου το εγχείρημα τους να επικρατήσει στην Πελοπόννησο. Είναι δε σαφές ότι βασική προτεραιότητα του Ε.Σ. είναι η διατήρηση της νομιμοφροσύνης, και η διαχείριση της μεταπελευθερωτικής περιόδου, έτσι ώστε να αποτραπεί η προσπάθεια των κομμουνιστών να καταλάβουν την εξουσία.

Στην ίδια προκήρυξη ο Γιαννακόπουλος αναφέρει:

«...Θα εμπεδώσωμεν την τάξιν και την ασφάλειαν της υπαίθρου όπου άτομα ή ομάδες κακοποιών περιέρχονται ληστεύοντες και τρομοκρατούντες φιλήσυχους πολίτας αί οποίαι θα κτυπηθούν ανηλεώς.

(...)

Οι αξιωματικοί ξένοι προς πάσαν πολιτικήν διαμάχην ηγωνίσθησαν επί κεφαλής απάντων των Εθνικοφρόνων Ελλήνων δια την κατασφάλισιν των ελευθεριών αυτών και του μεγαλείου τη Πατρίδος.

⁷⁷ Ολόκληρη η προκήρυξη του Ε.Σ. στο Ζερβής, ό.π. σ.σ 234-236 επίσης αποσπάσματα της προκήρυξης στο Γασπαρινάτος, ό.π. σ. 283

Μέχρι της ημέρας καθ' ήν θα διέλθωσιν από τα χωριά Τμήματα του Εθνικού Στρατού δια να εξασφαλίσωσι την τάξιν από τα κακοποιά και αναρχικά στοιχεία συνιστώμεν στον λαό να οπλισθή με υπομονή⁷⁸...»

Η «εμπέδωση της τάξης και της ασφάλειας» αποτελεί βασική συνιστώσα της επιχειρηματολογίας των ένοπλων αντικομμουνιστικών ομάδων, σε μια προσπάθεια επανασύστασης της κρατική πρόνοιας, που απουσία της το προηγούμενο διάστημα έδωσε τη δυνατότητα, ανάπτυξης εναλλακτικών μορφών διαχείρισης μέσω του Εαμικού κινήματος. Ο Γιαννακόπουλος διεκδικεί για τον Ε.Σ. τις ιδιότητες του κράτους, που έχει απωλέσει ήδη με την απονομιμοποίηση των δοσιλογικών κυβερνήσεων, διεκδικεί το «μονοπώλιο της βίας», μόνο που πλέον αυτό έχει εκχωρηθεί ή έχει κατακτηθεί από το ΕΑΜ ως ένα οιονοί κρατικό μόρφωμα.

Εδώ επίσης εμφανίζεται η – υπαινικτική έστω – προσπάθεια σύζευξης της πολιτικής στάσης με την ποινική συμπεριφορά με τις πολλαπλές αναφορές σε «αναρχικούς» και κακοποιούς. Η επιχειρηματολογία αυτή θα επανέλθει με δραματικό τρόπο αργότερα στην περιγραφική για τον ΔΣΕ έννοια των «ληστοσυμμοριτών», και στην ουσιαστικά άρνηση της πολιτικής ιδιότητας στο πλαίσιο της «εθνικοφροσύνης».

Η χρήση της έννοιας «εθνικοφροσύνη» στο παρόν κείμενο δεν πρέπει να συνδέεται με την «πολεμική» ιδεολογία του εμφυλιοπολεμικού κράτους, καθώς εδώ υφίσταται με θετικό πρόσημο, ως ένα ενοποιητικό σχήμα, αντικομμουνιστικό μεν που εμπεριέχει όμως περισσότερο, παρά αποκλείει.

Οι συγκρούσεις μεταξύ των δύο οργανώσεων συνεχίζονται, με μεγαλύτερες επιτυχίες για τις δυνάμεις του ΕΛΑΣ, που σε πολλές περιπτώσεις καταφέρνει να υπερισχύσει και να αφοπλίσει τμήματα του Ε.Σ.

Τότε δημοσιεύεται στην εφημερίδα του ΕΑΜ το κείμενο μιας συμφωνίας που φαίνεται να έχει συνάψει ο Παπαδόγγονας με τον Ιταλό διοικητή των κατοχικών δυνάμεων στην Πελοπόννησο Dogia, με το οποίο συναποφασίζουν την

⁷⁸ Ζεοβής ό.π.

ίδρυση ένοπλων ομάδων με αρχηγό τον Γιαννακόπουλο με σκοπό την καταπολέμηση του ΕΑΜ.

Ο ίδιος ο Παπαδόγγονας με καταχώριση του σε τοπική εφημερίδα αποδίδει το φερόμενο ως κείμενο της συμφωνίας ως αποτέλεσμα πλαστογραφίας ως «επινόημα κακόβουλων Ελλήνων» με σκότιους σκοπούς.⁷⁹

Η εγκυρότητα του «συμφώνου Παπαδόγγονας-Doria» παραμένει ακόμη και σήμερα αμφιλεγόμενη⁸⁰, στην δεδομένη όμως στιγμή προκαλεί δυσχέρειες στην ανάπτυξη της πατριωτικής επιχειρηματολογίας από τον Γιαννακόπουλο.

Με δεδομένη την καχυποψία σχετικά με τις προθέσεις του Παπαδόγγονας και τις στενές σχέσεις με την Ιταλική διοίκηση, και προκειμένου να διασκεδάσει τις άσχημες εντυπώσεις που έχουν δημιουργηθεί ακόμη και ανάμεσα στις τάξεις του Ε.Σ. ο Γιαννακόπουλος εκδίδει νέα προκήρυξη με την οποία αφού αμφισβητεί την γνησιότητα του εγγράφου αποδοκιμάζει το περιεχόμενο της ως «προδοτικό των συμφερόντων της Πατρίδας».

Κάτω από τη στρατιωτική και ηθική πίεση που του ασκεί ο ΕΛΑΣ ο Γιαννακόπουλος υπογράφει, στις 28 Αυγούστου 1943, το «Σύμφωνο οργανώσεων Ελληνικού Στρατού και ΕΛΑΣ Πελοποννήσου»

Στο πρώτο άρθρο του συμφώνου αποκηρύσσεται το σύμφωνο Doria-Παπαδόγγονας ως προδοτικό και ακολούθως προτείνεται η σύσταση ειδικής επιτροπής η οποία θα εξετάσει αν ανάμεσα στις ένοπλες ομάδες του Ε.Σ υπάρχουν :

«..1) Άτομα ευνοούντα τας αρχάς Κατοχής, «αξονικά», 2) Αξιωματικοί ή πλίται ανήκοντες ιδεολογικός εις την Εθνική Οργάνωση Βασιλοφρόνων (ΕΟΒ) ή εις οποιαδήποτε άλλην παρόμοια εφ' όσον δεν δηλώσουν (...) ότι προ της ελευθέρως θελήσεως του Ελληνικού Λαού δεν θα ανακινήσουν ή επιδιώξουν τάσεις αντιθέτους προς την θέλησιν του Ελληνικού Λαού, την

79 Εφημερίδα *Θάρρος*, 28 Αυγούστου 1943

80 Για την αναπτυχθείσα φιλολογία σχετικά με το σύμφωνο στα: Ζερβής ό.π. σ.σ 101-144 και Fleischer, ό.π. σ.σ 101-104

πραξικοπηματική επαναφοράν του Βασιλέως και την ασύμφωνον προς τα' ανωτέρω λύσιν του πολιτικού προβλήματος της Χώρας...»

και αν εντοπιστούν προτείνεται «...η απομάκρυνσις των εκ των ομάδων και η επιβολή όπου ενδείκνυται των αντίστοιχων κυρώσεων...»

Επιπλέον αναγνωρίζεται η εθνική δράση του ΕΑΜ και οι δηλώνονται ως κοινοί σκοποί των δύο οργανώσεων «...η λύσις του εσωτερικού ελληνικού προβλήματος δια της ελευθέρας εκδηλώσεως της θελήσεως του Ελληνικού Λαού και κατοχύρωσις του καθεστώτος τούτου εναντίον παντός αντιδραστικού και αντιλαϊκού στοιχείου...» καθώς και η αναγνώριση εκ μέρους των δύο οργανώσεων «...τας διαφόρους οικονομικάς διεκδικήσεις του Ελληνικού Λαού»

Τέλος προβλέπεται η συνέχιση της δράσης και των δύο οργανώσεων, πλέον όμως από κοινού, ενώ το δικαίωμα στρατολογίας παρέχεται αποκλειστικά στον ΕΛΑΣ, διοικητής του κοινού αρχηγείου ορίζεται ο Γιαννακόπουλος⁸¹.

Η συμφωνία μεταξύ των δύο οργανώσεων, ουσιαστικά επισημοποιεί την στρατιωτική και πολιτική ηγεμονία του ΕΛΑΣ και όπως είναι φανερό οι όροι του πολύ δύσκολα θα γίνουν αποδεκτοί ανάμεσα στους δεκάδες βασιλόφρονες αξιωματικούς του Ε.Σ., που έτσι κι αλλιώς λόγω κατεστημένης νοοτροπίας, θα ήταν πολύ δύσκολο να παραχωρήσουν τη διοίκηση ή έστω τη συνδιοίκηση της ένοπλης δραστηριότητας σε πολίτες και μάλιστα κομμουνιστές. **Άλλωστε ο σκοπός του Ε.Σ. με βάση τον οποίο δραστηριοποιήθηκαν οι περισσότεροι αξιωματικοί, δεν ήταν η ανάληψη ένοπλης δράσης ενάντια στις κατοχικές δυνάμεις, αλλά να διασφαλίσουν την αποκατάσταση της προπολεμικής πολιτικής τάξης.**

Στη συμφωνία αντιδρά και η Βρετανική Στρατιωτική Αποστολή (ενώ προηγουμένως είχε ασκήσει πιέσεις στον Γιαννακόπουλο για την υπογραφή της) καθώς οι προβλέψεις της συμφωνίας για το πολιτειακό ζήτημα έρχονται σε

81 Ολόκληρο το σύμφωνο μεταξύ των δύο οργανώσεων στο ΔΙΣ, *Αρχεία Εθνικής Αντίστασης*, ό.π., «Σύμφωνον Οργανώσεων Ε.Σ. και ΕΛΑΣ Πελοποννήσου» Φ.909 α/Β/3 α, σ.σ. 331-335

αντίθεση με τις επιδιώξεις της Βρετανικής πολιτικής για τη μεταπολεμική Ελλάδα.

Αρκετοί αξιωματικοί αντιδρούν και δεν αναγνωρίζουν το σύμφωνο αυτονομούμενοι από την ηγεσία Γιαννακόπουλου. Σε αυτή την κίνηση πρωτοστατούν ο ίλαρχος Βρεττάκος, ο οποίος αρχικά είχε ενταχθεί στο ΕΑΜ και εν συνεχεία αποχώρησε, και άρτι αφιχθείς από το «Αντικομμουνιστικόν Γραφείο Πληροφοριών» της δοσιλογικής κυβέρνησης Ράλλη ταγματάρχης, Καραχάλιος.

Η «δυναμική» αντίδραση των βασιλοφρόνων αξιωματικών επιρρίπτει ευθύνες για το Σύμφωνο στον Γιαννακόπουλο και τον αναγκάζει σε παραίτηση⁸².

Την ίδια περίοδο ο Παπαδόγγονας, αντιλαμβανόμενος την επερχόμενη συνθηκολόγηση των Ιταλών, προστρέχει στους Γερμανούς, ζητώντας να του παραδώσουν όπλα για να πολεμήσει τους κομμουνιστές. Η διοίκηση της 117^{ης} Μεραρχίας Κυνηγών, που έχει εγκατασταθεί στην Πελοπόννησο, δεν ανταποκρίνεται στο αίτημα του⁸³ καθώς ο Παπαδόγγονας απαιτεί την παράδοση δύο χιλιάδων τουφεκιών⁸⁴.

Ο Βρεττάκος με τον Καραχάλιο και με ένα μέρος των τμημάτων του Ε.Σ. αρχίζουν ένοπλη δραστηριότητα εναντίον του ΕΛΑΣ. Ο Βρεττάκος κατόπιν συνεννοήσεως με Γερμανικό τμήμα⁸⁵, καταφέρνει να αποκτήσει δίοδο, διαφεύγοντας τον εγκλωβισμό από τις δυνάμεις του ΕΛΑΣ και κινείται προς την Κεντρική Πελοπόννησος επιχειρώντας να ενώσει το τμήμα του με αυτό του Καραχάλιου.

82 Για την αντίδραση των αξιωματικών στις πρόνοιες του συμφώνου μεταξύ Ε.Σ και ΕΛΑΣ βλ. σχετικά: Κοσμάς Αντωνόπουλος, *Εθνική αντίσταση, 1941-1945*, Αθήνα, [χ.ό.], 1964 τ.1. σ.σ. 551-573 αλλά και στην έκθεση Παπαδόγγονα για τα γεγονότα του Αυγούστου 1943 αποσπάσματα της οποίας βρίσκονται στο: Ζερβής, ό.π, σ.σ. , 263-264

83 Σχετικά με την επαφή Γερμανών-Παπαδόγγονα βλ. σχετικά: Hagen Fleischer, «Επαφές μεταξύ των Γερμανικών αρχών κατοχής και των κυριότερων οργανώσεων της Ελληνικής αντίστασης» στο συλλογικό: George Alexander, *Η Ελλάδα τη δεκαετία, 1940-1950 : ένα έθνος σε κρίση*, μετ. Μαργαρίτα Δρίτσα, και Αμαλία Λυκιαρδοπούλου, Αθήνα, Θεμέλιο, 1984 μίαν άλλη οπτική για το περιστατικό που εξωραΐζει την κίνηση Παπαδόγγονα, στο Ζερβής, ό.π. σ.σ. 106-107

84 Fleischer, *Στέμμα και σβάστικα*, ό.π σ.103

85 Fleischer, ό.π. τ.2, σ.105

Κατά τη διάρκεια της διαδρομής του συλλαμβάνει τοπικά στελέχη του ΕΑΜ, που άλλους τους κρατάει ως ομήρους και άλλους τους εκτελεί⁸⁶.

Η προσπάθεια των δύο τμημάτων να ενωθούν δυσχεραίνεται από τις παρενοχλήσεις του ΕΛΑΣ, και από την αδυναμία να αποκτήσουν στηρίγματα στον πληθυσμό, ο οποίος σε μεγάλο βαθμό ελέγχεται από το ΕΑΜ, μετά τις πρώτες συγκρούσεις και ενώ τα τμήματα τους αποσυντίθενται, ο Βρεττάκος επιχειρεί μέσω του Παπαδόγγονα να προσεγγίσει τους Γερμανούς⁸⁷.

Οι Γερμανοί του προτείνουν να ενταχθεί στα υπό ίδρυση Τάγματα Ασφαλείας, πρόταση που ο Βρεττάκος αποδέχεται καθώς δεν καταφέρνει να εξοπλιστεί μέσω των αναμενόμενων ρίψεων, από τους Βρετανούς⁸⁸.

Τελικώς το τμήμα του Βρεττάκου καταλήγει περικυκλωμένο από τον ΕΛΑΣ κοντά στην Καλαμάτα, όπου ο Βρεττάκος ελπίζει ότι θα μπορέσει να διαφύγει για τη Μέση Ανατολή. Προς βοήθεια του σπεύδουν οι Γερμανοί, οι οποίοι φτάνουν στο πεδίο της μάχης, αφού το τμήμα έχει διαλυθεί και ο Βρεττάκος έχει συλληφθεί βαριά τραυματισμένος.

Μετά από λίγες μέρες ο Βρεττάκος πεθαίνει, ενώ ο Καραχάλιος συλλαμβάνεται, και ενώ μεταφέρεται πυροβολείται από κάποιον αντάρτη και σκοτώνεται⁸⁹.

Ο θάνατος των δύο αξιωματικών και η διάλυση των τμημάτων τους σηματοδοτεί και τη διάλυση του Ε.Σ. Από τους εναπομείναντες αξιωματικούς του Ε.Σ., ένα μικρό τμήμα εντάσσεται στον ΕΛΑΣ (Βαζαίος, Μπασακίδης, Κερκεμέζος), αρκετοί φεύγουν προς τη Μέση Ανατολή, και αρκετοί επίσης φεύγουν για την Αθήνα – προκειμένου να αποφύγουν την επιστράτευση ή τις διώξεις από τον ΕΛΑΣ – από όπου θα ξαναγυρίσουν λίγους μήνες αργότερα ως στελέχη των Ταγμάτων Ασφαλείας⁹⁰.

86 Για τις συλλήψεις και τις εκτελέσεις που διέπραξε το τμήμα του Βρεττάκου βλ. σχετικά: Κωνσταντίνος Μπρούσαλης, *Η Πελοπόννησος στο πρώτο αντάρτικο, 1941-1945 : απελευθερωτικός αγώνας και εμφύλια διαμάχη*, Αθήνα, Επικαιρότητα, 2003, σ.σ. 246-249, επίσης στο Γρηγόρης Κριμπάς, *Πέδροικας*, Αθήνα, [χ.δ.], 1997, σ.σ 86-92

87 Fleischer, «Επαφές Γερμανών και Ελληνικής αντίστασης» στο συλλογικό: *Η Ελλάδα στη δεκαετία, 1940-1950*, ό.π., σ.95

88 Παπαστεριόπουλος, *Ο Μωριάς στα όπλα*, ό.π. τ.2, σ.107

89 Μπρούσαλης, ό.π., σ.σ. 259-269

90 Ζερβής, ό.π. τ. 3, σ.σ. 283-285

Ο τοπικός εμφύλιος μεταξύ του ΕΛΑΣ και του Ε.Σ., ουσιαστικά δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την ένταση της βίας και τις συγκρούσεις που ακολούθησαν.

Οι συλλήψεις και οι δολοφονίες που διενεργούν οι δυνάμεις του Ε.Σ., θα ανταπαντώνται με τον ίδιο τρόπο από τον ΕΛΑΣ. Το αμέσως επόμενο διάστημα η περιοχή περιέρχεται σε εμφυλιοπολεμική κατάσταση καθώς ο ΕΛΑΣ προσπαθεί να διαλύσει και τα τελευταία ερείσματα των αντικομμουνιστικών ομάδων του Ε.Σ. Επιχειρεί δολοφονίες εναντίον των αξιωματικών, οι οποίοι κρύβονται στις πόλεις, και ιδρύει στρατόπεδα, όπου μεταφέρει πρώην μέλη του Ε.Σ., αλλά και συμπαθούντες, βασιλόφρονες κατοίκους⁹¹.

Η επικράτηση του ΕΑΜικού προτάγματος στην Πελοπόννησο συνιστά περισσότερο διακύβευμα, παρά βεβαιότητα, καθώς συναντά αντιστάσεις από το συντηρητικό κοινό της περιοχής, γεγονός που – στις ακραίες συνθήκες της Κατοχής – ερμηνεύει ως ένα βαθμό τη βιαιότητα που ασκεί το ΕΑΜ.

Κατά την πρώτη μετεμφυλιακή περίοδο, οι κατοχικές συγκρούσεις ανάμεσα στις αντιστασιακές ομάδες εντάσσονται στο «εθνικόφρονες» προέλευσης ιδεολόγημα των «γύρων», με τον «πρώτο γύρο» της προσπάθειας των κομμουνιστών να καταλάβουν την εξουσία να εξελίσσεται κατά τις εμφύλιες συγκρούσεις της. Η ερμηνεία αυτή δίνει ταυτόχρονα τη δυνατότητα αιτιολόγησης της συμμετοχής στα Τάγματα Ασφαλείας, και ταυτόχρονα της επανένταξης των δοσιλόγων στο εθνικό σώμα.

Στη μεταπολιτευτική περίοδο το σχήμα που προτάσσεται για να ερμηνευτούν οι κατοχικές εμφύλιες συγκρούσεις, επενδύει στην επέμβαση του ξένου παράγοντα, σε μια προσπάθεια να αρθεί το «εμφυλιακό τραύμα» μέσω της μετάθεσης της ευθύνης σε τρίτους, που μέσω της ισχύς τους κατέστησαν τη συμμετοχή στους κατοχικούς εμφυλίους αναπόφευκτη.

⁹¹ Τα στρατόπεδα συγκέντρωσης των αντιφρονούντων θα πάρουν μεγαλύτερη έκταση κατά την περίοδο δράσης των Τ.Α., σε μια προσπάθεια να αναχαιτισθούν οι στρατολογίες που επιχειρούν σε αυτή την περίοδο τα Τ.Α., Για την ένταση της βίας από το ΕΑΜ, αρκετές πληροφορίες από την αντι-εαμική βιβλιογραφία, σε πολλές περιπτώσεις με αρκετά μεγενθυμένα τα περιστατικά, αλλά και στην φιλοΕΑΜική βιβλιογραφία, τις περισσότερες φορές υπαινικτικά. Βλ σχετικά ,Αντωνόπουλος, *Εθνική αντίσταση*, ό.π. σ.σ. 242-250, τ.1, Παπαστεριόπουλος, ό.π, τ.2, σ. 195

Και στις δύο εκδοχές παραγνωρίζεται η τομή που συνιστά στη σκέψη των ανθρώπων η εμπειρία του πολέμου και της κατοχής.

Το εαμικό επιχείρημα προτάσσει ένα νέο, δικό του τρόπο διαχείρισης της κατοχικής συγκυρίας, αλλά και επιδιώξεις για τη μεταπολεμική Ελλάδα, που ανατρέπουν στην πράξη τις δομές, και τις ιεραρχήσεις του παρελθόντος. Οι επιδιώξεις αυτές όπως είναι φυσικό έρχονται σε αντίθεση με τη φιλοδοξία των προπολεμικών ελίτ να διατηρήσουν, την ισχύ και τα προνόμια τους, τόσο στην Κατοχή, όσο και μετά το τέλος της.

Τα προτάγματα του ΕΑΜ συνιστούν μια νέα «τάξη του κόσμου», η οποία σε πολλές περιπτώσεις έρχεται σε αντίθεση με τις αδράνειες της Ελληνικής επαρχίας, και ιδιαίτερα μιας, πολιτικά συντηρητικής περιοχής, όπως είναι η Πελοπόννησος.

Ταυτόχρονα μετά τη διαφαινόμενη ήττα των δυνάμεων του Άξονα – και με τη δραστηριοποίηση της εξόριστης κυβέρνησης – επανασυστήνονται, τα αδρανοποιημένα δίκτυα πολιτικής επιρροής, μέσω των οποίων ανακαλούνται τα πολιτικά επιβιώματα του συντηρητισμού που διακατέχουν τους κατοίκους της Πελοποννήσου⁹².

Ουσιαστικά στις εμφύλιες μάχες, εκτός από ένοπλους σχηματισμούς, συγκρούονται δύο διαφορετικά υποδείγματα, δύο διαφορετικές αναγνώσεις της συγκυρίας, και δύο διαφορετικές πολιτικές για τη διαχείριση της.

Ασφαλώς η αντιπαράθεση διαφορετικών μοντέλων, διαφορετικών όψεων – εν τέλει - του κόσμου, δεν συνιστά απαραίτητη συνθήκη για τη διεξαγωγή μιας εμφύλιας σύρραξης. Μας δίνει όμως τη δυνατότητα να κατανοήσουμε τις συμπεριφορές των ανθρώπων, αν μπορούσαμε να κατανοήσουμε την ένταση των διακυβευμάτων και τις ακραίες συνθήκες στη συγκυρία στην οποία τίθενται.

92 Για μια ανθρωπολογική διάσταση των εμφύλιων συγκρούσεων, για τα δίκτυα συγγένειας και τη διασύνδεσή τους με τα πελατειακά πολιτικά δίκτυα, καθώς και τη σταδιακή εμπλοκή τους στην εμφύλια σύγκρουση, στο: Stanley Aschebrenner, «Ο Εμφύλιος από την οπτική ενός μεσηνιακού χωριού», στο συλλογικό: *Μελέτες για τον Εμφύλιο πόλεμο, 1945-1949*, Lars Baerentzen, Γιάννης Ιατρίδης, Ole Smith (επιμ), μετ. Αριστέα Παρίση, Αθήνα, Ολίος, 1992, σ.σ. 115-135

Τα Τάγματα Ασφαλείας

Πριν ακόμη την οριστική διάλυση του Ε.Σ., οι βασιλόφρονες αξιωματικοί αρχίζουν να αναζητούν προσφορότερες λύσεις για την αντιμετώπιση του ΕΑΜ, καθώς η λύση των αντι-ΕΑΜικών αντιστασιακών οργανώσεων – μετά και το κοινό σύμφωνο ΕΑΜ – Ε.Σ. – δεν φαίνεται να αποδίδει τα αναμενόμενα.

Ο υποστράτηγος Ζερβέας, σε έκθεση που υποβάλει στις 26 Σεπτεμβρίου 1943 προς την στρατιωτική διοίκηση, αφού περιγράφει με τα μελανότερα χρώματα την επικράτηση του ΕΑΜ, και την αδυναμία των «εθνικών ομάδων» καταλήγει:

«...Εις αντίρροπον της τεράστιας, πολυπλόκου, σατανικής και μοναδικής Αντεθνικής Οργανώσεως ΕΑΜ προτεινόμεν την λήψιν των κάτωθι δραστικών μέτρων το ταχύτερον, καθ' όσον η κατάσταση μεταβάλλεται από στιγμής εις στιγμήν επί τώ βελτίω της ΕΑΜ.

1) Άμεσος ενίσχυσης της εν υπαίθρω Ομάδος Ταγματάρχου Καραχάλιου Χ. (...) ώστε να αποκτηθεί εν τη υπαίθρω συμπαγής και ογκώδης εθνική ομάδα 1500-2000 ενόπλων.

2) Επαναοπλισμός της Αστυνομίας Πόλεως Πατρών και Χωροφυλακής Πατρών και Αιγίου, πλήρης και με πολλά ιδίως αυτόματα όπλα.

Ενίσχυσις τούτων δια κατατάξεως χωροφυλάκων και αστυφυλάκων.

3) Αντικατάστασις ηττοπαθών Διοικήσεων Χωρ/κής, Αστυνομίας και Λιμεναρχείου.

4) Ίδρυσις εν Πάτραις Τάγματος 1000 Ευζώνων με πλήρη και σύγχρονον εξοπλισμόν και αρκετά αυτόματα όπλα δια την άμυνα της πόλεως

Ούτω μόνον θα εξουδετερωθή το επίκεντρον του κομ/σμού της Πελοποννήσου και θα παραλύσουν αφ' εαυτών εν συνεχεία τα νεύρα και οι πλόκαμοι της ΕΑΜ ανά την Πελοπόννησο⁹³»

Την ίδια περίοδο που ο Ζερβέας επιδιώκει την «ίδρυση τάγματος Ευζώνων» στην Πάτρα, μια άλλη πρωτοβουλία βρίσκεται σε εξέλιξη στην Λακωνία. Επιφανή μέλη της τοπικής κοινωνίας, βασιλόφρονες αντικομμουνιστές, απευθύνονται στους Γερμανούς ζητώντας να τους εξοπλίσουν προκειμένου να αντιμετωπίσουν τη διαφαινόμενη, ολοκληρωτική επικράτηση του ΕΑΜ.

Η αμοιβαία καχυποψία, αλλά και η αμφιβολία για την αποδοτικότητα μιας τέτοιας συνεργασίας αίρονται από τις νέες συνθήκες, που διαφοροποιούν τόσο την αντίληψη των Γερμανών για τις προθέσεις των αντικομμουνιστικών πολιτοφυλακών, όσο και τους «εθνικιστές οπλαρχηγούς» για την αποδοτικότητα της συνεργασίας.

Το Νοέμβριο λοιπόν του 1943 ιδρύεται ο «Ελεύθερος Ελληνικός Στρατός» τάγμα «Ο Λεωνίδα» με αρχηγό τον Λεωνίδα Βρεττάκο, αδερφό του νεκρού από τις συγκρούσεις μεταξύ ΕΛΑΣ και Ε.Σ. ήλαρχου Βρεττάκου. Ο εξοπλισμός του τάγματος που παρέχεται από τους Γερμανούς, και για αυτό το σκοπό θα χρησιμοποιηθούν τα όπλα που εγκατέλειψαν οι Ιταλοί μετά τη συνθηκολόγηση τους.

Η αντικομμουνιστική πρωτοβουλία των κατοίκων της Σπάρτης χρονολογείται από το καλοκαίρι, όταν είχε αρχίσει να διαμορφώνεται το αντιαμικό κλίμα στις πραγματικά ή φαντασιακά απειλούμενες ελίτ των πόλεων.

Η διάλυση του Ε.Σ. δεν στέρησε μόνο από την αντι-εαμική παράταξη από τα ένοπλα στηρίγματα της, αλλά διόγκωσε περαιτέρω τους φόβους για τις προθέσεις του ΕΑΜ. Αρκετοί από αυτούς που πρωτοστατούν στην πρωτοβουλία έχουν διακριθεί στην αντικομμουνιστική μάχη που διεξήγαγε ο Ε.Σ. αλλά και οι μεμονομένες κατοπινές πρωτοβουλίες Βρεττάκου και Καραχάλιου.

⁹³ ΔΙΣ, «Εκθεση για την κατάσταση στην Πελοπόννησο και τον απελευθερωτικό αγώνα από τα τέλη Σεπτεμβρίου μέχρι τα τέλη Νοεμβρίου 1943», Φ.909 α /Β/2 α, ό.π., σ. 352

Άλλοι είχαν ήδη συνδεθεί με τις Γερμανικές αρχές, και η διαφαινόμενη ολοκληρωτική επικράτηση του ΕΑΜ στην ύπαιθρο και αργότερα στις πόλεις, έθετε σε κίνδυνο τους όρους διαβίωσης τους, και πολύ περισσότερο βέβαια και την ίδια τη φυσική τους βιολογική παρουσία⁹⁴.

Η εισήγηση άλλωστε του Παπαδόγωνα είναι η διάταξη των Ταγμάτων Αφαλείας να είναι τέτοια έτσι ώστε να προστατευθούν οι πόλεις από την ενδεχόμενη «επέλαση» των ανταρτών σε αυτές⁹⁵.

Η τακτική αυτή δεν προκρίνεται για στρατιωτικούς λόγους μόνο, φαίνεται να ανταποκρίνεται και σε βαθιά εδραιωμένες πεποιθήσεις που εδράζονται στο αντιθετικό και ανταγωνιστικό δίπολο πόλης-υπαιθρου. Για τις τοπικές ελίτ της Πελοποννήσου **προέχει η οχύρωση και η διαφύλαξη των πόλεων, καθώς η κατοχή τους διασφαλίζει και τη διατήρηση του κοινωνικού καθεστώτος, με δεδομένο ότι η πόλη συγκεντρώνει πραγματικά και συμβολικά τις λειτουργίες του κράτους, του κατεξοχόν μηχανισμού, δηλαδή, διατήρησης και αναπαραγωγής της κατεστημένης εξουσίας.**

Η αίσθηση περιχαράκωσης άλλωστε των αντι-εαμικών κατοίκων της πόλης φαίνεται να διογκώνεται μετά την επικράτηση του ΕΑΜ στην εμφύλια σύγκρουση, αλλά και λόγω των ειδήσεων που συνεχώς καταφθάνουν σε αυτές σχετικά με την τύχη των ηγετών του Ε.Σ. αλλά και με την ένταση της καταστολής των αντι-εαμικών πυρήνων από τον ΕΛΑΣ.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, αλλά και με πολυποίκιλες πιέσεις σε αυτούς που δεν είχαν πειστεί για τον κίνδυνο που αντιπροσώπευε το ΕΑΜ⁹⁶, το «Ελεύθερος Ελληνικός Στρατός» του Βρεττάκου σύντομα απέκτησε αξιόμαχη δύναμη, η οποία διανεμήθηκε και στις υπόλοιπες πόλεις της Λακωνίας.

Οι ιδεολογικές κατευθύνσεις του τάγματος καθορίζονται με ενάργεια στην πρώτη ημερήσια διαταγή, αυτήν της ορκωμοσίας.

94 Για τις συνθήκες ίδρυσης του Τάγματος «Λεωνίδα» βλ. σχετικά: Παντελής Μούτουλας, *Πελοπόννησος, 1940-1945 : η περιπέτεια της επιβίωσης, του διχασμού και της απελευθέρωσης*, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2004, σ.σ. 479-483

95 Για την εισήγηση Παπαδόγωνα: Μούτουλας, ό.π. σ. 472

96 Για τις μεθόδους στρατολογίας του Τάγματος Βρεττάκου βλ. σχετικά: Μούτουλας, ό.π. σ.σ. 480-481

«...Εδώσατε όρκον να φυλάζετε με πίστιν και αφωσίωσιν εις την Πατρίδα μας, αλώβητους τας Εθνικάς μας παραδόσεις και τα ιερά και όσια πατρώα θέσμια του Ελληνισμού όστις απέβη δια μέσου των αιώνων ο φορέυς των ακραιφνεστέρων ιδανικών και η κοιτίς του ευγενέστερου πολιτισμού και η υπήρξε πάντοτε η φωτοβόλος εστία του πνεύματος και της δημιουργίας.

Υπερασπισητε με αυταπάρνησιν και μέχρι τελευταίας ρανίδος του αίματος σας την σημαία, ήν παραλάβατε την Ελληνικήν Σημαίαν την ωραία και πολυθύλιτον γαλανόλευκον με το σταυρόν εκείνο όν έδωκε ο Θεός εις τον Μ. Κωνσταντίνο με το σύνθημα «εν τούτω νίκα»

Την σημαία ταύτην σας εξορκίζω να την κρατήσητε άμωμον και άσπιλον από τα κομμουνιστικά κηρύγματα και τας θεομηνίας της εποχής, να την ανεβάσητε ψηλά εις τας επάλξεις του Πολιτισμού και του ανθρωπισμού, εκεί που οι πόθοι και τα όνειρα χιλιατηρίδων την ονειρεύθησαν και την ανεβίβασαν.

Να υπακούητε προς τους ανωτέρους και να είσθε πιστοί εις το καθήκον σας μιμούμενοι το παράδειγμα του Λεωνίδου και τον τριακοσίων όπερ συμβολίζει άφθαστον υπόδειγμα θυσίας και εκπληρώσεως του καθήκοντος εις όλον το κόσμον.

Αποκηρύζατε και πατάζατε δια των οπλων σας πάσαν ανατρεπτικήν και αναρχικήν τάση των ασυνειδήτων πρακτόρων της Μόσχας.

Κρατήσατε την καρδίαν σας αδιαφθόρως Ελληνικήν (...) Σήμερον οι δολοφόνοι της Εθνικής Ιδέας και οι καταλύται της θρησκείας της οικογένειας της ηθικής και της εννόμου τάξεως ζητούν να κρημνίσουν το οικοδόμημα του Ελληνισμού το τόσο αρχαίον αλλά πάντοτε νέον και ωραίον⁹⁷ ...»

97 Η ημερήσια διαταγή του Ελληνικού Στρατού Λακωνίας, Τάγμα ο «Λεωνίδας» περιέχεται στην έκθεση για τη δράση του τάγματος, που εκπόνησε ο αρχηγός του τάγματος Λεωνίδας Βρεττάκος, στον φάκελο με τίτλο : «Ιστορία του Τάγματος Ασφαλείας Σπάρτης» Φ.915/Α/11α, και περιλαμβάνεται στην έκδοση της Διεύθυνσης Ιστορίας Στρατού, *Αρχαία Εθνικής Αντίστασης*, ό.π. σ.σ. 173-174

Στην παραπάνω διαταγή, στην οποία καλούνται να ορκισθούν οι ένοπλοι του τάγματος «Λεωνίδας» πρωταγωνιστούν ιστορικές αναφορές στην αρχαία Σπάρτη και στο Βυζάντιο, σε ένα διανοητικό άλμα προς το παρελθόν, επιδιώκοντας ιστορικές νομιμοποιήσεις που να συνάδουν την αποστολή του τάγματος.

Είναι προφανές ότι η επένδυση – των συντακτών του κειμένου – στη συλλογική μνήμη του '21 δε θα ήταν η προσφορότερη, καθώς αυτή συνδέεται περισσότερο με πρακτικές ανταρσίας, παρά υπεράσπισης της τάξης, όπου και το επιδιωκόμενο για την περίπτωση του «Τάγματος Λεωνίδας».

Οι επιλεκτικές αναφορές στην αρχαία ιστορία χρησιμοποιούνται ευρύτατα από το Μεταξικό καθεστώς, καθώς επιδιώκεται η ανάκτηση ιστορικών νομιμοποιήσεων της αυταρχικότητας, στην κοινωνική διάρθρωση της αρχαίας Σπάρτης, ενώ έντεχνα αποσιωπάτε η – ενοχλητική προς τη φασιστική ιδεολογία – κοινωνική διάρθρωση της αρχαίας Αθήνας⁹⁸.

Οι νεοσύλλεκτοι του τάγματος καλούνται να γίνουν υπέρμαχοι σε μια κοσμική σύγκρουση, καθώς μετατοπίζονται τα περιεχόμενα από τη συγκυρία προς μια αντιπαράθεση μεταξύ πολιτισμού και βαρβαρότητας. Όπου ο πολιτισμός εκπροσωπείται από τον ελληνισμό, και η βαρβαρότητα από τον κομμουνισμό.

Η μετάθεση της σύγκρουσης από τις διαστάσεις της συγκυρίας, στο υπερβατολογικό πεδίο αποκτά πολιτικό περιεχόμενο στο πλαίσιο της ναζιστικής ρητορικής του μεσοπολέμου. Ο «ναζιστικός πολιτισμός» αναφέρεται στο μέλλον και στην επικράτηση της «νέας τάξης» απέναντι στη «βαρβαρότητα», που προσδιορίζεται ως μια ιστορική κατάσταση του ανθρώπινου είδους, που ανήκει στο παρελθόν. Εδώ αντίθετα, ο «πολιτισμός» των Ταγμάτων αντλεί τα αναφερόμενα του στο παρελθόν, καθώς εδώ η σύγκρουση έχει το χαρακτήρα της διατήρησης της προαιώνιας «τάξης του πολιτισμού» απέναντι στη επερχόμενη «θρομηνία της εποχής».

98 Για τις ιστορικές αναφορές του καθεστώτος της 4ης Αυγούστου, την εξιδανίκευση της Σπάρτης και του θεοκρατικού Βυζαντίου στο: Σπύρος Λιναρδάτος, *Η 4η Αυγούστου*, Αθήνα, Θεμέλιο, c1988, σ.σ. 88-90

Η επικράτηση του «ελληνισμού» προσλαμβάνει το χαρακτήρα μιας «θεικής αποστολής» και η σύγκρουση μεταφυσικές διαστάσεις, μέσω της θεικής παρέμβασης, η οποία αποτυπώνεται συμβολικά στη σημαία στην οποία καλούνται να ορκισθούν. Οι άνδρες πλέον του τάγματος είναι ενεργούμενα της θείας βούλησης, η οποία είναι να νικήσουν.

Ο επικαλούμενος «ελληνισμός» προσδιορίζεται περισσότερο με ιδεολογικά παρά φυλετικά κριτήρια, και συγκροτείται από τους πυλώνες της συντηρητικής σκέψης την «εθνική ιδέα, τη θρησκεία, την οικογένεια και την έννομη τάξη».

Εμφανίζεται εδώ – υπαινικτικά έστω – η άρνηση της εθνικής ιδιότητας του αντιπάλου μέσω ιδεολογικών προσδιορισμών, η πρακτική αυτή, θα κορυφωθεί κατά τον εμφύλιο όπου στο λόγο της «εθνικοφροσύνης» θα αποκτήσει πλέον και φυλετικά χαρακτηριστικά⁹⁹.

Την ίδια περίοδο ανάλογες κινήσεις αντικομμουνιστών αναπτύσσονται και στις υπόλοιπες πόλεις της Λακωνίας, οι οποίες ενισχύονται υλικά, αλλά και με προσωπικό από το τάγμα του Βρεττάκου. Αφού καταφέρνει να εδραιωθεί στις περιοχές εγκατάστασης, ο «Ελεύθερος Ελληνικός Στρατός» ξεκίνησε εκκαθαριστικές επιχειρήσεις στην ευρύτερη περιοχή της Λακωνίας τρομοκρατώντας και συλλαμβάνοντας εκατοντάδες κατοίκους, μέλη ή φιλικά διακείμενους προς το ΕΑΜ.

Η ισχύς πλέον του τάγματος είναι τέτοια που μπορεί να πραγματοποιεί επιχειρήσεις και μακριά από την έδρα του. Μια τέτοια επιχείρηση πραγματοποιείται στην Καλαμάτα – όπου ακόμη δεν έχει ιδρυθεί Τάγμα Ασφαλείας – τον Ιανουάριο του 1944 με εκατοντάδες συλληφθέντες που παραδίδονται στους Γερμανούς, προκειμένου να χρησιμοποιηθούν σε εκτελέσεις αντιποίνων.

99 Για το περιεχόμενο του «ελληνισμού» στην εθνικιστική ιδεολογία της 4ης Αυγούστου, και ένα σχόλιο πάνω στη σχέση της με τον Γερμανικό ρομαντισμό, και ειδικά με τον Herber στο: Βαγγέλης Αγγελής, *Μεταξική προπαγάνδα και Νεολαία, 1936-1940*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2004 σ.σ. 163-168

Παρά τη διαφαινόμενη πρόθεση του Βρεττάκου να δημιουργήσει και στην Καλαμάτα τάγμα που να υπάγεται στο σχηματισμό του, κάτι τέτοιο δεν μπόρεσε να επιτευχθεί, μάλλον λόγω της απροθυμίας των τοπικών παραγόντων να υπαχθούν στις διαταγές του¹⁰⁰. Τελικώς ούτε ο ίδιος θα καταφέρει να διατηρήσει την αρχηγία του τάγματος καθώς θα αναγκαστεί να εγκαταλείψει την αρχηγία του τάγματος σε στρατιωτικούς, στο πλαίσιο ανασυγκρότησης των ταγμάτων, και υπαγωγής τους στο Β' αρχηγείο Χωροφυλακής. Ο ίδιος θα εγκαταλείψει – μάλλον απογοητευμένος – τη Σπάρτη και θα εγκατασταθεί στην Αθήνα μέχρι το τέλος της Κατοχής¹⁰¹.

Από τις αρχές του 1944 οι αντι-εαμικοί κύκλοι της Πελοποννήσου δραστηριοποιούνται προς την κατεύθυνση ίδρυσης Ταγμάτων Ασφαλείας. Κατόπιν ενεργειών και συνεννοήσεων με την κυβέρνηση Ράλλη, του νομάρχη Μεσσηνίας Δημ. Περωτή, ιδρύεται στην Καλαμάτα, δημοσυντήρητο Τάγμα στις 18 Φεβρουαρίου 1944, με διοικητή αρχικά τον ταγματάρχη Αλεξόπουλο.

Ο Νομάρχης Περωτής σε κατοπινή του έκκληση, το Σεπτέμβριο του 1944, προς τους Καλαματιανούς να μην ενοχλήσουν τα Γερμανικά στρατεύματα κατά την αποχώρηση του τονίζει την συμβολή τους για την συγκρότηση των Ταγμάτων

«...Ο ίδιος ο Γερμανικός Στρατός Κατοχής εν Ελλάδι, όταν αντελήφθη ότι η μικρά και ασήμαντος εν Ελλάδι μειοψηφία ηπειλεί να καταστρέψει την Ελλάδα, δεν εδίστασε να προχωρήσει εις την δευτέραν ωραίαν αυτήν χειρονομίαν του να μας χορηγήσει τα μέσα να συγκροτήσωμεν τα Τάγματα Ασφαλείας και να αναδιοργανώσωμεν τα αστυνομικά τμήματα τα οποία εγγυώνται σήμερα την τήρησιν της τάξεως¹⁰²...».

100 Για την επιδρομή του Βρεττάκου στην Καλαμάτα, και την αντίδραση που προκάλεσε ακόμη και στους εθνικιστές της περιοχής βλ. σχετικά: Ζερβής, ό.π τ3, σ.σ. 28-46

101 Αρχεία Εθνικής Αντίστασης, «Έκθεση Λεωνίδα Βρεττάκου», ό.π. , σ. 183

102 *Τα Νέα, Σημεία*, Θάρος, 4 Σεπτεμβρίου 1944

Λίγο αργότερα, το Μάρτιο του 1944, καταφθάνει από την Αθήνα το παλαιό στέλεχος του Ε.Σ., ο ταγματάρχης Στούπας, ο οποίος αναλαμβάνει την αρχηγία, και μεταφέρει το Τάγμα στο Μελιγαλά, όπου οι δυνατότητες στρατολογίας είναι μεγαλύτερες, καθώς οι διαθέσεις του πληθυσμού είναι ευνοϊκότερες για τα Τάγματα¹⁰³.

Ανάλογες προσπάθειες γίνονται και στις υπόλοιπες περιοχές. Στο Βαρθολομιό πρωτοστατεί ο γιατρός Νίκος Σπεντζάρης, υποστηρικτής και αυτός του Ε.Σ.. Καταφέρνει πολύ σύντομα να ιδρύσει τάγμα με διακόσιους ενόπλους, στηριζόμενος στο αντικομμουνιστικό κλίμα που κυριαρχεί στην κωμόπολη της Ηλείας, μετά τα γεγονότα που οδήγησαν στην διάλυση του τμήματος του Ε.Σ. με διοικητή τον Καραχάλιο¹⁰⁴. Στον Πύργο αντίθετα το τάγμα συγκροτείται κατόπιν ενισχύσεως που έρχεται από το Τάγμα Ευζώνων, που είχε εγκατασταθεί νωρίτερα στην Πάτρα.

Σύνταγμα Ευζώνων θα ιδρυθεί και στην Κόρινθο, το Φεβρουάριο του 1944¹⁰⁵, και ένας λόχος του, θα αποτελέσει τη βάση για την ίδρυση του Τάγματος στο Ναύπλιο.

Το Μάρτιο του 1944 ιδρύεται η Β' Διοίκηση Χωροφυλακής με έδρα την Τρίπολη, στην οποία υπάγονται οι ένοπλοι σχηματισμοί που μέχρι τότε ενεργούσαν με μια σχετική αυτονομία. Εξακολουθούν να παραμένουν σε σχετική αυτονομία τα Τάγματα του Γυθείου και της Σπάρτης. Διοικητής αναλαμβάνει ο συνταγματάρχης Παπαδόγγονας. Για υπαρχηγός προορίζεται ο υποστράτηγος Ζερβέας, φανατικός υποστηρικτής της ανάληψης ένοπλης δράσης, σε συνεργασία με τους Γερμανούς για την αντιμετώπιση του κομμουνισμού, ο οποίος τελικά για αδιευκρίνιστο λόγο απομακρύνεται¹⁰⁶. Παράλληλα ιδρύεται και το Τάγμα Ασφαλείας στην Τρίπολη, στο οποίο κατατάσσονται κάτοικοι, κυρίως από την

103 Για την ίδρυση του Τάγματος Ασφαλείας Καλαμάτας στο: Ζερβής, ό.π., σ.σ. 380-392. Επίσης στην έκθεση προς το ΓΕΣ του αντισυνταγματάρχη Καζάκου, υπό τον τίτλο : «Ιστορία του Τάγματος Ασφαλείας Καλαμών (Μελιγαλά)», Φ.915/Β/1β, ΔΙΣ, ό.π. σ.σ. 187-200

104 Μούτολας, ό.π., σ.501-502

105 Για την Ιστορία του Συντάγματος Ασφαλείας στην Κόρινθο, στην έκθεση του Συνταγματάρχη Οικονόμου με τίτλο « Έκθεση Δράσεως του ΙΙΙ Τάγματος Ασφαλείας Κορίνθου», Φ.915/Γ/1β, ΔΙΣ, ό.π., σ.σ.224-233

106 Μούτολας, ό.π. σ. 503

περιοχή της Βόρειας Κυνουρίας, οι οποίοι φαίνεται ότι αντιμετώπιζαν προβλήματα λόγω των διώξεων που τους ασκούνταν από το ΕΑΜ¹⁰⁷.

Το Τάγμα της Τρίπολης θα αποτελέσει τη βάση για τη δημιουργία Ταγμάτων στο Βαλτέτσι και στον Αχλαδόκαμπο.

Παρατηρώντας τη διάταξη των δυνάμεων των Ταγμάτων στην Πελοπόννησο, συμπεραίνουμε, ότι η πρόθεση είναι να οχυρωθούν οι πρωτεύουσες των νομών, και δευτερευόντως οι κωμοπόλεις που διακρίνονται για την αντι-εαμική τους διάθεση.

Παράλληλα, ιδρύονται τάγματα με σκοπό να προστατεύουν τη βασική οδική αρτηρία σύνδεσης με την Αθήνα (Αχλαδόκαμπος, Βαλτέτσι), προκειμένου να μην αποκοπούν η επικοινωνία και η τροφοδοσία των πόλεων της Πελοποννήσου. Η στρατηγική αυτή, απηχεί και τις επιδιώξεις των Γερμανικών στρατευμάτων καθώς διατηρούν τις επικοινωνίες τους, και διαθέτουν μόνο το ελάχιστο των δυνάμεων – και μάλιστα με περιορισμένο αξιόμαχο¹⁰⁸ – για την αντιμετώπιση της αντάρτικης δραστηριότητας.

Η τακτική που εφαρμόζεται για τη συγκρότηση Ταγμάτων Ασφαλείας, κατά κανόνα είναι η εμφάνιση ενός Τάγματος, που σε πολλές περιπτώσεις προέρχεται από άλλες περιοχές και η εγκατάσταση του στην περιοχή. Η παρουσία ένοπλης δύναμης που επικαλείται την καταλυθείσα κρατική εξουσία, εμπεδώνει το αίσθημα ασφάλειας των αντι-εαμικών κατοίκων, ενώ παράλληλα αντιστρέφει το αρνητικό κλίμα που είχε δημιουργηθεί για την κρατική ανυπαρξία. Ταυτόχρονα ανακαλεί το αίσθημα της «νομιμοφροσύνης» ενός μεγάλου αριθμού αμέτοχων κατοίκων, που αντιμετώπιζαν με σχετική καχυποψία τις εαμικές πρωτοβουλίες, που γι' αυτούς «διασάλευν» την τάξη, δημιουργώντας αίσθημα ανασφάλειας. Επενδύοντας στα συντηρητικά αντανάκλαστικά των κατοίκων, αλλά και σε ιδιοτελείς συμπεριφορές, προσπορισμού οφελών, αλλά και

107 Ό.π., σ. 503

108 Στην Πελοπόννησο εδρεύει η 117η Μεραρχία κνηγών. Για την σύνθεση της βλ. σχετικά: Herman F. Meyer, *Από τη Βιέννη στα Καλάβρυτα: τα αιματηρά ήγη της 117ης μεραρχίας καταδρομών στη Σερβία και στην Ελλάδα*, (μετ.) Γιάννης Μυλωνόπουλος, Αθήνα, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, 2004

βελτίωσης του βιοτικού επιπέδου, τα Τάγματα πραγματοποιούν στρατολογίες, αυξάνοντας συνεχώς τη δύναμη του, επεκτεινόμενα σε νέες περιοχές.

Τα ελλιπέστατα αρχεία για τα Τάγματα Ασφαλείας και τη συγκρότηση τους – δείγμα και αυτό των ιδιαίτερων συνθηκών κάτω από τις οποίες ενσωματώθηκαν από το κράτος της εθνοφοροσύνης – δεν μας επιτρέπει να έχουμε μια σαφή εικόνα για τη σύνθεση τους.

Η πλέον διαδεδομένη άποψη, που διατρέχει ειδικά την φιλο-εαμική βιβλιογραφία, είναι ότι τα Τάγματα, επανδρώνονται με «λούμπεν» στοιχεία, ή ανθρώπους των όπλων, και του ποινικού δικαίου. Η άποψη αυτή φαίνεται να ανταποκρίνεται σε αρκετές περιπτώσεις, ειδικά στα Τάγματα Ασφαλείας της Αθήνας, της Εύβοιας, και της Θεσσαλονίκης¹⁰⁹, άλλωστε αυτοί οι τύποι στρατιωτών είναι απαραίτητοι για την πλαισίωση κάθε ένοπλου σχηματισμού. Πρέπει επίσης να έχει βάση, κατά τη συγκρότηση των αρχικών πυρήνων των Ταγμάτων, σε περιοχές που δεν υπάρχει μεγάλη διάθεση για συμμετοχή.

Ο πολύ μεγάλος αριθμός όμως των Ταγμάτων στην Πελοπόννησο μάλλον ανατρέπει αυτή την άποψη¹¹⁰, η οποία συνεχώς μέχρι σήμερα, αναπαράγεται στην σχετική βιβλιογραφία. Παίρνει δε τον χαρακτήρα ενός «βιβλιογραφικού μύθου» που εξυπηρετεί και τις δύο πλευρές, αφού για τους εαμικούς, οι αντίπαλοι εμφανίζονται ως διανοητικά και κοινωνικά καθυστερημένα άτομα, για τη βιβλιογραφία δε της «εθνοφοροσύνης» ο μύθος των «λούμπεν» ταγμάτων, μεταθέτει τις ευθύνες για τη βιαιότητα τους από την παράταξη.

Φαίνεται επίσης πως εξυπηρετεί υστερόχρονες ερμηνείες που περιορίζουν το φαινόμενο του δοσιλογισμού σε αντικοινωνικές ομάδες, και αναβαθμίζουν την αντίσταση ως καθολική, εντάσσοντας την στο εθνικό αφήγημα.

Η κατάταξη στα Τάγματα Ασφαλείας, σε πολλές περιοχές παίρνει, μαζικό χαρακτήρα που είναι δύσκολο να ερμηνευτεί απλουστευμένα ως μια

109 Για την σύνθεση των ένοπλων δοσιλογικών σχηματισμών στην Μακεδονία βλ. σχετικά: Στράτος Δορδανάς, *Έλληνες, εναντίων Ελλήνων*, Θεσσαλονίκη, Επίκεντρο, 2006

110 Σε τηλεγράφημα που φέρεται να αποστέλλει ο αρχηγός των Τ.Α. στην Πελοπόννησο Παπαδόγγονας, με αφορμή την απόπειρα κατά του Χίτλερ, αναφέρεται ο αριθμός των 5.000 ανδρών. Το τηλεγράφημα του Παπαδόγγονα και σχετική φιλολογία «απαλλακτικού» χαρακτήρα σχετικά με αυτό στο: Ζερβής, ό.π., σ.σ. 500-513, επίσης για τον αριθμό των ταγμάτων στην Πελοπόννησο: Γασπαρινάτος, ό.π., σ.σ. 230-231

αντικοινωνική συμπεριφορά, το ποικίλο άλλωστε των προθέσεων που χαρακτηρίζουν τους κατατασσόμενους, δυσχεραίνει τέτοιου είδους ερμηνείες.

Οι εμπνευστές των Ταγμάτων βρήκαν μια «φιλόξενη» πολιτικά και ιδεολογικά περιοχή, που οι αξίες της νομιμοφροσύνης και του αντικομμουνισμού διακατείχαν μεγάλο μέρος του πληθυσμού.

Η υποστήριξη όμως στη μια ή στην άλλη πλευρά στις ιδιαίτερες συνθήκες τις κατοχής και των εμφύλιων συγκρούσεων δεν είναι εξ αρχής δεδομένη.

Παράλληλα με την ανασύσταση των κατασταλτικών μηχανισμών του δοσιλογικού κράτους, διεξάγεται και μια μεγάλη εκστρατεία αντικομμουνιστικής προπαγάνδας σε μια προσπάθεια να ανακληθούν τα συντηρητικά ανακλαστικά των κατοίκων. Η υποστήριξη στην κυρίαρχη ιδεολογία που αναπαράγει τον πολιτικό κόσμο του Μεσοπολέμου, δεν θεωρείται πλέον δεδομένη, καθώς έχει υποστεί πλήγματα από την παρουσία και τη δράση του ΕΑΜ.

Ταυτόχρονα λοιπόν με την ένοπλη αντιπαράθεση, διεξάγεται και μια ιδεολογική, σε μια παράλληλη προσπάθεια των ηγετών των Ταγμάτων να μετατοπίσουν τους συσχετισμούς με το μέρος τους. Τα πολιτικά όπλα του ΕΑΜ, η διαφώτιση και η προπαγάνδα χρησιμοποιούνται πλέον και από το αντικομμουνιστικό στρατόπεδο¹¹¹.

Η προσπάθεια αυτή φθάνει, σε πολλές περιπτώσεις, σε ακραίες και ενίοτε κωμικοτραγικές περιπτώσεις, που καταδεικνύουν όμως την ένταση με την οποία διεξάγεται αυτή η μάχη.

Στην κοινή (από το Φεβρουάριο του 1944, οι τρεις εφημερίδες τις Καλαμάτας κυκλοφορούν ως μία¹¹²) έκδοση των εφημερίδων της Καλαμάτας, υπάρχει η εξής ανακοίνωση:

111 Η χρήση της ιδεολογικής προπαγάνδας, δεν είναι εντελώς ξένη στα πολιτικά υποκείμενα του αντικομμουνισμού, καθώς χρησιμοποιήθηκε ευρύτατα από τα φασιστικά κινήματα του Μεσοπολέμου, αλλά και από την Ελληνική εκδοχή του, το καθεστώς της 4ης Αυγούστου, βλ. σχετικά Αγγελής, *Μεταξική προπαγάνδα και νεολαία*, ό.π., σ.σ. 24-50

112 Στις 9 Ιουνίου 1944, κατόπιν διαταγής των κατοχικών αρχών μετατρέπεται η εμφάνιση του τίτλου καθώς υπερτονίζεται η λέξη Νέα σε αντίθεση με τις λέξεις Σημαία και Θάρος, Ζερβής, ό.π. σ.σ. 344-345

«Συνιστώμεν είς άπαντας τους γονείς όπως αύριον Πέμπτην ώραν 6-7.30 αποστείλωσι τα τέκνα των από ηλικίας 15-20 ετών είς το «Τριανόν» ίνα παρακολουθήσωσι ομιλίαν του διοικητού του Λόχου κ. Θεοφάνους (σ.σ. πρόκειται για το διοικητή του Πρότυπου Τάγματος Χωροφυλακής) Οι μη συμμορφωθησόμενοι με τ' ανωτέρω θέλουσι φέρει ευθύνην¹¹³».

Η ιδεολογική μάχη ενάντια στον κομμουνισμό, θα πάρει μεγάλες διαστάσεις κατά την περίοδο του Εμφυλίου, και κάτω από τις ιδιαίτερες συνθήκες του Ψυχρού Πολέμου, φθάνοντας ως την ακραία εκδοχή της «αναμόρφωσης» της Μακρονήσου.

Οι ελεγχόμενες από τις κατοχικές αρχές εφημερίδες, βρίθουν ανακοινώσεων και προκηρύξεων των Ταγμάτων Ασφαλείας, με αντικομμουνιστικό περιεχόμενο και ταυτόχρονα με προτροπές για επάνδρωση των Ταγμάτων Ασφαλείας.

Χαρακτηριστική είναι, ότι μετά την ανάληψη της διοίκησης του Β' Αρχηγείου Χωροφυλακής, ο Παπαδόγονας μεταβαίνει στην Καλαμάτα όπου εκφωνεί λόγο, ο οποίος αναπαράγεται στην τοπική εφημερίδα.

Ανατρέχει στο πρόσφατο παρελθόν περιγράφοντας τις συνθήκες ανάδυσης του κομμουνισμού και τις συνέπειες του.

«...Κρυμμένοι οι ελάχιστοι Έλληνες Κομμουνισταί κάτω από τον πομπώδη τίτλο “Εθνικόν Απελευθερωτικόν Μέτωπον” οργάνωσαν κατά σατανικόν τρόπο τα μέσα τα οποία θα έρριπτον είς τον αγώνα εναντίων της Ελληνικής Φυλής. Παρέσυρον τους αφελείς, υπεχρέωσαν τους εύπορους υπό το πρόσχημα του απελευθερωτικού αγώνος να τους ενισχύσουν κατ' αρχάς οικονομικώς μέχρις που ηνδρώθησαν και, ότε τούτον επραγματοποιήθη ήρχισαν εκβιάζοντες αυτούς αποσπώντας τεράστια ποσά. Εκολακεύον ακολούθως τα πλέον χαμερπή ένστικτα του ατόμου, δια να παρασύρουν τους αφελείς, υποσχόμενοι είς τους νέους και τας νέας ελευθερίαν σαρκός, είς

113 Τα Νέα – Σημεία - Θάρρος, 23 Αυγούστου 1944

τους εύπορους και νεόπλουτους προστασίαν της περιουσίας των, είς τους πτωχούς πλούτη, είς του μωροφιλόδοξους τιμάς και αξιώματα¹¹⁴ ...»

Η αντικομμουνιστική σκέψη στην Ελλάδα κατά το Μεσοπόλεμο, συγκροτείται πάνω στο ιδεολόγημα, ότι ο «ελληνισμός» ως ιδεολογική ταυτότητα, είναι το αντίρροπο του κομμουνισμού. Ουδέποτε, λοιπόν, ο κομμουνισμός μπορεί να διεισδύσει ή να επικρατήσει στον Ελληνικό χώρο, καθότι είναι ιδεολογία που αρμόζει σε άλλους λαούς πολιτιστικά καθυστερημένους¹¹⁵. Η επικράτηση παρόλα αυτά του ΕΑΜ κατά την περίοδο της Κατοχής καταλήγει να είναι δυσερμήνευτη εξαιτίας της εδραιωμένης πεποίθησης περί του ασύμπτωτου κομμουνισμού και ελληνισμού. Η επικράτηση αυτή μπορεί να αποδοθεί στα δόλια μέσα που κατέρχεται ο κομμουνισμός προκειμένου να επικρατήσει. Σε αυτά περιλαμβάνεται και η σαρκική διαφθορά της νεολαίας, και άρα η διάσπαση της οικογένειας, του κυττάρου δηλαδή του έθνους. Πάνω ακριβώς σε αυτή τη διατύπωση, περί της δολιότητας και των «πολλαπλών προσωπειών» του κομμουνισμού θα στηριχθεί και η αυταρχικότητα και η φοβική θέσμιση του μεταπολεμικού εθνικόφρονος κράτους, αποτρέποντας την ανάπτυξη κάθε δραστηριότητας, η οποία θα ήταν αταύτιστη με τη συντηρητική ιδεολογία. Και συνεχίζει:

«...Ο Κομμουνισμός Αγαπητοί μου συμπολίται, δεν είναι ιδεολογία, είναι θεομηνία, είναι γάγγραινα, και θέλει θερμοκαυτήρα δια να θεραπευθή. Εκ της αρχής ταύτης εκκινούντες οι εν Μεσσηνία αξιωματικοί εθεωρήσαμε ότι είναι καθήκον μας πλέον να πολεμήσωμεν φανερά τον Κομμουνισμό¹¹⁶ ...»

Η από-πολιτικοποίηση του εαμικού επιχειρήματος συνδέεται με την απόδοση σε αυτό χαρακτήρα ασθένειας, η οποία δεν προσδιορίζεται κοινωνικά,

114 *Τα Νέα – Σημαία - Θάρος*, 24 Απριλίου 1944

115 Για την σχέση ελληνισμού και κομμουνισμού: Δέσποινα Παπαδημητρίου, *Από το λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των εθνικοφρόνων: η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα 1922-1967*, Αθήνα, Σαββάλας, c2006, σ. 171

116 *Τα Νέα – Σημαία - Θάρος*, ό.π.

αλλά ιατρικά και που ως τέτοια, χρήζει της άμεσης επέμβασης, η οποία – εν προκειμένω – θα πρέπει να είναι επώδυνη. Στη συγκυρία αυτό συνεπάγεται την βιαιότητα της καταστολής που ασκούν τα Τάγματα Ασφαλείας, η οποία καθίσταται επιβεβλημένη καθότι προέχει – με οποιοδήποτε κόστος να αντιμετωπιστεί ο κομμουνισμός. Η θεώρηση του «κομμουνισμού ως ασθένειας» εκδηλώνει για άλλη μια φορά την πεποίθηση, ότι ο κομμουνισμός δεν μπορεί να γίνει αποδεκτός από το «ελληνικό σώμα», παρά μόνο ως ασθένεια, που μπορεί όμως να βρει «θεραπεία» με το να επανέλθει ο «ασθενής» στα ιδεώδη του «ελληνισμού», ενίοτε βέβαια με βίαιο τρόπο¹¹⁷.

Προσπαθώντας να αυξήσει τους ρυθμούς στρατολόγησης που από ότι φαίνεται κινούνται με χαμηλούς ρυθμούς στην πόλη της Καλαμάτας, συνεχίζει προτρέποντας σε μεγαλύτερη συμμετοχή.

«...Δεν πρέπει οι άνθρωποι των πόλεων να εφησυχάζουν και να νομίζουν ότι η υπάρχουσα σήμερα δύναμις είναι αρκετή να τους προστατεύσει από τους κομμουνιστάς.

Ούτε πάλιν είναι επιτρεπτόν να περιμένουν οι άνθρωποι των πόλεων την σωτηρίαν των μόνων από τους χωρικούς οι οποίοι υπέστησαν και υφίστανται τα μεγαλύτερα δεινά από τους κομμουνιστάς. Δυστυχώς παρατηρώ ότι οι άνθρωποι των πόλεων και ιδία οι κάτοικοι των Καλαμών δεν ενίσχυσαν όσον έπρεπε τον αγώνα μας. Η αποφυγή κατατάξεως είς τας Εθνικάς δυνάμεις είναι σφάλμα ασυγχώρητον¹¹⁸...»

Η ίδια ανησυχία διακατέχει και το διοικητή του Τάγματος Ασφαλείας Μελιγαλά ταγματάρχη Στούπα, ο οποίος προσπαθεί να αντιμετωπίσει την εαμική επιχειρηματολογία και να διασκεδάσει τους φόβους, προκειμένου να

117 Για την πρόσληψη του κομμουνισμού ως ασθένειας στον «αναμορφωτικό» λόγο της Μακρονήσου βλ. σχετικά: Στρατής Μπουρνάζος, «Ο αναμορφωτικός λόγος των νικητών στη Μακρόνησο: η ένταξη του Εμφυλίου στην προαιώνια ιστορία της φυλής, ο διηθητός ιός του κομμουνισμού και ο ρόλος της αναμόρφωσης», *Λοκίμες*, 6, (1997), σ.σ. 119-121

118 *Τα Νέα – Σημεία - Θάρρος*, 25 Απριλίου 1944. Η ομιλία του Παπαδόγγονα δημοσιεύθηκε σε συνέχεια στο φύλλο της επόμενης ημέρας

αντιμετωπιστεί η απροθυμία στρατολόγησης. Αφού προτρέπει τους Μεσσήνιους να «εγκαταλείψουν τους Κομμουνιστάς» συνεχίζει:

«...επανέλθετε εις τα ειρηνικά σας έργα, εις την περιουσίαν σας, εις την ιδιοκτησίαν σας να ζήσετε ήσυχα και αρμονικά με τους συμπατριώτες σας, και για το μέλλον της Ελλάδος πολλοί άριστοι πατριώται πολιτικοί και στρατιωτικοί απεργάζονται και πονούν.

Σας λένουν ότι μας πηγαίνουν εις το Ανατολικόν μέτωπον, ουδέν αναληθέστερον.

Σε εμάς έδωκε τα όπλα η πατρίς και για τον εσωτερικόν εχθρό και μόνον εσωτερικόν (Κομμουνισμόν).

Σας λένουν ότι συνεργαζόμεθα με τους Γερμανούς. Ναι. Μας παρέσχον όπλισμόν δια την καταπολέμησιν του Κομμουνισμού και μόνον και μας συντρέχουν εις την καταπολέμησιν της γάγγραινας αυτής και γνωρίζεται πολύ καλά με πόσας θυσίας έχουν και αυτοί πληρώσει εις αίμα και ίσως περισσότερο ημών¹¹⁹...».

Η δημοσιοποίηση της σχέσης Ταγμάτων και Γερμανών θα αποτελέσει «ταμπού» για τη βιβλιογραφία της εθνικοφροσύνης μεταπολεμικά¹²⁰, ακόμη και στα εξεταζόμενα κείμενα αποφεύγεται η ανάδειξη της.

Φαίνεται πως ο Στούπας προσπαθεί να διασκεδάσει τους φόβους, για εμπλοκή των δυνάμεων του στο Ανατολικό Μέτωπο, αλλά περισσότερο μάλλον τις ανησυχίες, για σύγκρουση των Ταγμάτων με τις συμμαχικές δυνάμεις (ήδη από το συνέδριο του Λιβάνου τα Τάγματα Ασφαλείας έχουν καταδικαστεί). Ξεκαθαρίζει λοιπόν πως η προσφυγή στα όπλα αφορά μόνο τον «εσωτερικό εχθρό», τους κομμουνιστές δηλαδή.

Η δημιουργία ανοιχτών και μαζικών οργανώσεων από το ΕΑΜ συνιστά τομή και νεωτερισμό για την Ελληνική πολιτική κουλτούρα. Μέχρι τον πόλεμο,

119 Τα Νέα – Σημαία - Θάρρος, 13 Αυγούστου 1944

120 Κωστόπουλος ό.π. passim

η πολιτική συμμετοχή είναι διαμεσολαβημένη από τοπικούς πολιτευτές, οι οποίοι συνδέονται με τους εν δυνάμει ψηφοφόρους, μέσω πελατειακών σχέσεων, ανταλλάσσοντας τη ψήφο με μια σειρά από διευκολύνσεις, διαμεσολαβώντας εν τέλει, ακόμη και τη σχέση του ψηφοφόρου με το κράτος.

Οι θεσμοί που ανέδειξε το ΕΑΜ, οι λαϊκές συνελεύσεις, οι λαϊκές επιτροπές και τα δικαστήρια, κατέδειξαν τη σπουδαιότητα μιας αδιαμεσολάβητης σχέσης με τα κοινά. Ταυτόχρονα από αυτές τις μαζικές διαδικασίες αναδείχθηκε ένα νέο πολιτικό προσωπικό, που σε σύγκριση με το προπολεμικό, δεν χρειαζόταν τις διαπιστεύσεις του οικογενειακού ονόματος, της οικονομικής επιφάνειας, ή της κρατικής θέσης.

Οι αλλαγές αυτές που συντελούνται κατά τη διάρκεια της Κατοχής, επισείουν μια πραγματική απειλή για το πολιτικό και στρατιωτικό κατεστημένο. Στην αποτροπή αυτής της απειλής αποβλέπει και ο Στούπας, καλώντας τους κατοίκους της Μεσσηνίας να επιδείξουν νομιμοφροσύνη, αφήνοντας ξανά την διαχείριση, στην πολιτική και στρατιωτική ελίτ στους «άριστους πατριώτες».

Η απαίτηση για επίδειξη νομιμοφροσύνης είναι επαναλαμβανόμενο μοτίβο στις προκηρύξεις που εκδίδουν τα Τάγματα Ασφαλείας

«...Πάς δε νομοταγής και φρόνιμος πολίτης υποχρέωσιν νομίζομεν ότι έχει να συμβάλη είς την εξώντοσιν των ληστών οι οποίοι επότισαν μέχρι σήμερον με Ελληνικόν αίμα χαράδρες και βράχους των ωραίων Ελληνικών τοπίων.

Εν ονόματι του Θεού, Θρησκείας, Πίστεως, Πατρίδος και Οικογένειας άτινας επιζητούν να καταπατήσουν οι Μπολσεβίκοι σύντροφοι, πρέπει να βρούν πρωτοβουλίαν απαξάπαντες οι Έλληνες και να βοηθήσουν τους αναλάβοντες την δίωξην και εκκαθάρισην τούτων.

Σείς Αξιωματικοί και Δημόσιοι Υπάλληλοι είσθε υποχρεωμένοι να βοηθήσετε το Κράτος, είς το οποίον ανήκετε, προς εξασφάλισην της λειτουργίας της Κρατικής του Μηχανής.

Σείς κληρικοί, ομοίως προς διατήρησιν της Θρησκείας την οποίαν οι εγκληματίαι αυτοί θέλουν να ξεθεμελιώσουν.

Σείς οι υπάλληλοι Νομικών Προσώπων και Ιδιωτικοί τοιούτοι, επίσης προς κανονικήν λειτουργίαν των Κρατικών θεσμών.

Σείς δε αγρόται και εργάται που κατά μεγαλύτερον ποσοστόν παρασύρθητε παρά των Κομμουνιστών και εχρησιμοποιήθητε παρ' αυτών, είσθε υποχρεωμένοι να τους εγκαταλείψετε το ταχύτερον και με τα εργατικά και αγροτικά σας εργαλεία να τους καταφέρετε θανάσιμα χτυπήματα ίνα συμβάλητε στην αποσύνδεσιν του Κοινωνικού μας θεσμού και απερίσπαστοι πλέον ασχοληθήτε με τα ειρηνικά σας έργα.¹²¹...»

Η νομιμοφροσύνη ως έννοια στην Ελληνική συντηρητική σκέψη εμφανίζεται στο Μεσοπόλεμο, ως βασικό συστατικό στοιχείο του δεξιού πολιτικού λόγου, καταδεικνύοντας την αντίθεση του «αντιβενιζελικού λαού» απέναντι στην «ανταρσία» του βενιζελικού στρατοπέδου. Στις πολιτικές και πολιτειακές μεταβολές, δηλαδή, που συντελούνται κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1920¹²².

Η επίκληση της νομιμοφροσύνης δεν αντιστοιχεί στη θεμελίωση της πίστης στο νόμο, αλλά στις θεμελιωμένες ιεραρχήσεις. Στην εκδήλωση πίστης, στον Ηγεμόνα – εν προκειμένω στον Βασιλιά – ο οποίος είναι και ο εγγυητής της κοσμικής τάξης, μέσω της οποίας διαιώνίζεται η κυριαρχία. Στην τομή που συνιστά η Κατοχή η συντηρητική σκέψη θα συνδεθεί με το σημαίνον έθνος μεταβάλλοντας κατά συνθήκη τα σημαινόμενα του προκειμένου να διεξάγει τον Εμφύλιο Πόλεμο.

Η πρώτη περιοχή από την οποία αποχωρούν οι Γερμανοί είναι η Πελοπόννησος. Στην Καλαμάτα η αποχώρηση πραγματοποιείται στις 5 Σεπτεμβρίου του 1944.

Από εκείνη τη στιγμή τα Τάγματα Ασφαλείας της Μεσσηνίας αρχίζουν να συμπύσσονται από τα προωθημένα φυλάκια στις μεγαλύτερες πόλεις της περιοχής, όπου υπήρχαν ισχυρές βάσεις.

121 *Τα Νέα - Σημεία - Θάρρος*, 14 Ιουνίου 1944

122 Παπαδημητρίου ό.π., σ.σ. 60-61

Ο ΕΛΑΣ εν τω μεταξύ κύκλωσε την Καλαμάτα απαιτώντας την παράδοση των Ταγμάτων, με αντάλλαγμα τη διασφάλιση της ζωής των μελών του Τάγματος.

Ο νομάρχης Περωτής πρωτοστάτησε στην απόρριψη της πρότασης, ανατρέποντας κάθε συμβιβαστική σκέψη ανάμεσα στους δοσιλογικούς κύκλους της Καλαμάτας.

Στη μάχη που ακολούθησε, στις 9 Σεπτεμβρίου 1944, ο ΕΛΑΣ κατέλαβε εύκολα την πόλη, και ακολούθησαν αγριότητες από μέρος του πληθυσμού που ακολουθούσε τα αντάρτικα τμήματα καθώς εξουδετέρωναν τις τελευταίες εστίες αντίστασης¹²³.

Η ηγεσία των Ταγμάτων της πόλης μαζί με λίγους άνδρες κατάφερε να διαφύγει προς το Μελιγαλά όπου βρισκόταν η άλλη μεγάλη βάση των Ταγμάτων Ασφαλείας της περιοχής. Εκεί είχαν καταφύγει οι ταγματασφαλίτες από τις γύρω περιοχές μαζί με τις οικογένειές τους. **Και εδώ οι διαπραγματεύσεις κατέρρευσαν γρήγορα και ξεκίνησε η μάχη που διήρκεσε από τις 13 έως τις 15 Σεπτεμβρίου του 1944 και κατέληξε στην κατάληψη της πόλης από τον ΕΛΑΣ με αντίτιμο εκατοντάδες νεκρούς και από τις δύο πλευρές. Όπως και στην Καλαμάτα, μαζί με τις δυνάμεις του ΕΛΑΣ συνέρρεε και πληθυσμός από τα γύρω χωριά ζητώντας εκδίκηση για τους θανάτους δικών τους προσώπων που είχαν προκληθεί από τη δράση των Ταγμάτων. Ο νομάρχης και η ηγεσία των Ταγμάτων αφού αιχμαλωτίστηκαν, οδηγήθηκαν στην Καλαμάτα, όπου και λιντσαρίστηκαν από το συγκεντρωμένο πλήθος¹²⁴.**

Στην πόλη στήθηκαν λαϊκά δικαστήρια όπου με βάση μαρτυρίες που προερχόταν από τις τοπικές οργανώσεις του ΕΑΜ, αλλά και από κατοίκους άλλοι ελευθερώνονταν και άλλοι εκτελούνταν. Ο τόπος, ο οποίος χρησιμοποιήθηκε για να συγκεντρωθεί ο μεγάλος αριθμός των νεκρών της μάχης, αλλά και των αντιποίνων που ακολούθησαν είναι η γνωστή Πηγάδα, που στα μετεμφυλιακά

123 Κριμπάς, *Η Εθνική Αντίσταση στη Μεσσηνία και τους γύρω νομούς*, ό.π., σ. 308

124 Για την περιγραφή της μάχης του Μελιγαλά και τα όσα ακολούθησαν στα: Μούτουλας, ό.π., σ.σ 573-581, και Σπύρος Ξιάρχος, *Η αλήθεια για τον Μελιγαλά*, Καλαμάτα, [χ.ό.], 1982, passim, Κριμπάς, ό.π., σ.σ 340-342

χρόνια αποτέλεσε τον τόπο σύμβολο της «αγριότητας των κομμουνιστών», ενταγμένη στον «εθνικόφρον» αφήγημα για τα χρόνια της Κατοχής.

Την ίδια εξέλιξη είχε και η περικύκλωση των Γαργαλιάνων, όπου έδρευε το Τάγμα Ασφαλείας με αρχηγό τον ταγματάρχη Στούπα¹²⁵. Μετά από μάχη ο Στούπας διαφεύγει τη σύλληψη και καταφεύγει στην Πύλο, όπου και αυτοκτονεί, όταν αποφασίζεται η παράδοση του Τάγματος στον ΕΛΑΣ. Με τον ίδιο τρόπο διαλύονται και οι βάσεις των Ταγμάτων Ασφαλείας στον Πύργο, στο Μυστρά και στον Αχλαδόκαμπο, ενώ παραδίδονται κατόπιν συμφωνίας οι φρουρές στην Κόρινθο και στο Ναύπλιο¹²⁶.

Μετά τη διάλυση όλων των βάσεων των Ταγμάτων στην Πελοπόννησο, οι δυνάμεις του ΕΛΑΣ κατευθύνθηκαν προς την Τρίπολη, όπου και υπήρχε η κεντρική διοίκηση των Ταγμάτων. Μετά και από παρέμβαση του απεσταλμένου της κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας, Παναγιώτη Κανελλόπουλου, θα επιτευχθεί συμφωνία ανάμεσα στον Άρη Βελουχιώτη και τον Παπαδόγγονα¹²⁷. Με τη συμφωνία προβλέπεται να παραδώσουν οι ταγματασφαλίτες τα όπλα τους στη Βρετανική στρατιωτική αποστολή, και να εγκατασταθούν στις Σπέτσες κάτω από Βρετανική φύλαξη, μέχρι να αποφασισθεί η τύχη τους.

Οι δυνάμεις τελικώς, που θα αποχωρήσουν από την Πελοπόννησο θα αποτελέσουν το βασικό ένοπλο σχηματισμό του αντι-εαμικού μετώπου, στη σύγκρουση των Δεκεμβριανών, αλλά και κατά την περίοδο της Λευκής Τρομοκρατίας, όταν το κράτος δεν θα έχει καταφέρει να συγκροτήσει τις δυνάμεις του ενάντια στην απειλή που αντιπροσωπεύουν οι κομμουνιστές.

Για τη συμμετοχή τους αυτή, η δοσιλογική δράση τους θα αποσιωπηθεί, και θα επανενταχθούν στο εθνικό σώμα.

125 Νωρίτερα ο Στούπας είχε αποχωρήσει από τη διοίκηση του Τάγματος Μελιγαλά, για να αναλάβει τη συγκρότηση Τ.Α. στους Γαργαλιάνους, πλησίον της γενέτειράς τους, του χωριού Λευκή.

126 Για τη συμφωνία μεταξύ των αντιμαχομένων βλ. σχετικά: «Κοινό συμφωνητικό μεταξύ των αντιμαχομένων πλευρών Ν. Αργολίδος», Φ.915/Δ/11θ, ΔΙΣ ό.π., σ.σ. 156-157

127 Για την παρέμβαση, τις διαπραγματεύσεις και την επίτευξη συμφωνίας βλ. σχετικά: Παναγιώτης Κανελλόπουλος, *Ημερολόγιο Κατοχής: 31 Μαρτίου 1942*, 4 Ιανουαρίου 1945, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 2003, σ.σ. 653-659

Η ιδεολογία του αντικομμουνισμού που αναπτύχθηκε κατά τη διάρκεια της Κατοχής στα πλαίσια των ένοπλων δοσιλογικών οργανώσεων, ανασχηματισμένη από τις εξελίξεις που ακολούθησαν, θα αποτελέσει τη βασικότερη συνιστώσα της «πολεμικής εθνικοφροσύνης» που θα διεξάγει τον Εμφύλιο.

Ο μνημονικός λόγος των Ταγμάτων Ασφαλείας

Με δεδομένη την νοητική τομή που συνιστά ο Εμφύλιος πόλεμος, επιχειρείται η διερεύνηση του μνημονικού λόγου ηγετικών στελεχών των Ταγμάτων Ασφαλείας, όπως αυτός αποτυπώνεται σε μια σειρά εκθέσεων που υποβλήθηκαν στα μέσα της δεκαετίας του 1950 στη Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού.¹²⁸

Εκ προοιμίου γίνεται κατανοητό ότι η υποβολή των εκθέσεων αυτών, παρακολουθεί τη de facto ενσωμάτωση των Ταγμάτων Ασφαλείας (Τ.Α.) στον κρατικό μηχανισμό, παρακάμπτοντας το ακανθώδες ζήτημα εάν οι μονάδες αυτές αποτελούν τμήμα του εθνικού στρατού, καθώς ο χρόνος σύστασης δράσης τους, δηλαδή η Κατοχή, εντάσσονται στις λειτουργίες και στη χρονική συνέχεια των ένοπλων κρατικών σχηματισμών¹²⁹.

Η αφετηριακή μας πρόταση συνίσταται στο ότι την περίοδο αυτή, μέσω των ρητορικών στρατηγικών που θα εξετάσουμε, οι μείζονες νοηματοδοτικοί προσανατολισμοί της κατοχικής περιόδου που αποτυπώνονται στον άξονα Κατοχή/Αντίσταση και συνεκδοχικά έλληνες/ξένοι, αποδιαιθρώνονται. Οι αναφορές στο πλαίσιο της κυρίαρχης πολιτικής ρητορικής μετατοπίζονται στον άξονα κομμουνισμός/αντικομμουνισμός, ο οποίος συνιστά κεντρικό ερμηνευτικό και νομιμοποιητικό σχήμα της εμφυλιοπολεμικής και μετεμφυλιακής περιόδου.

128 Ένα τμήμα του εξεταζόμενου υλικού είναι δημοσιευμένο στη γνωστή πολύτομη έκδοση της Διεύθυνσης Ιστορίας Στρατού, *Αρχαία Εθνικής Αντίστασης, 1941-1944*, ΔΙΣ, Αθήνα, 1998, οι υπόλοιπες εκθέσεις που εξετάζονται στο κείμενο παραμένουν αδημοσίευτες, διαθέσιμες όμως για το κοινό στη ΔΙΣ.

129 Για την προβληματική ένταξη των Ταγμάτων Ασφαλείας στο μετεμφυλιακό κράτος βλ. σχετικά: Τάσος Κωστόπουλος, *Η αυτολογοκριμένη μνήμη : τα τάγματα ασφαλείας και η μεταπολεμική εθνικοφοροσύνη*, Αθήνα, Φιλίστωρ, 2005

Αίρονται έτσι εμπράκτως οι ορίζουσες σημασιολογίας της κατοχικής περιόδου από το μεταπολεμικό κόσμο, καθώς οι πρακτικές του κατοχικού κράτους δεν συνιστούν πλέον ασυνέχεια ή έστω κατάσταση ανάγκης όπου αίρονται οι κανονικότητες των λειτουργιών της δημόσιας σφαίρας. Η νοηματοδότηση της περιόδου με άξονα αναφοράς το εμφυλιακό διακύβευμα, νομιμοποιεί τις πρακτικές των δοσιλογικών μηχανισμών, αποδίδοντας εν τέλει το κατοχικό κράτος ως συνέχεια του προπολεμικού.

Οι διαπιστώσεις αυτές εποπτεύουν την ανάγνωση του μνημονικού λόγου των Τ.Α., καθώς μας επιτρέπουν να ανιχνεύσουμε, σε ένα πρώτο επίπεδο, τις συνθήκες παραγωγής νοήματος, με δεδομένο ότι η αναπαραγωγή της βιωμένης εμπειρίας διαθλάται από τα διαιρετικά προτάγματα και τους αναπροσανατολισμούς που επέφερε ο Εμφύλιος. Η μνήμη και η αποτύπωση της εμπειρίας, με τους όποιους περιορισμούς επιβάλλει το πλαίσιο εκφοράς του λόγου (οι στρατιωτικοί μηχανισμοί εν προκειμένω) αναδιατάσσει τις αναφορές που θα μπορούσαν να έχουν διαιρετικές όψεις στο εσωτερικό του γραφειοκρατικού μηχανισμού.

Οι εκθέσεις αυτές γραμμένες σε πρώτο πρόσωπο, αποτυπώνουν – υπακούοντας στις διεργασίες της μνήμης αλλά και των περιορισμών που τίθενται από τη συγκυρία και τις στοχεύσεις του πολιτικού αυτού χώρου – τις υποκειμενικές θεάσεις και εννοήσεις της συγκυρίας, οι οποίες ταυτόχρονα αποστασιοποιούνται από τις ιδιαιτερότητες της προφορικής τους διάστασης μέσω του γραπτού λόγου, που εν προκειμένω πειθαρχεί στους καταναγκασμούς που επιβάλλει η γραφειοκρατική ιδιόλεκτος. Ο «πραγματικός» και ο «φανταστικός» κόσμος του αφηγητή ανασυγκροτείται μέσα από το συμβολικό πεδίο της γλώσσας και μέσω αυτής αξιώνει το καθεστώς του αληθινού ως προς τα περιστατικά και του έγκυρου ως προς την αξιολογότησή τους. Η φυσική παρουσία στο χώρο των συμβάντων σε συνδυασμό με την παράθεση μιας σειράς γεγονότων, ονομάτων και αριθμών υπογραμμίζουν υπόρρητα την προτεραιότητα του αφηγητή να στοιχειοθετήσει για τη μαρτυρία του το τεκμήριο της εγκυρότητας.

Τα κείμενα αυτά συνιστούν ένα ιδιότυπο σώμα πληροφοριών για την περίοδο της Κατοχής, μέσω των οποίων οι αφηγητές επιχειρούν να ανασυστήσουν μια σειρά από γεγονότα, σχέσεις αλλά και αντιθέσεις αντιφάσεις και αναπροσανατολισμούς κατά τον επικαλούμενο ιστορικό χρόνο. Πρακτικά όμως το σύνολο των πληροφοριών μετεγγράφεται, αναπαράγεται και εν τέλει λειτουργεί σε μια ποιοτικά διαφορετική συνθήκη, στο ιστορικό «παρόν» της γραφής, λίγο μετά την λήξη του εμφυλίου.

Η ανάγνωση των κειμένων μνημονικής αφήγησης θα πρέπει να υπερβαίνει τη θετικιστική μονομέρεια της αναζήτησης «αλήθειας» ή «ψεύδους», με δεδομένο ότι η μαρτυρία δεν μπορεί να αποδώσει ως πιστή αντανάκλαση τα συμβαίνοντα στην «εξωτερική» πραγματικότητα, παρά μόνο διαθλασμένα μέσα από ένα πλέγμα κοινωνικών και ιστορικών συνδηλώσεων που συγκροτούν τον «κόσμο» του αφηγητή.

Η ιδιομορφία άλλωστε του σώματος των κειμένων που εξετάζεται, δεν μας επιτρέπει την ανασύσταση μέσα από χρονολογικές και γεγονοτολογικές σειρές μιας «αντικειμενικής» πραγματικότητας. Οι μακροσκελείς αναφορές από τη μια και οι «εκκωφαντικές» σιωπές από την άλλη, δεν στοιχειοθετούν απαραίτητα αδυναμίες συγκρότησης της μνήμης, αλλά καταναγκασμούς στη διαδικασία της γραφής που υπαγορεύονται από εμπλοκές και διακυβεύματα, όχι του παρελθόντος, αλλά τη στιγμή της γραφής και εν όψει των μετώπων που συγκροτούνται με αναφορά στο παρελθόν αλλά στοχεύουν στη διαχείριση της συγκυρίας.¹³⁰

Ειδικά στα κείμενα μνημονικού λόγου που αφορούν τη δεκαετία του '40, οι περιπλοκές που ακολούθησαν τη λήξη της Κατοχής και την εξέλιξη του Εμφυλίου συγκροτούν, στη συγκυρία της αφήγησης, προφανώς εμπρόθετη γραφή που ετεροκαθορίζεται από τις εκάστοτε σκοπιμότητες (φανερές ή άδηλες) – που προβάλλουν κάθε φορά, τα κοινωνικά περιβάλλοντα και οι εσωτερικές πειθαρχίες του υποκειμένου – επιδιώκοντας τη νομιμοποίηση ενός συνόλου

¹³⁰Πρβλ, Νίκος Ροτζώκος, «Απομνημονεύματα του '21 ως υλικό ιστοριογραφίας», *Δοκίμης* 2, (1994) σ.4

δράσεων και συμπεριφορών του παρόντος μέσω της ανασηματοδότησης του παρελθόντος.

Η αναζήτηση λοιπόν κριτηρίων «εγκυρότητας» και στοιχείων «ιστορικής αλήθειας» στην αφηγούμενη εμπειρία έχει αξία μόνο στο βαθμό που η διερεύνηση πειθαρχείται από την προτεραιότητα ανίχνευσης και εν τέλει ανασύστασης ενός συνόλου συμπεριφορών, στάσεων και νοοτροπιών, αλλά και των εγγραφομένων προσωπικών ή συλλογικών αφηγηματικών στρατηγικών και μυθολογιών που συγκροτούν το «σύμπαν» του αφηγητή. Από την ανασύσταση εν τέλει των συνθηκών παραγωγής του νοήματος, του λόγου που διατρέχει την αφηγηματική πρακτική, εν προκειμένω του λόγου της εθνικοφροσύνης.¹³¹

Το τέλος του εμφυλίου, εκτός από τη στρατιωτική επικράτηση της δεξιάς παράταξης και την ηγεμονία του λόγου των νικητών, ο οποίος συνοδεύεται και από μια σειρά εξωγλωσσικών κοινωνικών και πολιτικών πρακτικών που – ακολουθεί η θεμελίωση του μετεμφυλιακού κράτους και των χαρακτηριστικών που προσέλαβε έως το τέλος της δικτατορίας του 1967.¹³²

131 Για τη διαχείριση της μνήμης από τα ιστορικά υποκείμενα και από την ιστοριογραφία βλ. σχετικά: P. Connerton, *How societies remember*, New York, 1989. Παναγής Παναγιωτόπουλος, «Η κομμουνιστική μνήμη της ήττας: διερευνώντας τις κοινωνικές προϋποθέσεις της μετα-ιστορικής δικαίωσης», *Δοκίμης*, 6, 1997. Νίκος Θεοδοκάς, «Τα ίχνη και η κατασκευή του παρελθόντος: ο Μάρξ και η κριτική ιστοριογραφία» στο Ν. Θεοδοκάς και Γ. Σταθάκης, *Η ιστορικότητα του κεφαλαίου και η οικονομία των εννοιών*, Αθήνα, Ο Πολίτης, 1996. Reinhart Koselleck, *Futures Past: on the semantics of historical time*, London, Cambridge, c1985, και του ίδιου, «Γοποθέτηση του ιστορικού και χρονικότητα: συμβολή στην ιστοριογραφική προσέγγιση του ιστορικού κόσμου», στο *Αναζητήσεις της νεώτερης Γερμανόφωνης ιστοριογραφίας*, Αθήνα, Μνήμων, 2000. Jacques Revel, Giovanni Levi, «*Political uses of the Past: the recent Mediterranean experience*», London, Frank Gas, c2002. John Gillis (ed), «*Commemorations: the politics of social identity*», Princeton, Princeton University Press c1994. George Marcus, «Μετά την κριτική της Εθνογραφίας» στο Δήμητρα Γκέφου-Μαδιανού (επ.), *Ανθρωπολογική θεωρία και εθνογραφία*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1998. Maurice Bloch, «Χρόνος, αφηγήσεις και η πολλαπλότητα του παρελθόντος», στο Δήμητρα Γκέφου-Μαδιανού, ό.π., Αντώνης Λιάκος, «Δοκίμιο για μια ποιητική της ιστορίας», *Τα ιστορικά*, 1999, -16:31. Ελένη Ανδριάκαινα, «Μνήμη και εθνικιστική ιδεολογία», *Δοκίμης*, 2003, 11-12, σ. 315-349. Paul Ricoeur, *Η αφηγηματική λειτουργία*, Αθήνα, Καρδαμίτσα, 1990

132 Για την θεώρηση του λόγου ως αναφερόμενου σε δίκτυα νοημάτων που συναρθρώνουν γλωσσικές και εξωγλωσσικές πρακτικές βλ. σχετικά, Laclau E., Mouffe C. *Hegemony and socialist strategy*, London, Verso, 1985, για μια επισκόπηση των κατά Laclau θεωρήσεων του λόγου: Γιάννης Σταυρακάκης, «Αντινομίες του φορμαλισμού», *Επιστήμη και Κοινωνία*, τ. 12, (2004)

Ο αντικομμουνιστικός λόγος και η ιδιαίτερη ελληνική εκδοχή του, ο λόγος της «εθνικοφροσύνης»¹³³ παραμένει για δεκαετίες μετά το τέλος του πολέμου ένας ιδιάζων «πολεμικός λόγος».

Επιχειρώντας μια φορμαλιστική προσέγγιση του λόγου της εθνικοφροσύνης διαπιστώνουμε ότι κομβικό σημείο στην άρθρωσή του αποτελεί ο όρος «έθνος» και ειδικότερα «εχθρός του έθνους» με τις διαφορετικές – κατά περίπτωση - σημασιοδοτήσεις της.

Παρότι το έθνος αποτελεί τον όρο που φέρεται να νομιμοποιεί τις πρακτικές του μετεμφυλιακού κράτους, είναι δύσκολο να προσδιορίσουμε με σχετική σαφήνεια τα περιεχόμενα και τις κατά περίπτωση σημασίες της, καθώς τις ιστορικοκοινωνικές της αναφορές.

Αυτή ακριβώς η ασαφής πολιτική ταυτότητα που προδίδει η ευρεία χρήση του όρου έθνος, η ασαφής ιστορική του θεμελίωση και αναγωγή στις πρακτικές της Κατοχής, οδηγεί στη διαπίστωση ότι πρόκειται περισσότερο για ρηματικές πρακτικές νομιμοποίησης και αναπαραγωγής της εξουσίας των νικητών, για μια ολιστική ιδεολογική κατασκευή που δεν αποβλέπει στην ενεργοποίηση ενοποιητικών πρακτικών όπως λειτουργούν οι κληρονομημένοι εθνικισμοί, αλλά

133 Παρότι ο λόγος της εθνικοφροσύνης εκφέρεται ως κύριο πολιτικό, ιδεολογικό και κοινωνικό πρόταγμα για τρεις δεκαετίες, η μελέτη των ιδιαίτερων διαστάσεων του, της ποικιλομορφίας, των αντινομιών, των κοινωνικών διαστάσεων, είναι μάλλον δυσανάλογα μικρή της ευρύτητας του φαινομένου. Σημείο αναφοράς για τη μελέτη της περιόδου βλ. σχετικά: Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, *Κράτος, κοινωνία, εργασία στη μεταπολεμική Ελλάδα*, Αθήνα, Θεμέλιο, c1987, για τις κοινωνικές διαστάσεις του φαινομένου στην Μακεδονία: Βασίλης Γούναρης *Εγνωσμένων κοινωνικών φρονημάτων*, Παρατηρητής, [Θεσσαλονίκη], c 2002, για ιδεολογικές και πολιτικές πλευρές του φαινομένου: Άγγελος Ελεφάντης, *Μας πήραν την Αθήνα: ξαναδιαβάζοντας την ιστορία, 1941-50*, Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2002, για τον λόγο της εθνικοφροσύνης ως «αναμορφωτικό» λόγο στις ακραίες συνθήκες της Μακρονήσου στο: Στρατής Μπουρνάζος, «Ο αναμορφωτικός λόγος των νικητών στη Μακρόνησο: η ένταξη του Εμφυλίου στην προαιώνια ιστορία της φυλής, ο «διθητητός ιός του κομμουνισμού και ο ρόλος της «αναμόρφωσης» στο αφιέρωμα στο *Δοκίμης 6*, (1997), σ.σ 101-133 επίσης για τις τομές και τις ασυνέχειες του ακροδεξιού λόγου: Δέσποινα Παπαδημητρίου, «Το ακροδεξιό κίνημα στην Ελλάδα, 1936-1949» στο συλλογικό: Χάρκεν Φλάτσερ, *Η Ελλάδα '36-'49*, Καστανιώτης, Αθήνα, 2003, σ.σ. 138-149. Για τις διαμορφώσεις της συντηρητικής σκέψης στην Ελλάδα από το 1922 έως το 1967 με ιδιαίτερη αναφορά στην έννοια της εθνικοφροσύνης στο: Δέσποινα Παπαδημητρίου, *Από τον λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των εθνικοφρόνων*, Σαββάλας, Αθήνα, c2006, για τις καταγωγικές αρχές του ακροδεξιού λόγου στην Ελλάδα και τη σύνδεση του με το φασιστικό φαινόμενο στα χρόνια του μεσοπολέμου στο: Σπύρος Μαρκέτος, *Πώς φίλησα τον Μουσολίνι: τα πρώτα βήματα του ελληνικού φασισμού*, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2006

στη θεμελίωση μιας ανταγωνιστικής διπολικής σχέσης ανάμεσα στο έθνος και τους εχθρούς του, που εν προκειμένω αντιστοιχίζεται ανάμεσα στους νικητές και τους ηττημένους του εμφυλίου, ανάμεσα στο έθνος και τους προδότες που εξοβελίζονται από το εθνικό σώμα, ανάμεσα στους «εθνικόφρονες» και τους κομμουνιστές¹³⁴.

Ο λόγος της «εθνικοφροσύνης» απομειώνει κάθε σημασιολογική ελευθερία που περιέχουν οι όροι στην κοινή τους χρήση και μέσω απλουστευτικών, αλλά αγορευτικά ισχυρών δίπολων, εικονογραφεί ένα διχοτομημένο πολιτικό πεδίο και ένα διχοτομημένο κοινωνικό σώμα, ανάμεσα στο «εμείς» και οι «άλλοι». Ο λόγος αυτός, απαγορεύοντας ουσιαστικά μια κριτική των προϋποθέσεων αλλά και των αναφερομένων του, οδηγείται και εγκλωβίζεται στην κατασκευή μιας πολλές φορές άχρονης και υπερβατικά εννοιολογημένης αντιπαλότητας, τεκμηριώνοντας και νομιμοποιώντας τις πρακτικές του στην παρουσία του «άλλου». Θεμελιώνει την καταστολή και τον αυταρχισμό, την κατ' επίφαση δημοκρατία, με βάση την απειλή που επισείει το απόλυτο «κακό», δηλαδή στο μεταφορικό άξονα, ο ηττημένος πολιτικός αντίπαλος. Η παραδοξότητα της διατύπωσης του διχοτομικού σχήματος (εθνικό-αντεθνικό) που εσωτερικεύεται στα πλαίσια του λόγου των εθνικοφρόνων, έγκειται στη μετάθεση της απειλής από την οριογραμμή εντός της επικράτειας του έθνους κράτους και ταυτόχρονα στην άρνηση ύπαρξης της πολιτικής ετερότητας, τόσο χρήσιμη όμως για να προσδιοριστεί ο «εθνικός εαυτός».

– Η διαχείριση – μιας τέτοιας «ασύμμετρα» διαρθρωμένης απειλής, οδηγεί τον πολεμικό χαρακτήρα του εθνικόφρονος λόγου, καθώς το ακροατήριο της δεν είναι μόνον ο εχθρός, αλλά κυρίως ο εθνικός εαυτός, η νικήτρια

134 Επιχειρώντας να εντοπίσει τις διαφοροποιήσεις στα περιεχόμενα της έννοιας της «εθνικοφροσύνης» από την περίοδο του πολέμου στην μεταπολεμική περίοδο η Δέσποινα Παπαδημητρίου παρατηρεί: [«...η «εθνικοφροσύνη» εμφανίστηκε στο Μεσοπόλεμο ως σημαίνον για να δηλώσει την αστική συνείδηση, την συντηρητικότητα και την αντικομμουνιστική νοητική διάθεση, ορίζοντας ως εκ τούτου την συμβολική κοινότητα των «υγιώς σκεπτομένων Ελλήνων» πέραν της διαίρεσης βενιζελικών – αντιβενιζελικών. Εμπεριείχε έτσι την ιδέα της εθνικής ενότητας, (...) η ιδεολογία της εθνικοφροσύνης αντίθετα προσλαμβάνει μεταπολεμικά το ιστορικό της περιεχόμενο ως ιδεολογία του αποκλεισμού], Δέσποινα Παπαδημητρίου, *Από το λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των εθνικοφρόνων*, ό.π., σ.σ. 177-178

παράταξη. Το διακύβευμα δεν είναι πλέον η διαμάχη κομμουνισμού-αντικομμουνισμού, αλλά η διαχείριση της νίκης στον Εμφύλιο.

Η παρατεταμένη όμως «κατάσταση πολέμου» που διακηρύσσει και επιβάλλει, τελικά, ο λόγος αυτός, η ακατάπαυστη βιαιότητα της καταστολής, η παράδοξη φύση και οι συχνά παρανοϊκές εκδοχές του προπαγανδιστικού εθνικόφρονος λόγου, θα είχε καταρρεύσει γρήγορα, ή τουλάχιστον δεν θα επιδείκνυε αυτές τις αντοχές μέσα στον χρόνο αν δεν επένδυε σε ψυχοδυναμικές διεργασίες, ατομικών και συλλογικών υποκειμένων, της μετεμφυλιακής Ελλάδας.

Η ενεργητική δράση των υποκειμένων για την αποτροπή της απειλής που στην συγκυρία αντιπροσωπεύεται η πολιτική ετερότητα ή, έστω, η παθητική ουδετερότητα απέναντι στη διαιώνιση της αντιπαλότητας θα είχε εξαντλήσει τη δυναμική της αν δεν θεμελιωνόταν σε ένα σύνολο από λαϊκές πίστεις και δοξασίες, αν δεν ενεργοποιούσε τους μηχανισμούς δόμησης συλλογικών - αρνητικών κατά κανόνα - φαντασιώσεων, έτσι ώστε να μορφοποιούνται και να εσωτερικεύονται αποτελεσματικά οι παραδοξότητες της «εμφύλιας ειρήνης», αλλά και να νοηματοδοτούνται οι αντιφατικές πρακτικές των δράσεων υποκειμένων.

Η ίδια η φύση μιας πολεμικής αναμέτρησης - όπως και μιας πολεμικής ειρήνης - προϋποθέτει την ενεργοποίηση συναισθημάτων και ψυχικών διεργασιών που να καθιστούν τα υποκείμενα ικανά να διαχειριστούν τη σύγκρουση και τον ανορθολογισμό της.¹³⁵

Η ένταξη της «απειλής» ως βασικού αφηγηματικού μοτίβο στον εθνικόφρονα λόγο δεν ενσωματώνει απλά τις αναγκαιότητες διαχείρισης του διαιρετικού προτάγματος της μετεμφυλιακής κοινωνίας. Παράγει νομιμοποιήσεις αναγκαίες στη διαδικασία ενσωμάτωσης - ως ιστορικού παράδοξου ως προς το όχημα αυτής της ενσωμάτωσης, δηλαδή το έθνος,- των δοσιλογικών μηχανισμών της κατοχικής περιόδου στον εθνικό κορμό. Στο πλαίσιο του εθνικόφρονος λόγου,

135 Για την σχέση μεταξύ ιστορικότητας και ψυχισμού μέσα στο ακραίο περιβάλλον του Εμφυλίου βλ. σχετικά: Νίκος Σιδέρης, «Το εμφύλιο πνεύμα: εκφάνσεις του Εμφυλίου στην πολιτική ψυχολογία και κουλτούρα», *Λογικές*, 6, (1997), σ.σ. 51-74

λοιπόν, η ανασύσταση της κατοχικής περιόδου επιτελείται μέσω της εξουδετέρωσης του δικαιωτικού προτάγματος των κομμουνιστών, μεταθέτοντας τη χρονικότητα της σύγκρουσης από την περίοδο του Εμφυλίου σε αυτή της Κατοχής και επαναδιευθετώντας, έτσι, τη γενεαλογία της αντιπαλότητας - και της απειλής που αντιπροσωπεύει ο κομμουνισμός. Η άρση των περιόδων που ορίζονται ως Κατοχή (δηλαδή αντίσταση ή δοσιλογισμός) και απελευθέρωση (δηλαδή, έναρξη των εμφύλιων συγκρούσεων) συνιστά μια σημαίνουσα πτυχή αυτού του λόγου.

Έτσι επιχειρείται η υποβάθμιση του αντιστασιακού φαινομένου και η ανάδειξη των εμφύλιων συγκρούσεων, ως βασικός άξονας για την ανασύσταση των γεγονότων της Κατοχής. Στην κατεύθυνση αυτή, επιχειρείται η εξουδετέρωση ή η ακύρωση των σημασιών που φέρουν ορισμένα συστατικά στοιχεία του αντιπάλου, όπως αντίσταση, ανάρτης, απελευθέρωση, προδοσία κλπ.

Η αντίσταση στον εαμικό λόγο συνδέεται άμεσα με την παρουσία του λεκτικού πρόσημου «βουνό». Οι ορεινές περιοχές άλλωστε της Ελλάδας αποτελούν – εξαιτίας γεωφυσικών, στρατιωτικών αλλά και κοινωνικών παραμέτρων – προνομιακή περιοχή χωροθέτησης των αντιστασιακών πρακτικών.

Το πρόσημο «βουνό» – ως ο μη κατοικημένος χώρος – σημασιοδοτείται με διττό τρόπο στις ρηματικές λογικές των αντιπάλων του εμφυλίου οι οποίες εμπεριέχουν – διαμορφωμένες από τη συγκυρία της σύγκρουσης – ανάλογες σημασιολογήσεις που κληρονομούνται από τις τοπικές, παραδοσιακές κοινωνίες. Έτσι ο χώρος του βουνού μπορεί να αποτελεί ταυτόχρονα τον τόπο καταφυγής, οργάνωσης και δράσης ενάντια στην κοινωνική αταξία που επιφέρει η κατοχική συγκυρία, αλλά και χώρο από τον οποίο προέρχεται η απειλή ενάντια στην κοινωνική τάξη, όπως αυτή μετουσιώνεται στις αντιστασιακές πρακτικές που πραγματικά ή φαντασιακά αντιβαίνουν στις κανονικότητες που παράγονται στο πολιτισμικό υπόβαθρο των κοινωνιών της πόλης και του κάμπου¹³⁶.

136 Για τη διττή χρήση του προσήμου «βουνό» στη ρητορική της ανταρσίας των παραδοσιακών κοινωνιών βλ. σχετικά: Νίκος Κοταρίδης, «Ούτε άτιμος, ούτε ντροπιασμένος: Αντίσταση και Εμφύλιος στο ιδίωμα της συγγένειας και τις αξίες της ανδροπρέπειας», *Δοκίμης*, (6), 1997, σ.σ. 77-100

Πρακτικά η χρήση της μεταφοράς οριζόμενη στη συγχρονία παρεμβαίνει στον παραδειγματικό άξονα της γλώσσας προκαλώντας μια σημαίνουσα υποκατάσταση, ορίζουμε κάτι μέσο ενός άλλου.

Η χρήση της μεταφοράς, πλέον, «βουνό» παράγει διαφοροποιημένα σημασιόμενα, καθώς εγγράφεται στη μακρά παράδοση ρητορικών πρακτικών των παραδοσιακών κοινωνιών, αποδίδοντας, γενικά, το δίπολο τάξη-αταξία.

Ο λόγος της εθνικοφροσύνης (όπως αυτός εκφέρεται στις μνημονικές αφηγήσεις των στελεχών των Ταγμάτων Ασφαλείας) είναι λόγος που απευθύνεται στα συντηρητικά αντανακλαστικά της κοινωνίας. Το βουνό σημαίνεται ως ο χώρος από όπου προέρχεται η κοινωνική αταξία, τόπο που περιθάλλει συμπεριφορές που υπονομεύουν τις κανονικότητες της κοινωνίας, τις ήδη διαρθρωμένες ιεραρχήσεις, τις αξίες της φρονιμάδας και της καρτερικότητας. Είναι ο χώρος που αναφύονται και βρίσκουν καταφύγιο οι αντιστασιακές πρακτικές που νοηματοδοτούνται στο μνημονικό λόγο των Ταγμάτων Ασφαλείας ως πρακτικές κατάλυσης μιας προϋπάρχουσας και εμπεδωμένης κοινωνικής τάξης.

Οι γεωγραφικές αναφορές των ορεινών περιοχών συνήθως εκφέρονται ως «λημέρια ληστανταρτών», ως τόποι που εξουσιάζονται από «συμμορίες» και «δολοφονικά καθάρματα» επαναπροσδιορίζοντας την πολιτική διαμάχη ως διαμάχη ανάμεσα στη νομιμόφρονα κοινωνία και σε αντικοινωνικές, εγκληματικές συμπεριφορές, που σαν τέτοιες είναι αδύνατον να διευθετηθούν πολιτικά, και πρέπει να αντιμετωπιστούν με όρους ποινικής καταστολής.

«Η καταπίεσις του εθνικοφρόνου πληθυσμού εις την επαρχία Επιδαύρου – Λιμηράς (Μολάους) εκ μέρους των ληστανταρτών του Πάρωνος ήτο ανωτέρα και αγριότερα πάσης άλλης περιοχής. Ήτο η έδρα των απαισίων Κομμουνιστών Λάτση, Φράγκου, Ροζάκου και Γκαμουλάκου, πολιτικών καθοδηγητών των ορδών του Ε.Λ.Α.Σ. και γνωστών κομμουνιστών δια τα αιμοβόρα των ένστικτα (...). Προ της τρομεράς καταπίεσεως του Ε.Λ.Α.Σ., των διαπραττομένων συνεχώς ληστειών και εκτελέσεων, συνήλθον οι

νομιμόφρονες νοικοκυραίοι της πρωτεύουσας της επαρχίας (Μολάοι) και απεφάσισαν δια των ιδίων των μέσων να αντιμετωπίσουν την οσημέραν αυξανόμενη εγκληματικήν δράσιν¹³⁷»

και σε άλλο σημείο της ίδιας έκθεσης διαβάζουμε:

«Η άμυνα της κοινωνίας αποτελεί φυσικόν νόμον. Την περίοδον αυτήν, τα εγκλήματα των εαμμοσλαύων Κομμουνιστών είχαν ξεπεράσει τα όρια πάσης φαντασίας. Αι ανατριχιαστικά των λεπτομέρειαί ξεπερνούν τα όρια της ανθρώπινης αντοχής και φαντασίας και είχαν δημιουργήσει το μίσος και την αγανάκτησιν κατά των ξενόδουλων καθαρμάτων¹³⁸».

Τις πρακτικές άρνησης της πολιτικής ιδιότητας και η απόδοση ποινικού καθεστώτος στον αντίπαλο τις συναντάμε στην ευρέως διαδεδομένη – κατά τη διάρκεια του εμφυλίου – τακτική της περιφοράς των κομμένων κεφαλών των ανταρτών του ΔΣΕ. Η τακτική αυτή συνίσταται στην αποσιώπηση και εντέλει εξουδετέρωση του πολιτικού επιχειρήματος του αντιπάλου, αποσκοπώντας στη συνειρμική ταύτιση – στο συλλογικό φαντασιακό – των κομμουνιστών με τους ληστές του Μεσοπολέμου, και της εμφύλιας σύγκρουσης με τις πρακτικές του μεσοπολεμικού κράτους για την αντιμετώπιση της ληστείας.

Η Κατοχή μέσα από το μνημονικό λόγο των Ταγμάτων Ασφαλείας ανασυστήνεται μέσω μιας εμπρόθετα ατελούς αφήγησης. Εντάσσεται ως βασικό αφηγηματικό στρατήγημα η υποβάθμιση ή και η αποσιώπηση της παρουσίας και του ρόλου των κατοχικών στρατευμάτων ως μιας δύναμης που στη συγκυρία καταλύει την τάξη και τη νομιμότητα. Αν για την αντίσταση η Κατοχή αντιπροσωπεύει τη ρήξη με την κανονικότητα της ζωής των ανθρώπων, για τις δοσιλογικές πρακτικές αποτελεί ένα σχεδόν φυσιολογικό περιστατικό «επιβεβλημένο από την έκβασιν του πολέμου», ενταγμένο στη συνέχεια που

137 Έκθεση του πολιτικού αρχηγού του Γ.Α. Σπάρτης Λεωνίδα Βρεττάκου, ΔΙΣ, *Αρχαία Εθνικής Αντίστασης, 1941-1944*, ΔΙΣ, Αθήνα, 1998, τ. 8, σ. 184

138 Έκθεση Λεωνίδα Βρεττάκου, ό.π., σ.170

εξασφαλίζει τις εδραιωμένες κοινωνικές και πολιτικές ιεραρχίες. Αυτές οι ιεραρχίες «οι φυσικοί ηγέτες του Ελληνικού Λαού» επιφορτίζονται με τη διαχείριση της κατοχικής συγκυρίας με καρτερικότητα και σύνεση, αποτρέποντας «την ξενόδουλον προδοσία του ΚΚΕ το να δράση ελευθέρως (...) υπό το πρόσχημα της εθνικής απελευθέρωσης» διαφυλάσσοντας έτσι ως αδιατάρακτη συνέχεια την προπολεμική νομιμότητα.

«Οι αξιωματικοί έλεγαν ότι δεν είναι καιρός, διότι θα σφαγούν οι οικογενείες των από τους κατακτητές, και δεύτερον ότι ο αγών είναι στρατιωτικός και η διοίκησης θα πρέπει να ανατεθεί εις ηγέτας στρατιωτικούς τους αξιωματικούς».¹³⁹

Αυτές ακριβώς τις αυστηρά δομημένες ιεραρχήσεις απειλούν οι πρακτικές του ΕΑΜικού επιχειρήματος. Οι ελίτ που αναδεικνύονται κατά την κατοχική συγκυρία από τον αντιστασιακό κόσμο με πρακτικές που αντιβαίνουν τις ήδη εδραιωμένες, συγκροτούν στον μνημονικό λόγο των Ταγμάτων Ασφαλείας τον πυρήνα κατάλυσης όχι μόνο της άχρονα εδραιωμένης νομιμότητας, αλλά και του συνόλου των αξιακά προσδιορισμένων προτεραιοτήτων της.

«Νεκρική σιγή επεβλήθη παντού και ο πρώτος αλήτης του ΕΑΜ – ΕΛΑΣ ήτο κυρίαρχος των ψυχών και των σωμάτων του Λαού. Τιμή – οικογένεια – περιουσιακά αγαθά – ήσαν εις την διάθεση του αγώνα»¹⁴⁰.

Η περίοδος της πολιτικής και στρατιωτικής ηγεμονίας του ΕΑΜικού κόσμου ανασυστύνεται στο πλαίσιο του μνημονικού λόγου με όρους που προσιδιάζουν στις παραδοσιακές εσχατολογικές αφηγηματικές λογικές. Η αντιπαράθεση ανατέμνεται στον άξονα μιας κοσμικής σύγκρουσης ανάμεσα στην αρμονία του «τρισχλιετούς ελληνισμού» και στο «ζόφος» των «νυκτοκοράκων

139 Κωστόπουλου Κωνσταντίνου, «Περί της ιστορίας του Τάγματος Ασφαλείας Σπάρτης», ΔΙΣ, Φ. 915/Α/7, σ.3

140 Έκθεση Βρεττάκου Λεωνίδα, ΔΙΣ, ό.π., σ.σ. 167-168

του ΕΑΜ – ΕΛΑΣ» εξυπηρετώντας την αφηγηματική πρόνοια αναβάθμισης των κατοχικών εμφύλιων συγκρούσεων, ως πυρήνα μιας «εθνικόφρονος μυθολογίας» που διαμεσολαβεί την βιωμένη εμπειρία όπως αυτή ανασυστύνεται στο μνημονικό λόγο.

Στο πλαίσιο λοιπόν που ορίζεται από τους καταναγκασμούς που διέπουν την ενσωμάτωση των δοσιλογικών μηχανισμών στο εθνικό σώμα, επιχειρείται ο επαναπροσδιορισμός της απειλητικής ετερότητας προβαλλόμενος στην περίοδο της Κατοχής. Στην εθνικόφρονα ρητορική όπου το σημαίνουν «έθνος» και οι διαφορετικές εκφορές του αποτελούν σημείο αυτό αναφοράς, η ετερότητα δεν μπορεί παρά να οριστεί πάνω στον αντιπαραθετικό άξονα εθνικό /αλλοεθνές. Μέσα από μια σειρά μετωνυμικών διεργασιών επιχειρείται η μετάθεση του αντιθετικού δίπολου της Κατοχής από το προφανές έλληνες / γερμανοί, στο μετωνυμικά επεξεργασμένο έλληνες /σλάβοι που στην πραγματικότητα είναι έλληνες εναντίων ελλήνων, που στο πεδίο όμως του λόγου αποκτούν τις ιδιότητες και τη συμπεριφορά μιας εχθρικά διακείμενης εθνικής ετερότητας.

*«Το ΚΚΕ το οποίον διοικούσεν ουσιαστικώς, αλλά κρυφίως, τας φαινομενικάς τότε πατριωτικάς απελευθερωτικάς οργανώσεις του ΕΑΜ – ΕΛΑΣ, πράγματι όμως ανέκαθεν αντεθνικάς, ήρχισεν βαθμηδόν και ολίγον κατ' ολίγον ν' απορρίπτει το προσωπίον και να αποκαλύπτει δια τους καλώς τότε παρακολουθούντες στους Σλαβικούς και Ανθελληνικούς σκοπούς του».*¹⁴¹

Στις παραπάνω αφηγηματικές πρόνοιες εντάσσεται και η χρήση της «φυλής» ως προσήμου για την νοηματοδότηση της εμφύλιας σύγκρουσης.

«...οίτινες έδωσαν την σημαντικωτέραν συμβολήν, ομού μετά των μυριάδων επιζώντων, εις την διατήρησιν της Ελληνικής φυλής, εις έναν άνισο αγώνα,

141 Έκθεσις συγκροτήσεως Τ. Ασφαλ. Γυθείου υπό Ν. Καράμπελα, ΔΙΣ, Φ 915/Α/9

από τα παταχόθεν διδόμενα κτυπήματα εκ μέρους κατακτητών, αναρχικών, Μαυραγοριτών και τέλος αυτών τούτων των συμμάχων μας...»¹⁴²

Η έννοια της «φυλής» ενυπάρχει στην εθνικιστική ρητορική, αποκτώντας σημαίνουσα βαρύτητα στις προδρομικές φασιστικές ιδεολογικές αναζητήσεις του Μεσοπολέμου. Η ένταξη της όμως στον εθνικόφρονα λόγο πραγματοποιείται με διαφοροποιημένες πτυχές των καταγωγικών της σημασιολογιών, προσαρμοσμένη στη διαχείριση της διαιρετικής τομής που συνιστά η εμφύλια σύρραξη. Έτσι για την ένταξη στη «φυλή», δεν είναι απαραίτητη πλέον μια γραμμική σειρά αίματος, που χάνεται στα βάθη του χρόνου, καθώς – στη συγκυρία – η έννοια της «φυλής» αποκτά χαρακτηριστικά ιδεολογικής και πολιτικής ταυτότητας. Η φυλή κι η ιδεολογία συνεκφέρονται, καθώς η μία προϋποθέτει την άλλη. Οι έλληνες λοιπόν ως «περιούσιος» λαός με «τρισχιλιετή ιστορία» δεν μπορεί παρά να είναι εθνικόφρονες, καθώς τα οντολογικά περιεχόμενα που αποδίδονται στον κομμουνισμό δεν συνάδουν με την φυλετική τους ιδιοσυγκρασία. Τέτοιες «βάρβαρες ιδεολογίες»¹⁴³ ταιριάζουν σε κατώτερες φυλές, εν προκειμένω τους σλάβους.¹⁴⁴

Έτσι η ανασύσταση της Κατοχής και του Εμφυλίου νοηματοδοτούνται μέσω ενός καθιερωμένου – για το εθνικόφρων ιδίωμα – μοτίβο γραμμικής αφήγησης του εθνικού παρελθόντος, όπου η ελληνική φυλή από χιλιετιών είναι ταγμένη να μάχεται ενάντια στις επιβουλές των, κατά περίπτωση, εχθρών της, προεξεχόντων βεβαίως των σλάβων.¹⁴⁵

142 Βρεττάκος Λεωνίδας, , ό.π., σ. 164

143 Η αντίθεση ανάμεσα στον πολιτισμό και τη βαρβαρότητα τυγχάνει ιδιαίτερης και συχνής χρήσης στον πολιτικό λόγο των κοινωνικών κινήσεων του μεσοπολέμου. Η εθνικοσοσιαλιστική ιδεολογία εισάγει στη ρητορική πρακτική της, την αντίθεση ανάμεσα στον πολιτισμό της «νέας τάξης», και στο ιστορικό παρελθόν της «βαρβαρότητας». Στο πλαίσιο της ΕΑΜικής Αντίστασης (με προεξάρχοντα τον Γληνό) το αντιθετικό δίπολο αντιστρέφεται και φορείς της βαρβαρότητας είναι πλέον οι «Ούννοι» κατακτητές, ενώ φορέας πολιτισμού ο αντιστασιακός κόσμος. Στο λόγο της εθνικοφροσύνης (όπως αυτός εκφέρεται στα εξεταζόμενα κείμενα) παρατηρούμε μια νέα αντιστροφή των περιεχομένων του δίπολου πολιτισμός/βαρβαρότητα.

144 Για τα περιεχόμενα της «φυλής» στο εθνικόφρων ιδίωμα βλ. σχετικά στο: Στρατής Μπουρνάζος, ό.π., σ.σ. 110-115

145 Στρατής Μπουρνάζος, ό.π., σ.σ. 113-114

«...δια των οργάνων του ΕΑΜ - ΕΛΑΣ τα οποία απεβάλλουν πλέον κάθε προσωπίον και ηγωνίζοντο μέσα είς το αίμα και το έγκλημα να επιβάλλουν τα κελεύσματα του Σλαβισμού και να εξαφανίσουν την ελληνικήν φυλήν και την τρισχιλιετήν ιστορίαν της».¹⁴⁶

Παράλληλα επιχειρείται η μεταβολή των περιεχομένων που συναρθρώνουν τις έννοιες Κατοχή και Αντίσταση μέσω του επαναπροσδιορισμού των ιστορικών υποκειμένων καθώς και των πρακτικών που εμπεριέχονται σε αυτές.

Αφού λοιπόν η παρουσία των γερμανών είναι ουδέτερη και εν πολλοίς επιβεβλημένη από την έκβαση του πολέμου – άρα εν μέρει ηθικά δικαιολογημένη – και οι έλληνες που «δήθεν» μάχονται εναντίον τους δεν είναι έλληνες αλλά σλάβοι που εγκληματούν κατά των ελλήνων, τότε η πραγματικά κατοχική δύναμη είναι το ΕΑΜ και όχι οι γερμανοί και η αντιστασιακή και απελευθερωτική δύναμη είναι τα Τάγματα Ασφαλείας.

«Αυτή εν ολίγοις ήτο η κατάστασις είς την Λακωνίαν. Αφόρητος – ζοφερά – καταθλιπτική, γεμάτη τρόμο και αγωνία, διπλή κατοχή, η μια των Γερμανών επιβεβλημένη από την έκβασιν του πολέμου που κατά την εποχήν αυτήν φυλλοροούσε (...) και από την στιγνήν κατοχήν του ΚΚΕ (...) Η προδοσία και ο θάνατος εκκυκλοφορούσαν παντού».¹⁴⁷

Ακόμα και σε λιγότερο ακραίες αφηγήσεις, η αντιστασιακή δράση τείνει να αξιολογείται ως μια οργανωμένη προσπάθεια των κομμουνιστών προκειμένου να προκαλέσουν δεινά στον πληθυσμό μέσω γερμανικών αντιποίνων.

146 Βρεττάκος Λεωνίδα, ό.π. σ.168

147 Ό.π., σ.168

«Οι Κομμουνισταί είναι κύριοι τελείως της καταστάσεως, (...) ανετίνασσαν γέφυρας ή εφόνευον μεμονωμένους Γερμανούς στρατιώτας ή προσέβαλλον Γερμανικά Φάλλαγγας εκ του μακρόθεν, με αποτέλεσμα οι Γερμανοί εφαρμόζοντες αντίποινα, έκαιον τα ελληνικά χωριά και ούτω η δυστυχία των κατοίκων ήυξανε...»¹⁴⁸

Σε άλλες δε περιπτώσεις η αντιστασιακές ομάδες δρουν απροκάλυπτα - και εκ του αποτελέσματος ως συνεργαζόμενη δύναμη με τους γερμανούς - με σκοπό την πρόκληση εκτελέσεων ελλήνων πατριωτών

«Κατά την ημέραν της μεταφοράς εκ Τριπόλεως των 118 κρατουμένων εις Σπάρτην με συνοδείαν Γερμανικής φάλαγγος αυτοκινήτων, το αρχηγείον του Παρωνός διέταξε την προσβολήν της φάλαγγος εις θέση Μονοδένδρι, όπου και εφονεύθησαν μερικοί Γερμανοί στρατιώται. Τότε οι Γερμανοί δια λόγους αντιποίνων, εφόνευσαν και τους 118 κρατούμενους Σπαρτιάτας επί τόπου. Ουσιαστικώς όμως υπαίτιοι της εκτελέσεως ήσαν οι Αρχηγοί του ΕΛΑΣ.»¹⁴⁹

Η αφηγηματική στρατηγική που διαμεσολαβεί το μνημονικό λόγο των Ταγμάτων Ασφαλείας δεν εξαντλείται στη συστηματική αναίρεση των θεμελιωδών αναφορών που συγκροτούν το δικαιωτικό πρόταγμα του αντιπάλου, αλλά επεκτείνεται και στην προσπάθεια ανάδειξης προσωπικών, αλλά και συλλογικών «αντιστασιακών μυθολογιών».

Παρά την πολύχρονη αντικομμουνιστική εκστρατεία οι πρακτικές της συνεργασίας εξακολουθούν να παραμένουν από - νομιμοποιημένες στη συλλογική συνείδηση της μεταπολεμικής κοινωνίας ακόμη και από την παράταξη που υπερασπίστηκαν «εν όπλοις». Πισμένοι από μια αδήριτη εσωτερική ανάγκη που κινητοποιείται από τις ψυχοδυναμικές επεξεργασίες της υποκειμενικότητας οι πρώην ταγματασφαλίτες επιχειρούν να αποδώσουν στον εαυτό τους

148 Κωστόπουλος Κων., ΔΙΣ, ό.π., σ. 4

149 Ό.π., σ. 6

αντιστασιακές ταυτότητες συνδέοντας τη δράση τους με το ηθικά νομιμοποιημένο συμμαχικό στρατόπεδο σε μια ιδιότυπη αντιστροφή της πραγματικότητας.

«...είχε ληφθεί απόφασις από την τότε διοίκησιν του Τάγματος Ασφαλείας Γυθείου, όπως εν περίπτωσει συμμαχικής απόβασεως εις την περιφέρειαν Λακωνίας, το τάγμα Ασφαλείας Γυθείου κτυπήσας τους Γερμανούς ενίσχυνον τας συμμαχικάς αποβατικάς επιχειρήσεις, πράγμα όπερ υποπεύοντο και εφοβούντο οι Γερμανοί, δι αυτό η προσπάθεια τήτο όπως υπάρξει ισορροπία δυνάμεων και εξοπλισμού μεταξύ Ταγμάτων Ασφαλείας και ΕΑΜ-ΕΛΑΣ με υπεροχήν κλείνουσαν μάλλον υπέρ των ελασιτών, ως απεδείχθη εκ των υστέρων, εκ του γεγονότος ότι κατά την αναχώρησιν των εκ Γυθείου και της περιφέρειας του, εγκατέλειψαν εις ορισμένας τοποθεσίας (...) αρκετάς ποσότητας πολεμικού υλικού, με τον προφανή σκοπόν όπως λάβωσιν τούτο οι σλαβοκομμουνισταί όπερ και εγένετο ...»¹⁵⁰

Η προσπάθεια ανάδειξης αναφορών, που να νομιμοποιούν τις πρακτικές συνεργασίας με τις δυνάμεις κατοχής, δεν περιορίζεται μόνο στην αφηγηματική διαχείριση νεωτερικών εννοιών όπως το έθνος, η Κατοχή, η Αντίσταση. Επενδύει ταυτόχρονα και στην κινητοποίηση βαθειά εδραιωμένων πεποιθήσεων – περί της διαχείρισης των συγκρούσεων – που εδράζονται σε παραδοσιακού τύπου μορφές κοινωνικής οργάνωσης. Η «εκδίκηση» λοιπόν ως «ανταπόδοση» της προσβολής, και αποκατάστασης της τιμής του «παθόντα», ενταγμένη στο μνημονικό λόγο, παράγει την αναγκαία ηθική νομιμοποίηση για την ένταξη στους δωσιλογικούς μηχανισμούς.

«...Το ηθικό τούτου ήτο πάντοτε άριστο διότι οι άνδρες τούτου εις μεν το αριστερό χέρι εφόρουν πένθος (διότι κάποιο μέλος της οικογενείας του είχε

150 Έκθεση συγροτήσεως Τ. Α. Γυθείου, Ν. Καράμπελλα, ό.π., σ. 4

φονευθή υπό των ΕΛΑΣΙΤΩΝ) εις δε το δεξιόν εκράτουν γερά το εμπιστευθέν αυτοίς όπλον το οποίο ουδέποτε ήθελον αποχωριστούν...»¹⁵¹

Η «βεντέτα» ως πρακτική διαχείρισης των συγκρούσεων εγγράφεται στους μακρούς χρόνους οργάνωσης των παραδοσιακών κοινωνιών της Βαλκανικής χερσονήσου, ως ένα αδρανές στοιχείο του πολιτισμικού ήθους της μεσοπολεμικής Ελλάδας – με μεγαλύτερη ένταση βέβαια στους ορεινούς όγκους και εν προκειμένω στη Μάνη, περιοχή στην οποία αναφέρεται ο συντάκτης της έκθεσης.¹⁵²

Η χρήση της «βεντέτας» πάντως – ως δηλωτικού συγκεκριμένων πρακτικών – στην εμφυλιοπολεμική συγκυρία, συνιστά ενδεχομένως, μια νεωτερική προσαρμογή της, καθώς η «ανταπόδοση» πλέον απευθύνεται σε πολιτικά υποκείμενα (κομμουνιστές), ενώ ταυτόχρονα – στο ακραία συγκρουσιακό περιβάλλον της δεκαετίας του '40 – αίρονται οι περιορισμοί και οι δεσμεύσεις που επιβάλλει η «κωδικοποίηση» της.

Η «εκδίκηση» ενταγμένη στις αφηγηματικές θεματικές των αντιμαχόμενων, πέρα από την εμπρόθετη προσπάθεια ανάδειξης δικαιωτικών αναφορών, συνιστά περισσότερο μια φαντασιωτική αναπαράσταση, μέσω της αφήγησης, μιας ακραία βιωμένης εμπειρίας. Μια προσπάθεια διαχείρισης της ακραίας πολιτικής διαμάχης, μέσω ενός ιδιώματος λιγότερο ανοίκειου για τα εμπλεκόμενα υποκείμενα¹⁵³.

151 Τ. Ασφαλείας Σπάρτης, ΔΙΣ, Φ 915/Α/8 σ. 1.

152 Για την βεντέτα στη Μάνη βλ. σχετικά: Ν. Θ. Κατσίκαρος, *Η βεντέτα εν Μάνη*, Αθήνα, [χ.ό], 1936, αλλά και στο: Αλεξάκης, Ελευθέριος Π., *Τα γένη και η οικογένεια στην παραδοσιακή κοινωνία της Μάνης*, Αθήνα, : [χ.ό.] , 1980, σ.σ 110-115, για την βεντέτα στα Βαλκάνια, Christopher Boehm, *Blood revenge*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, c1984.

153 «...εκείνο που τελικά προσδιορίζει ως σταθερό στοιχείο την αντιπαλότητα είναι η στάση απέναντι στη μητέρα/πατρίδα, ως στάση άξιων ή ανάξιων γιών (...) διεκδικητών του γονεϊκού ιδεώδους της συνέχειας και της κυριαρχίας. Εδώ η σύγκρουση παίρνει την μορφή της ανταπόδοσης μιας αρχικής προσβολής – που κανείς δεν θυμάται πότε άρχισε – και της κάθαρσης στα όρια της επικράτειας και τις γραμμές της συγγένειας, δηλαδή τη μορφή του Εμφύλιου πόλεμου (...) κι αυτή η αδελφοκτονία κάποιες φορές διατυπώθηκε ως περιφρούρηση τιμής, τραγουδήθηκε από κάποιους ανθρώπους στη δική τους γλώσσα ως εκδίκηση, μια λέξη και μια πρακτική που παραπέμπει στη βεντέτα (...). Για αυτό η

Οι αντινομίες στη ρητορική της εθνικοφροσύνης, είναι δύσκολο να διερευνηθούν, αν δεν κατανοηθεί εργαλειακός χαρακτήρας και η πολυμορφία των περιεχομένων της – καθώς, με τη σειρά τους, απεικονίζουν τον ετερόκλητο συνασπισμό κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων της αντικομμουνιστικής παράταξης, αλλά και τις προτεραιότητες που θέτει η διεθνής συγκυρία του ψυχρού πολέμου.

Έτσι συνυπάρχουν έννοιες, όπως ο εθνικισμός, ο πολιτικός και κοινωνικός συντηρητισμός (με την πίστη στον Βασιλιά) και ο ακραίος αντικομμουνισμός, με αυτές της δημοκρατίας και της ελευθερίας, στο στρατόπεδο των οποίων τοποθετείται η Ελλάδα μετά τον νικηφόρο πόλεμο που διεξήγαγε εναντίων του ολοκληρωτισμού¹⁵⁴.

Η πολλαπλότητα των αφηγήσεων ενυπάρχει ακόμα στο σώμα των κειμένων των ταγματасφαλιτών, πτυχές των οποίων επιχειρήθηκε να διερευνηθούν παραπάνω, παρότι εκ προοιμίου θα φάνταζε περισσότερο «συμπαγές». Πέρα όμως από τις εσωτερικές της αντινομίες, η εθνικοφροσύνη είναι κάτι παραπάνω από μια αναλυτική κατηγορία. Είναι ο λόγος και η ιδεολογία, ένα μέρος της οποίας στόχευσε στην κατασκευή «ανθρωπότυπων υπό εξόντωση», τον ιδεολογικοπολιτικό αυταρχισμό και τη βία. Και στην κατεύθυνση αυτή, συμμετείχαν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο όλες οι συνιστώσες του, και κράτησε πολύ, σχεδόν τριάντα χρόνια.

συμμετοχή στον Εμφύλιο κάποιες φορές ειπώθηκε ή μπορεί και να βιώθηκε κιόλας ως ανταπόδοση ενός χρέους τιμής...» Ν. Κοταρίδης, ό.π. σ. 100

154 Παπαδημητρίου, ό.π. σ. 208

ΑΡΧΕΙΑΚΕΣ ΣΥΛΛΟΓΕΣ

Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

Τα Νέα

Σημαία

Θάρρος

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Aschebrenner Stanley «Ο Εμφύλιος από την οπτική ενός μεσοσηνιακού χωριού» στο συλλογικό Lars Baerentzen, Γιάννης Ιατρίδης (επιμ. έκδ.), Ole Smith (επιμ. έκδ.), Αριστέα Παρίση (μετ.), *Μελέτες για τον Εμφύλιο πόλεμο, 1945-1949*, Αθήνα, Ολκός, 1992
2. Beevor Antony, Κωνσταντίνος Κρίτσης (μετ.), Αριστείδης Πλ. Προκοπίου (επιμ., σχόλ.), *Βερολίνο : η πτώση, 1945*, Αθήνα, Γκοβόστης, 2004
3. Bennett Rab, “Under the shadow of the swastika : the moral dilemmas of resistance and collaboration in Hitler’s Europe” in *German studies review*, vol. 25, no. 3, 2002
4. Blinkhorn Martin *Fascism an the right in 1919-1945*, Harlow, Longman, 2000, (Seminar studies in history)
5. Bloch Maurice, «Χρόνος, αφηγήσεις και η πολλαπλότητα του παρελθόντος», στο Δήμητρα Γκέφου-Μαδιανού (επ.), *“Ανθρωπολογική θεωρία και εθνογραφία”*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1998
6. Boehm Christopher, *Blood revenge*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, c1984

7. Connerton Paul, *How societies remember*, New York, Cambridge University Press, 1989
8. Dahl Hans Fredrik, *Quisling : a study in treachery*, Cambridge, Cambridge University Press, 2000
9. Davies Peter, *Dangerous liaisons: collaboration and World War Two*, Harlow, England, Pearson Education, c2004
10. Dear. I.C.B. (general editor), *The Oxford companion to the Second World War*, Oxford, Oxford University Press, 1995
11. Eliot Marc, «Andrei Vlasov: a Red Army general in Hitler's service» in *Military Affairs*, vol. 46, no.2, 1982
12. Fischer George, «General Vlasov's official biography», in *Russian Review*, vol. 8, no. 4, 1949
13. Fleischer Hagen, «Επαφές γερμανών και ελληνικής Αντίστασης» στο συλλογικό Hagen Fleischer, Steven Bowman, *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950 : ένα έθνος σε κρίση : βιβλιογραφικός οδηγός*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1984 (Ιστορική βιβλιοθήκη)
14. Fleisher Hagen, [Στέμμα και σβάστικα: η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης, 1941-1945](#), τ.1, Αθήνα, Παπαζήσης, [1986;]
15. Gerolymatos Andre, «The Security Battalions and the Civil War» in *Journal of Hellenic Diaspora*, v. 12, no.1, 1985
16. Gillis John (ed), *Commemorations: the politics of social identity*, Princeton, Princeton University Press, c1994
17. Hofmann Stanley, «Collaborationism in France during World War II» in *Journal of modern history*, vol. 40, no.3, 1968
18. Koselleck Reinhart, «Τοποθέτηση του ιστορικού και χρονικότητα : συμβολή στην ιστοριογραφική προσέγγιση του ιστορικού κόσμου», στο Koselleck Reinhart κ.ά., *Αναζητήσεις της νεότερης γερμανόφωνης ιστοριογραφίας*, Αθήνα, Μνήμων, 2000
19. Koselleck Reinhart, *Futures past: on the semantics of historical time*, Cambridge, Mass., MIT Press, c1985

20. Laclau Ernesto, Mouffe Chantal, *Hegemony end socialist strategy*, London, Verso, 1985
21. Marcus George, «Μετά την κριτική της εθνογραφίας», στο Δήμητρα Γκέφου-Μαδιανού (επ.), *Ανθρωπολογική θεωρία και εθνογραφία*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1998
22. Mazower Marc, Κώστας Κουρεμένος (μετ.) *Στην Ελλάδα του Χίτλερ : η εμπειρία της Κατοχής*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, c 1994, (Νεότερη και σύγχρονη ιστορία)
23. Meyer Herman F., Γιάννης Μυλωνόπουλος (μετ.), *Από τη Βιέννη στα Καλάβρυτα: τα αιματηρά ίχνη της 117^{ης} μεραρχίας καταδρομών στη Σερβία και στην Ελλάδα*, 2^η έκδ., Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 2004, (Μαρτυρίες / Βιβλιοπωλείον της Εστίας)
24. Penter Tanja, “Collaboration on trial : new source material on Soviet post war trials against collaborators” in *Slavic Review*, vol.64, no.4, 2005
25. Revel Jacques, Levi Giovanni, *Political uses of the past: the recent Mediterranean experience*, London, Frank Gas, c2002
26. Ricoeur Paul, *Η αφηγηματική λειτουργία*, Αθήνα, Καρδαμίτσα, c1990
27. Woodhouse C. M. , Montague Christopher, *Το μήλο της έριδος*, Αθήνα, Εξάντας, 1976
28. Αγγελής Βαγγέλης, *Μεταξική προπαγάνδα και νεολαία, 1936-1940*, [Αθήνα], [χ.ό.], 2004, (Διατριβή (Διδακτορική), Πάντειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας)
29. Αλεξάκης Ελευθέριος Π., *Τα γένη και η οικογένεια στην παραδοσιακή κοινωνία της Μάνης*, Αθήναι, : [χ.ό.], 1980
30. Αλιβιζάτος Νίκος, *Πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922-1974 : όψεις τις ελληνικής εμπειρίας*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1983, (Ιστορική βιβλιοθήκη)
31. Ανδριάκαινα Ελένη, «Μνήμη και εθνικιστική ιδεολογία», στο *Δοκίμες*, τεύχ.11-12, 2003
32. Αντωνόπουλος Κοσμάς, *Εθνική αντίστασις, 1941-1945*, τ.1, Αθήνα, [χ.ό.], 1964

33. Βερέμης Θάνος, *Οι επεμβάσεις του στρατού στην Ελληνική πολιτική: 1916-1936*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1977
34. Γασπαρινάτος Σπύρος, *Η Κατοχή: η κατοχική περίοδος μέχρι τον Οκτώβριο 1943*, τ. 1, Αθήνα, Σιδέρης, 1998
35. Γούναρης Βασίλης *Εγνωσμένων κοινωνικών φρονημάτων*, [Θεσσαλονίκη], Παρατηρητής, c 2002
36. Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, *Αρχεία Εθνικής Αντίστασης, 1941-1944*, τ. 8, Αθήνα, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, 1998, 8. «Κατοχικές αρχές - Τάγματα ασφαλείας - Εγκληματικές ενέργειες των βουλγάρων»
37. Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, *Αρχεία Εθνικής Αντίστασης, 1944-1949*, τ. 16, Αθήνα, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, 1998
38. Δορδανάς Στράτος, *Έλληνες, εναντίον Ελλήνων : ο κόσμος των Ταγμάτων Ασφαλείας στην κατοχική Θεσσαλονίκη, 1941-1944*, Θεσσαλονίκη, Επίκεντρο, 2006
39. Δουατζής, Γιάννης Γιάννης Κάτρης (εισ.), *Οι Ταγματασφαλίτες της Εύβοιας : ανέκδοτα έγγραφα για την εγκληματική τους δράση από το αρχείο του Τάγματος*, Αθήνα, Αφοί Τολίδη, [1980?], (Τίτλος εξωφύλλου : «Οι ταγματασφαλίτες: ντοκουμέντα από τα αρχεία τους που τεκμηριώνουν την εγκληματική τους δράση στην Εύβοια τα χρόνια της κατοχής»)
40. Ελεφάντης Άγγελος, *Μας πήραν την Αθήνα: ξαναδιαβάζοντας την ιστορία, 1941-50*, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2002
41. Εφημερίδα *Σημαία*, 17 Ιουνίου 1941
42. Ζερβής Νίκος, *Καλαμάτα : Κατοχή – Αντίσταση - Απελευθέρωση*, Καλαμάτα, [χ.ό], 2001
43. Θεοτοκάς Νίκος, «Τα ίχνη και η κατασκευή του παρελθόντος: ο Μάρξ και η κριτική ιστοριογραφία» στο Νίκος Θεοτοκάς και Γιώργος Σταθάκης, *Η ιστορικότητα του κεφαλαίου και η «οικονομία των εννοιών»*, Αθήνα, Ο Πολίτης, 1996
44. Κανελλόπουλος Παναγιώτης, *Ημερολόγιο Κατοχής: 31 Μαρτίου 1942, 4 Ιανουαρίου 1945*, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 2003

45. Κατσικάρος Ν. Θ., *Η βεντέττα εν Μάνη : μικρά ψυχο-φυσιολογική και κοινωνιολογική μελέτη*, Αθήναι, [χ.ό.], 1933
46. Κοταρίδης Νίκος, «Ούτε άτιμος, ούτε ντροπιασμένος : Αντίσταση και Εμφύλιος στο ιδίωμα της συγγένειας και τις αξίες της ανδροπρέπειας», στο *Δοκιμές*, τεύχ. 6, 1997
47. Κριμπάς Γρηγόρης ς, *Πέρδικας*, Αθήνα, [χ.ό.], 1997
48. Κριμπάς Γρηγόρης, *Η εθνική αντίσταση στη Μεσσηνία και στους γύρω νομούς*, Καλαμάτα, [χ.ό.], 2000
49. Κωστόπουλος Τάσος, *Η αυτολογοκριμένη μνήμη : τα Τάγματα Ασφαλείας και η μεταπολεμική εθνικοφοροσύνη*, Αθήνα, Φιλίστωρ, c2005
50. Λιάκος Αντώνης, «Δοκίμιο για μια ποιητική της ιστορίας», στο *Τα ιστορικά*, τόμ. 16, τεύχ. 31, 1999
51. Λιναρδάτος Σπύρος Ν., *4^η Αυγούστου*, Αθήνα, Θεμέλιο, c1988
52. Μαραντζίδης Νίκος, *Γιασασίν Μιλλέτ, ζήτω το έθνος : προσφυγιά, Κατοχή και Εμφύλιος : εθνοτική ταυτότητα και πολιτική συμπεριφορά στους τουρκόφωνους ελληνορθόδοξους του Δυτικού Πόντου*, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2001, (Κοινωνία και πολιτική)
53. Μαργαρίτης Γιώργος, *Από την ήττα στην εξέγερση : Ελλάδα : Άνοιξη 1941 - Φθινόπωρο 1942*, Αθήνα, Ο Πολίτης, 1993
54. Μαργαρίτης Γιώργος, *Οι ανεπιθύμητοι συμπατριώτες : στοιχεία για την καταστροφή των μειονοτήτων της Ελλάδας : Εβραίοι, Τσάμηδες*, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2005
55. Μαρκέτος Σπύρος, *Πώς φίλησα τον Μουσολίνι: τα πρώτα βήματα του ελληνικού φασισμού*, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2006
56. Μαυρογορδάτος Γιώργος Θ., *Εθνικός διχασμός και μαζική οργάνωση : οι επίστρατοι του 1916*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1996
57. Μούτουλας Παντελής, *Πελοπόννησος, 1940-1945 : η περιπέτεια της επιβίωσης, του διχασμού και της απελευθέρωσης*, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2004
58. Μπουρνάζος Στρατής, «Ο αναμορφωτικός λόγος των νικητών στη Μακρόνησο : η ένταξη του Εμφυλίου στην προαιώνια ιστορία της φυλής,

- ο «διηθητός ιός του κομμουνισμού και ο ρόλος της «αναμόρφωσης», στο *Δοκιμές*, τεύχ. 6, 1997
59. Μπρούσαλης Κωνσταντίνος, *Η Πελοπόννησος στο πρώτο αντάρτικο, 1941-1945 : απελευθερωτικός αγώνας και εμφύλια διαμάχη*, Αθήνα, Επικαιρότητα, 2003
60. Ξιάρχος Σπύρος, *Η αλήθεια για το Μελιγαλά*, Καλαμάτα, [χ.ό.], 1982
61. Παναγιωτόπουλος Παναγής, «Η κομμουνιστική μνήμη της ήττας: διερευνώντας τις κοινωνικές προϋποθέσεις της μετα-ιστορικής δικαίωσης», στο *Δοκιμές*, τεύχ. 6, 1997
62. Παπαδημητρίου Δέσποινα, «Το ακροδεξιό κίνημα στην Ελλάδα, 1936-1949» στο Hagen Fleischer, *Η Ελλάδα, '36-'49 : από τη δικτατορία στον Εμφύλιο : τομές και συνέχειες*, Αθήνα, Καστανιώτης, 2003
63. Παπαδημητρίου Δέσποινα, *Από τον λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των εθνοφρόνων*, Αθήνα, Σαββάλας, c2006
64. Παπακωσταντίνου Κωνσταντίνος, *Η νεκρή μεραρχία : η ΙΙΙ μεραρχία των νεκρών του ΔΣ Πελοποννήσου : οδοιπορικό*, τ. 1, Αθήνα, Αλφειός, 1987
65. Παπαστεριόπουλος Ηλίας, *Ο Μωριάς στα όπλα*, τ.1, Αθήνα, [χ.ό.], 1965
66. Πετιμεζιάς Ηρακλής, *Εθνική αντίσταση και κοινωνική επανάσταση : Ζέρβας και ΕΑΜ : ο αγώνας 1941-44 βάσει των αρχείων της αντιστασιακής ομάδας Νικήτας*, Αθήνα, [χ.ό.], 1991
67. Ρήγος Άλκης, *Η Β' ελληνική δημοκρατία, 1924 1935: κοινωνικές διαστάσεις της πολιτικής σκηνής*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1988, (Ιστορική βιβλιοθήκη)
68. Ροτζώκος Νίκος , «Απομνημονεύματα του '21 ως υλικό ιστοριογραφίας», στο *Δοκιμές*, τεύχ. 2, 1994
69. Σιδέρης Νίκος, «Το εμφύλιο πνεύμα: εκφάνσεις του Εμφυλίου στη πολιτική ψυχολογία και κουλτούρα» στο *Δοκιμές* , τεύχ. 6, 1997
70. Σταυρακάκης Γιάννης, «Αντινομίες του φορμαλισμού», στο *Επιστήμη και Κοινωνία*, τεύχ. 12, 2004
71. Σχινάς Γιάννης, *Η εθνική αντίσταση στη Μεσσηνία*, Αθήνα, [χ.ό.], 1984

72. Τσουδερός Εμμανουήλ, *Ιστορικό αρχείο, 1941-1944*, Αθήνα, Φυτράκης, 1990
73. Τσουκαλάς Κωνσταντίνος, *Κράτος, κοινωνία, εργασία στη μεταπολεμική Ελλάδα*, Αθήνα, Θεμέλιο, c1987
74. Χατζηιωσήφ Χρήστος (επιμ), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα : ο μεσοπόλεμος, 1921-1940*, τ.3, Β2, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2003
75. Χονδροματίδης Ιάκωβος Περ., *Η μαύρη σκιά στην Ελλάδα : εθνικοσοσιαλιστικές και φασιστικές οργανώσεις στην Ελλάδα του μεσοπολέμου και της Γερμανικής κατοχής*, [Αθήνα], Περισκόπιο, c2001
(Οι μονογραφίες του περιοδικού «Στρατιωτική Ιστορία»· 5)